

25284

ZAHARIE BÂRSAN.

IMPRESII ■ ■
DE TEATRU
DIN ARDEAL

Pretul: ● cor.

IMPRESII DE TEATRU DIN ARDEAL

25284

DE

ZAHARIE BÂRSAN.

ARAD,
TIPOGRAFIA GEORGE NICHIN.
1908.

25284

Urme prețioase.

În turneurile mele de teatru făcute în ultimul timp prin Ardeal și Bănat, simțeam o bucurie nespusă când întâlneam pe câte un bătrân, care îmi povestea cu însuflețire despre trupele din România, cari colindau pe vremuri prin orașele noastre. În gesturi, în ochi și în figura lui întreagă ceteam, ca într'o carte deschisă, fericirea produsă atunci de acei călători propovăduitori de limbă și de sentimente românești. Mi-se povestea despre figuri de artiști, mulți trecuți astăzi pe ceea lume, despre viața lor, atâta cât a putut fi cunoscută în trecerea lor scurtă, despre jocul lor și despre diferite scene cari prin frumusețea lor au rămas încă vii în amintirea celor ce au avut parte să le vadă. Toate aceste descoperiri, atât de prețioase pentru noi, urmași modești pe aceeași cale, îmi înălțau sufletul, mă încurajau și mă îndemnau la munca atât de anevoioasă a începutului întru pornirea teatrului românesc. De multe ori, pe stradă și pe scenă, îmi treceau fugitiv prin minte figurile acelor mari visători, cari au călcat pe unde calc eu acum și cari de pe aceleași scânduri au împărtășit publicul cu darurile talentului lor.

Mă gândeam: Unde am fi noi astăzi dacă s'ar fi continuat de atunci mișcarea noastră teatrală? Am

avea un public pregătit și pricepător, literatura noastră dramatică, atâta câtă o avem, ar fi cunoscută de masa poporului și multe sentimente bune s'ar fi furișat pe neștiute în sufletele celor-ce s'ar fi grăbit s'asculte graiul limpede al actorilor.

Împrejurările însă au fost vitrege și activitatea teatrală de abia începută a trebuit să se întrerupă.

Acum prin turneurile mele am avut marea mângâiere să reamintesc vremurile de altădată și mulți, văzându-ne jucând, s'au coborât în adâncul anilor și și-au adus aminte de Millo, Pascaly, Manolescu, Ionescu, Petculescu și alții, despre cari îmi povestiau cu multă dragoste și venerație. Numai atâta să fi făcut cu turneurile acestea și tot poate să fie pentru mine o mulțumire nespusă.

Mă gândesc însă că în curând, una după alta, se vor șterge toate urmele, cari și astăzi de abia se mai văd, despre acele începuturi de teatru și toate amintirile despre acei actori vor pieri odată cu cei ce i-au văzut. Pentru istoria noastră culturală ar fi o pierdere enormă.

Cred deci că e timpul suprem să se gândească cineva să adune toate rămășițele reslățite, din gazete, din gura celor ce au luat parte directă la acel început, din amintirea unora, cari au văzut acest început — acum până mai e vreme — și astfel cu multă chibzuință să întruchipeze o istorie a începutului teatrului românesc dela noi, cât se poate mai complectă și mai adevărată.

Societatea pentru fond de teatru ar face bine să pună un premiu pentru această lucrare, și fără amânare, căci cu cât va trece vremea, cu atât vom ști mai puțin. Să încredințeze lucrarea aceasta unui om, în

care să aibă toată încrederea că va munci cu tragere de inimă, va alerga de colo până colo să adune, să aleagă tot ce mai e posibil să se adune.

Ce frumos începuse odată bătrânul actor Petre Vellescu să-mi povestească despre un turneu al lui prin Transilvania. Eram pe scenă la o repetiție, la Teatrul Național. L-am rugat să-mi îngăduie să viu într-o după amiază acasă la dânsul, să-mi spue mai cu de-amăruntul. Și n'am avut parte să merg; nenea Vellescu a căzut la pat și în câteva zile... s'a dus.

Câte n'ar fi știut el să povestească!

Prin Ardeal am întâlnit pe mulți, cari știu să povestească despre trupele dela 70 și 71. La Deva am găsit 2 scrisori de-ale lui Grigorie Manolescu. La Oravița am văzut niște afișe dela 77, când jucă trupa actorilor asociați din Craiova. Dl și dna Fărcășianu trăiesc și ne-ar putea povesti prețioase lucruri. Trăiește Ion Petrescu dela Teatrul Național, care a luat parte în turneul lui Manolescu din 80, dacă nu mă înșel. Trăiește Margareta Alexandrescu, o bătrână simpatică, mai joacă și astăzi, care pe la 70, 71, a încercat să-și formeze trupa din dileranți studenți dela Cluj. Trăiește Halmăgianca cea frumoasă, din trupa lui Petculescu, azi artistă la Iași și alții...

Din spusele acestea s'ar putea culege prețioase date și amintiri pentru istoria teatrului.

Cel care va lua în mână lucrarea aș dori să aibă darul povestirii, să fie un scriitor de talent, ca să facă o operă trainică și frumoasă la cetit.

Credem că societatea noastră de teatru va primi cu bucurie aceasta idee și va lua grabnic măsurile necesare pentru realizarea ei.

* * *

Cel din urmă actor »de meserie«, care a colindat prin Bănat și Ardeal, a fost lugojanul Petculescu. Amintirea lui e mai răsărită în mintea publicului și de multe-ori mi-s'a povestit următoarea întâmplare: »Se jucă *Luarea Plevnei*. O dramă ce făcea mari furori pe atunci. Se zice că într'o învălmășeală, un turc se apropiă pe furiș să-l lovească pe un român în cap cu patul puștii. Un țaran din public, care luă parte cu tot sufletul la scena asta, când văzu că turcul are gând serios!! și e gata să dea, isbucni într'un strigăt din adâncul pieptului:

»Griji măi, că te toacă în cap!«

După Petculescu teatrul cade pe mâinile diletanților. Dascăli și preoți, reîntorși dela școli, din orașe, și alți oameni mai ridicați, conduceau aceste reprezentații hrănind masa publicului cu literatura dramatică la modă, cu piese românești și localizări din alte limbi.

Acest diletantism a pătruns și s'a lățit până și la sate.

Din »Anuarul« Societății de teatru, care a început să apară de pe la 1898, se poate vedea repertoriul și numărul aproximativ al reprezentațiilor ce s'au dat an de an de diletanții mai mult sau mai puțin pricepuți.

Câteva comedii de valoare locală de I. Vulcan, apoi Alexandri, Negruți, Speranță, V. A. Ureche, Millo, Bogdan, Th. Alexi, Țânțariu, A. Popp; localizări după Kotzebue și altele și peste toate astea »Vlăduțul mamei«, care s'a jucat și se joacă de nenumărate ori.

Ici-colo vezi și reprezentații mai ridicate: Conu Leonida, Noaptea furtunoasă și chiar și Năpasta uneori. Apoi Doctorul fără voie (medicul fără voie, după afișul din Oravița), Hoji de Schiller și chiar și actul

al treilea din Iuliu Caesar al lui Shakespeare (studenții dela Năsăud).

Cum vor fi fost interpretate aceste roluri grele, nu se știe. Eu cred c'a fost mai mult o vreme pierdută. Diletanții nu pot să-și dea seama de importanța unui rol; ei îndrăznesc totul, ca copiii!

La Brașov, se zice că s'a jucat odată »Avarul« de Moliere. Extraordinar!

Am văzut și eu odată o comedie d'astea. Se jucă »Hoții« de Schiller. — Rîdeai cât rîdeai, dar la urmă îți făcea rău, ți-eră milă. Interpreții erau așa de departe de adevăr. Lumea petrecea și apoi obosită de rîs cete cete porniau din sală. La sfârșit mai rămăseserăm vre-o 2—3. N'ași fi plecat, doamne ferește. Eră o reprezentație prețioasă, n'ai norocul s'o vezi întotdeauna. Când s'a sfârșit, erau 2 și ceva după miezul nopții.

Câtă muncă de pomană!

Altădată, tot la Brașov. Cel mai tipic caz, pe care l-am văzut. Se jucă »Ștefan Hudiciu« de Morțun, o dramă. Cum vor fi priceput diletanții piesa, cum nu, destul că o interpretau ca o comedie. Eră o parodiare, mai mult o caricatură a rolurilor. Discuții foarte serioase, aprinse, decurgeau într'o rătăcire de interpretare ne-mai-pomenită. Eră atîta disarmonie între felul caraghios cum se jucă și între senzul într'adevăr serios al cuvintelor. Vă puteți închipui ceva mai ridicol!? Și lumea petrecea de minune.

La sfârșit, o împușcătură! O zăpăceală generală în public. De unde și până unde, așa tam-nisam o împușcătură de revolver și un individ, care se răstoarnă!?

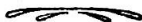
S'ar părea de necrezut. Și cu toate astea e așa. Un caz, pe care l-am văzut cu ochii.

Și de sigur vor fi multe de felul acestuia, în activitatea diletantismului nostru teatral. Și de aici s'a pornit răul. Teatrul a ajuns sinonim cu *comédie*.

Dacă diletanții ar fi rămas la comedii ușoare de conversație simplă, la comedii de situație, *tot ar fi fost ceva*, dar îndrăzneala lor de a intra în »caractere« i-a făcut să calce alături cu drumul și a împins publicul într'o rătăcire completă.

Între astfel de împrejurări, un turneu de teatru prin Ardeal cu un repertoriu mai mult dramatic eră o încercare, o cutezanță. Țineam însă să distrug cu totul ideea că teatrul e o »comédie« și de aceea aproape toate reprezentațiile mele mi-le începeam cu o piesă serioasă. Câte n'a trebuit să îndur! De câte-ori cele mai subtile momente dramatice nu erau nimicite de câte un râs cu hohot. De câte-ori în unele roluri nu-mi eră teamă să fac tot ce-ar trebui, ca nu cumva publicul neobișnuit să înceapă să petreacă! În »Năpasta«, publicul găsiă că trebuie să rîdă, fiindcă Ion-nebunul mîncă și el săracul o bucată de pâne! Iată un caz! Și câte altele! În »Don Pietro Carusso«, admirabila dramă a lui Bracco, într'un moment adînc dramatic, cînd tatăl alcoolic în disperarea lui, se repede la sticla de cognac și bea... întotdeauna eră mare veselie în sală!

Scriu aceste impresii de drum, de oameni și de teatru din cele patru turneuri ale mele, în credința că vor fi o lectură plăcută pentru cetitori și o interesantă oglindă pentru cei ce mai târziu vor dorî să privească în începutul teatrului ardelean.

I.

In vara anului
1906.

Aveam să plecăm dela Braşov...
nu ştiu în ce zi,
dar ştiu că eră o
zi mare. Eră ziua de veşnică pomenire, când zăpăcitorul
de minţi, Bufallo Bill, americanul, îşi intinsese corturile
pe câmpul de după cetăţuia Braşovului.

Străzile bătrânei cetăţi erau pline de lume, pe care
n'o vezi în toate zilele. Năvălise »provinţa« din de-

părtări mari să vadă pe Indienii călăreți și s'audă strigătele lor sălbătice. Brașovul avea un aspect inpestrițat. Femeile mai cu seamă... Cum să spui, par'că de grabă își puseseră corsetele de-a dindăratele așa de pușin se potriviau pe taliile deprinse în lărgimea aierului dela țară.

Stam la o cafenea și mă uitam la tot furnicarul ăsta. Eram năcăjit de mama focului. Pe a doua zi, seara, eră anunțată reprezentația la Făgăraș și nici o trăsura nu voia să mă ducă.

— Câștigăm aici 10—15 fl., — îmi spuneă fiecare birjar — nu putem!

Ce eră însă mai ciudat: Căutam trăsură și nu aveam nici un ban în buzunar. Și stam așa la cafenea cu cafeaua dinainte — prietena mea de ceasuri grele — și cu cei 3 tovarăși de drum alături. Ne uitam unul la altul. Și trecea vremea și nu venea norocul de nicăiri. Unul dintre noi cum privia lung a jale îngână trist dând din cap:

Unde ești Societate?

Tu, cu fondul tău cu tot!?

Și izbucnirăm toți în râs.

Pe cer începură norii să se întindă tot mai deși. Se simția apropierea unei furtuni. Dar ori cât ar fi de puternic ceriul, o furtună mai mare ca în buzunarele mele nu-mi putea arăta. Nu știam ce să mă fac. Mă gândiam la fel și fel de combinații, și mai mult... nu mă gândiam la nimic. În astfel de situații nici nu mai poți să te gândești. Stai așa, parc'ai așteptă să-ți cadă norocul din cer.

Am găsit înspre seară un om de inimă, care ne-a împrumutat atâta ca să putem porni. Cu ce să pleci?

Trăsură nu găsiam. Și cum umblam zăpăcit prin piață, cu banii în buzunar, iacă popa dela noi.

— Părinte, îți dau trei liturghii, nu mă lăsa!

Îi povesti toată încurcătura.

— Cum ajungi acasă trimite-mi căruța noastră, sau alta, ori care, trebuie să fiu la Făgăraș mâine dimineață.

— Fii liniștit, îmi zise părintele, la 9 va fi căruța aici.

M'am dus iar la cafenea, unde îmi lăsasem tovarășii.

— S'a făcut!

Am mai cerut o cafea de bucurie.

Ceriul se înorase întreg și în curând începu să cadă niște picuri rari și mari și apoi o ploaie torențială. În fundul zării întunecat s'alungau fulgerele, ca niște bice de foc. Frumoasă vreme pentru o călătorie cu căruța de câteva ceasuri — și noaptea.

La 9 seara a venit căruța. Până ne-am pregătit s'au făcut 12. Când să pornim unul dintre noi zor-nevoie să lipească pe un cufăr mare din șerigă un afiș de teatru.

— Să știe Vlădărenii cine suntem, că trecem pe acolo, nu?

Și am pornit.

Am eșit din oraș și am intrat în întuneceala câmpului. Ploaia contenise și norii se îngrămădiseră înspre munții Făgărașului, chiemându-ne par'că cu câte un durduit puternic. Un vânt destul de rece se furișă pe lângă noi șuerându-și cântecul lui de vagabond. Uruitul căruții și trapul cailor dimpreună cu sunetul clopotului dela cel din dreapta, re'nviau par'că această noapte mohorâtă.

Când se făcea ziuă, eram la Vlădeni, înghețați și doborâți de somn. Am făcut un popas de un cias. Satul eră pustiu. Câte un băiețel care aducea caii de

undeva, dela pășune, trecea călare pe lângă noi, dându-ne »bună dimineța«. Câte-un lătrat de câine s'auzea prin apropiere și câte-o pisică trecea somnoroasă drumul, legănându-se, ca o cucoană care vine dela bal.

Pornirăm. Drumul eră înoroiat, ploase mult pe semne, ceriul eră învăluit în ceață și parc'ă sta să cadă pe pământ. Și nu se mai sfârșia drumul până la Perșani. Mai cu seamă pe o astfel de vreme e de o monotonie grozavă.

Norocul însă ne protejă; ploaia mergea tot înaintea noastră; o vedeam aproape.

Într'un târziu se zăria »Mândra«, cu casele mici și sărăcăcioase și din ea eșia un român venindu-ne în cale, cu pașii mari, cu o ținută gata să i-o ia vântul, cu o căciulă dată cam pe ceafă și cu nasul ridicat a mândrie. Știți cine eră? Badea Cârțan. S'ar fi putut să nu-l întâlnim? Unde nu-l întâlnești pe Badea Cârțan, pribeagul? Am oprit căruța.

— Noroc să dea Dumnezeu Bade! Da încotro?

— La Brașeu?

— D'apoi pe jos?

— Mă tot duc până o-i ajunge! Am ceva treabă cu domnii. Știți poate, cu cărțile mele, mi-leau luat.

— Am auzit.

— Să fac ce-oi face și să mi-le aduc acasă. De le-ar ceti și ei, n'ași mai zice, c'ar vedea și ei cine suntem. Da le-au aruncat într'un pod. Le cetesc șoarecii...

Și dupăce a mai îndrugat multe, dupăce și-a mai adus aminte unde și cum m'a cunoscut la București — într'o seară de sf. Ioan, la un prieten, care-și serbă ziua, am tras cu Badea Cârțan un chef și ne-a cântat el »Pe o stâncă neagră« și »Oștile stau față 'n față«

— după ce ne-a întrebat de una alta ne-am trezit deodată :

»Zău, ce ziceți D-voastră. cine a fost mai mare, Traian ori Napoleon?

De ce eră frământat bietul om! Îi cunoșteam obiceiul ăsta; mă mai întrebases odată în gară la București de-a fost mai mare Rousseau sau Voltaire?

— »Ce mai întrebi și d-ta — îi răspunde unul dintre noi, — toată lumea știe că Traian eră mai înalt!

Bătrânul clipi din ochi șiret, își trase puțin căciula pe ochi și porni în drumul lui.

Noi... mai departe și pe la 10 și ceva intrarăm în Făgărașul strâmt cu toate cuferile și înghețați și zdrobiți de zdruncinarea căruței.

II.

Reprezentafia dela Făgăraș. O sală mică, dar simpatică și o scenă destul de potrivită pentru prestațiunile noastre simple. De ar fi fost mai mare nu eră rău, că din mare poți să faci mic, dar din mic ce să mai faci? Oameni entuziasmați de ideea teatrului ne-au făcut toate pregătirile, ne-au pus la dispoziție tot ce ne trebuia pentru reprezentație. O primire simplă, dar sinceră, care place totdeauna mai mult decât îmbrățișările de formă.

Am jucat »Sacrificiul«, drama lui R. Bracco, s'a declamat poezia lui Vlahuță »La Icoană« și apoi »Furtuna Casnică«, comedie.

Am fost ascultați cu destul interes și aplaudați. În deosebi declamația și Furtuna Casnică au plăcut mult.

După reprezentație am petrecut în cercul prietenilor până târziu, pe când tineretul jucă în sală. O cu-

riositate: Am avut fericirea s'aud pe unul povestind de o cântăreață mare cu numele Agata Bârsescu. »A petrecut câtă-va vreme la mine la stână. Cântă, d-le dragă, de înghețau apele!«

Tot în noaptea asta Gheorge, băiatul nostru — a plecat la Sebeșul-Săsesc să pregătească reprezentația pentru Sâmbăta viitoare. Ceilalți am rămas încă vre-o 3 zile.

În camerele noastre de hotel toate erau resturnate de par'că trecuseră turcii. De prin hârtii și cărți risipite răsăria câte o perucă sburlită.

Dimineața lucram la piesa lui Goldoni, »Sluga la 2 stăpâni«, pe care aici în Făgăraș am acomodat-o pentru turneul nostru, reducându-o la 5 persoane.

După amiaz făceam plimbări însoțiți de cunoscuți și de prieteni. Serile petreceam iarăși câteva ceasuri în societatea lor vorbind de una, de alta și mai cu seamă de viitorul teatrului nostru.

Am plecat Miercurea des de dimineață. Ne culcaserăm târziu — fusese seara de adio — și acum ne doboră somnul. Eram bucuroși că găsirăm vre-o două cupee goale. Până la Sibiu avem să dormim liniștiți, ne gândiam, și ne lungirăm ca la noi acasă. De abia apucase să ne fure somnul și la stația viitoare mi-se pare, s'a urcat o femeie cu o ceată de copii. Acum ține-te gură!

Alergau, săreau, țipau pe coridor, pe la ușa cupeului nostru. Mai mult, începură să se uite înlăuntru, să se strâmbe și la urmă unul mai deștept a deschis ușa frumușel și m'a tras de păr, cum dormeam cu capul înspre ușă. M'am făcut că dorm dus și iar i-am simțit mânuța cea mică prin capul meu și apoi i-a chemat și pe ceilalți și să fi văzut jucăria dracului! Așa am hodinit.

Prin ferestrele aburite străbatea lumina zilei tot mai albă. Din când în când, în fuga trenului se zărea câte un pom sau câte un coperiș de casă.

Deodată, într-o stație aud o voce cunoscută. Eră doctorul I. Nu ne văzusem de mult și în aceste împrejurări somnoroase mi-a căzut bine societatea lui. Mi-se plângea de necredința poporului în doctori.

La Sibiu i-am lăsat pe tovarășii mei să meargă mai departe la Sebeș, iar eu m'am oprit aci până după amiază să văd și să întreb dacă nu s'ar putea să dăm vre-o două reprezentații.

La cafenea m'am întâlnit cu cunoscuți.

— Am auzit că faci un turneu!

— Da!

— Apoi pe la noi nu vii? Se poate să treci așa?

— Tocmai aveam de gând...

— De sigur.

Am petrecut apoi un ceas cu Goga, cu de ale noastre și am plecat la gară.

O căldură de nesuferit. Dogoriau plafoanele cupeului.

Iacă și doctorul din Săliște, un tip de român voinic și vioi, cum nu-i găsești păreche. Tocmai suferiam de câteva zile de un junghiu în dreptul inimii.

— Doctore — zic — de vre-o câteva zile... și pui mâna la inimă!

— Iar ești amoretat! — mă întrerupe el râzând.

— Nu... dar nu știu ce am...

— N'ai nimic, mă întrerupe el.

Eu ce să mai zic? Dacă mi-a spus el că n'am nimic, ce eră să-i mai spui ce am.

Ne apropiam tot mai mult de munți și un amurg frumos răcorea câmpurile. Lucrau la fân femei chipeșe

cu fața arsă de soare și auziam fragmente de cântec ce se pierdeă în liniștea înfiorată de uruitul trenului.

La opt și ceva eram la Sebeș într'o cameră de hotel mare cât o șură. Mirosiă a sărăcie și a bătrânețe. Aici am studiat piesa »Sluga la 2 stăpâni«. Sâmbătă eră s'o jucăm... Când eră frumos, făceam repetiție în grădina Hotelului. Iarbă verde, pomi și un cer limpede de-asupra. Îți veniă mai mult să stai trântit, să visezi, decât să te trudești cu nimicurile frumoase ale lui Goldoni.

La teatru lume puțină. E o lume indiferentă, nu se încălzește de de-al de astea, onoare escepțiunilor! Am avut însă o scenă superbă, ridicată pe niște butoaie de bere... goale. Și-apoi decorurile... admirabile nici ușe nici ne-ușe, ieșeau pe unde vrea, în sfârșit te simțeai în cel mai larg larg posibil. Ce-ar putea să voiască mai mult un suflet setos de libertate?!!

Mă mâhniau toate astea. De ce societatea de teatru nu se gândește: în fiecare loc unde-și ține adunarea generală, din banii încasați, de ce să nu lase 2—3 sute de coroane pentru ridicarea unei scene? Dac'ar fi făcut lucrul acesta dela început, am aveă astăzi în multe locuri scene potrivite trebuințelor noastre. N'ar fi fost bine? De sigur că da. Ba ar fi împiedicat prin aceasta și patima beției. Căci poate să-ți zică cârciumarul:

Vreți teatru? Bine! Să-mi beți întâiu berea, altfel n'am de unde să vă dau butoaie. Iar noi doritori de teatru român ce să ne facem? Hai pe chef, băeți; scopul scuză mijloacele.

De altfel la Sebeș am petrecut de multe-ori cearuri frumoase. Și apoi mai am și alte reminiscențe plăcute: Aici a hotărît adunarea generală a societății

să-mi dea bursa pentru străinătate. Sublim ceas ! Și tot aici am jucat odată o reprezentație și-am avut un venit de 1 fl. 20 cr. în cap. Prost ceas !

Mi-aduc aminte: eră o zi mohorită. Umblam singur de colo până colo pe ulița mare. Mi-eră urît de moarte. Aud un marș funebru și la un colț de stradă iată un convoi cu toată negura. — A trecut pe lângă mine și nu știu cum, m'am amestecat printre jalcicii urmași. Vorba eră să treacă vremea. Și l'am însoțit și eu pe bietul creștin, dimpreună cu tot venitul reprezentației mele, până la cimitir. Cine o fi fost, cine nu ? Nu știu ! Am făcut și eu ce-am putut. Dumnezeu să-l ierte !

A doua zi, Dumineca, jucam la Seliște. Am plecat cu un tren de 2 noaptea.

În sală se jucă de foc, iar noi ne despărțiam de prietenii noștri.

III.

Gara eră pustie; doar vorbele noastre răsunau în toate sălile ei înguste. Frig. Am ieșit pe peron și peste puțin zăream trenul care se întorcea greoi dela Vinț. Ne-am urcat într'un vagon de clasa III-a, ne-am tolănit fie-care cum am putut și am așipit fie-care în cântecul de flaut al unuia dintre noi.

M-a trezit lumina zilei, care pătrundeă sfioasă prin ferestrele cupeului. Eră o zi senină; par'că și cerul știa că e zi de sărbătoare, zi de Duminecă, atât eră de limpede și de proaspătă. Pe culmile munților soarele își anunță ivirea îmbrăcând zarea într'o haină de foc. Vedeai par'că cum se trezesc câmpiile și cum se scutură pădurile de întuneric. Și încet, încet vedeam cum se ridică soarele și se uită peste câmpuri să vadă dacă i-a fugit noaptea din drum.

Eră un răsărit splendid în care mi-se scăldă tot sufletul.

Săliște. La gară vre-o trei trăsuri hodorogite, mai mult hodorogite decât trăsuri, cu niște cai somnoroși de stăteau să cadă.

»Sunteți liber, măi?« — întrebai pe bănuții stăpâni a-i trăsurilor.

»Nu domnule, noi avem să ducem pe domnii ăia, cari fac teatru astăzi la noi«.

»Așa? Atunci e bine«.

Ne-am așezat cu toate bagajele noastre și am pornit-o spre satul adăpostit la poalele munților. Aierul răcoros al dimineții ne învioră. Se vedeă turnul bisericii sclipind în răsăritul soarelui și din ce mergeam se deschidea tot mai larg cuprinsul de coperișe din acest sat vestit al Ardealului.

Pe uliți eră liniște. Câte o femeie intra pe câte o poartă cu donițele cu apă, legănându-se. Totul îți făcea o impresie curată și dinspre munți coboră par'că pe valuri ușoare de vânt sănătatea.

Să ne odihnim; cea dintâi grijă. Dar ce odihnă! Prieteni, cunoscuți, foști colegi de școală, înștiințați de venirea noastră, ne cercetă unul câte unul. Toți erau veseli și bucuroși de revedere. Cu ochii de jumătate închiși de somn le-am spus ce ne trebuie pentru reprezentație; au alergat în toate părțile și au adunat cele necesare. Toți au arătat un deosebit interes pentru reușita spectacolului.

Când m'am dus după amezi la sală, toate lucrurile erau aranjate, decorurile puse, în sfârșit nu ne rămânea decât să începem.

Am făcut o repetiție scurtă și-am plecat la plimbare. Toți eram veseli de dragostea ce ni-se arăta.

Uliile par'că erau împodobite de flori, așa de frumoase erau grupurile de fete și femei îmbrăcate în hainele de sărbătoare.

Mă simțiam obosit și-am plecat acasă să dorm un ceas—două, înainte de reprezentație. În fața camerei, peste râu, eră însă »horă« mare în pavilion. Am stat până înspre seară privind acel joc ca de fluturi și ascultând strigăturile flăcăilor.

Reprezenția. Jocul actorului, și mai cu seamă al celui tânăr, depinde totdeauna de dispoziție, și dispoziția o crează împrejurările. Vedeam însuflețirea turturora, scena curată, un public de sărbătoare, toate acestea m'au dispus să fac multe comedii în »Sluga la doi stăpâni«, mă distram și eu. În comedie m'am ferit totdeauna de exagerări, m'am ferit de a scoate efectele din strâmbături; un natural simplu, cât se poate de simplu, m'a condus totdeauna.

Au urmat apoi declamații și monologul »Greva Fierarilor«, pe care l-am spus la dorința unor prieteni.

La urmă »Furtuna Casnică«.

După reprezentație, voie bună. Așa sunt Săliștenii, când te prind nu te mai lasă. Am găsit câteva suflete deschise și-am stat cu ele până cătră ziuă. Răsună pavilionul dela hotel de cântece:

»Astăzi beau, mâne-mi petrec

Poimâne de-aicea plec...

Astăzi plec pe drum de țară,

Știi Dumnezeu când vin iară,

Ano, Leano, și Mărie...«

Am stat la Săliște până Vineri seara. A fost o sărbătoare. Serile mai cu seamă, seri frumoase de vară, steteam la fereastră ascultând murmurul râului și glas duios de fluier, ce se furișă sfios din parcul adormit.

Cine-o fi cântat, nu știu. Par'că îmi sună mie cântecul acela, atât se potrivea de bine cu viața mea de hai-hui.

Într'o după ameezi ne-am urcat la »Neted«. Ce veselie! Toți erau ca niște copii sburdalnici. Treceau ploștile din mână în mână. N'a lipsit nici... focul și nici mielul, la care ne uitam de ne lăsă gura apă, cum sfârăe în frigare și s'au pornit apoi cântece și hore până de cătră seară.

Într'o altă zi pe un amurgit frumos ne-am dus în »Vale«, un sat lângă Săliște, un sat strâmb de nici nu ști când ești în deal și când în vale.

Târziu, aproape de miezul nopții ne-am întors acasă.

Diminețile studiam drama lui Bang »Frații«, în sala de teatru dela școală. O pregăteam pentru Sibiiu. Mă ocupam și cu admirabila poezie a lui Goga, »Clăcașii«, pe care aveam de gând s'o declam prin toate părțile.

Vineri seara am plecat la Sibiiu, ducând cu noi cele mai frumoase impresii.

Sibiiu. Am călcat cu stângul când am intrat în oraș, ori ne-am întâlnit cu vre-un popă. Mai știu și eu! Te pomenești că vor fi fost amândouă, că prea ne-a mers bine. Repetiții peste repetiții, afișe mari, mici, alergături pe la tipografie, pe la primărie, pe la frizer, în sfârșit o osteneală strașnică.

Seara nimic. Așteptă sala luminată ca de sărbătoare, așteptam și noi, dar de geaba. Erau 8 fără 5 minute și în sală vre-o 7 persoane. »Au mai venit doi... a mai venit unul!« Cele mai enorme știri de senzație, cari ni-se raportau,

Pentru ridicarea cortinei eră »Noaptea de Octombrie« de A. Musset. Îmi pusesem o perucă blondă, care-mi

veneà de minune. Îmi ziceam: Am să le întorc capul la toate fetele dela școala de menaj!... Hei când, n'are omul noroc!...

Opt ceasuri. Steteam cu toții pe scenă, îmbrăcați gata. Tristă comedie! Cunoșteam publicul sibiiian; dacă nu vine la ora fixată, s'a isprăvit. Și minutele treceau!... Din sală ne veneau mereu vestitorii; nu vine lume. Ne uitam unul la altul. Ce triste ne-au părut atunci decorurile și ce pustie scena! Și în liniștea asta chinuitoare zice unul:

»Hai să ridicăm cortina, să le spui sibiiienilor două vorbe... dar vorbe!...«

Iar altul:

»Ba să aruncăm un scaun în sală și să fugim«. Toți râdeau... eu fluieram.

Opt și șapte minute... Opt și 10. Trimit vorbă în sală că nu se joacă. Publicul se împrăștie murmurând. Coborîm în cabină să ne desbrăcăm. Și mi-am scos peruca blondă și-am rămas tot eu și mi-au trecut toată supărarea.

Și unde nu stătea puiul rumenit, pregătit pentru »Sluga la 2 stăpâni!« Mă uitam la el și îmi veneà să-i dau un picior să sboare cu farfurie cu tot, să rămâie de pomină. Mai ales că »băiatul nostru« mă tot întrebă: »Dar puiu?... Ce să fac cu el? Să-l duc acasă? Ori să mă duc să-l dau înapoi!?«

În sfârșit câțiva prieteni au rămas în sală și dupăce am stat puțin de povești, d-șoara Brașoveanu le-a declamat »Harpista« de D. Zamfirescu, a declamat Băilă și am recitat și eu Carol al IX-lea de G. Coșbuc. O serată intimă. Pe urmă ne-am dus cu toții la masă, iar băiatul cu puiul subțioară, a luat-o spre hotel, prin ploaie, fluierând și el o sărăcie de cântec...

A doua zi m'am sculat hotărît. Ce fericire; eram şi eu hotărît odată.

De bucurie că puteam fi hotărît eră mai să-mi schimb hotărârea... dar nu mi-am schimbat-o; am trimis vorbă că nu se joacă nici a doua reprezentaţie! Unii, cari n'au auzit, au venit seara la »casa naţională«. Scuzele mele!

Dumineca am petrecut-o în familia Cosma.

Seara ne-am adunat toţi la cafenea să ne sfătuim. Unul dintre tovarăşi îmi spune că nu mai merge mai departe, că s'a plictisit... »E o viaţă grea, imposibilă...«

Şi în timp cât tovarăşul se uită în »mersul trenurilor« să vadă când ar putea pleca mai bine, eu mă gândiam la luncile mele de acasă, la păraiele şerpuitoare şi limpezi, la pădurea din faţa satului şi la toată poezia aceea curată, pe care am lăsat-o de ani mulţi, am lăsat-o ca să răţcesc pe drumuri de colo-colo. Şi-o vedeam par'că şi pe mama bătrână, urcând scările redacţiei să întrebe pe dl Păulică dela Gazetă, pe unde-i mai umblă feciorul? Şi-am avut atunci un moment de şovăire, dar m'am recules curând. I-am dat tovarăşului bani de drum şi-a plecat cu un tren de noapte.

A doua zi Luni, i-am expediat pe ceilalţi la Orăştie — tocmai bine mi-au ajuns banii — iar eu am plecat cu un tren de după amiază, după ce am găsit pe-un creştin care mi-a priceput situaţia şi mi-a împrumutat el dela el cu multă sfială 5 fl.

M'am ghemuit într'un vagon de clasa a III-a pe-o căldură imposibilă şi înainte cu Dumnezeu.

O fi fost frumos amurgul acela, frumoase vor fi fost câmpurile şi pasări vor fi cântat răsfăţându-se în văzduhuri... Habar n'am. Nu vedeam, n'auziam...

Fumam! În rotogoale de fum ceteam multe, și multe vedeam eu!...

De pe la Săliște încolo mi-au pierit toate gândurile. Toate gările până la Vinț erau pline de lume; plecau feciorii în cătănie. Ce jelanie și ce frumoasă poezie! Eșiseră satele... și îmbrățișeri și sărutări și lacrimi! Multe lacrimi am văzut în ziua aceea. Bătrânii își scoteau banul din fundul șerparului, mamele își desfăceau colțurile dela năframă, ca să aibă apoi cu ce se șterge la ochi, fetele cete-cete stăteau încremenite și grămezi de copii, cari plângeau și ei de jalea tuturora. Plecau voinicii, plecau stâlpii caselor, toiagul bătrânilor, mândria mamelor, bucuria copiilor și dragostea fetelor. Se duceau să slujască la împăratul.

Și când trenul se puneă în mișcare, se pornea ca adus de vânt un urlat de jale care mă pătrundea adânc în inimă și mă cutremură. Eră clipa când se frângeau inimile. Și rămâneau în urmă bătrânii gârbovi de greul vieții, cu fețele supte și înegrite de focul sudorii, cu gândurile întunecate... rămâneau mamele și fetele cu inimile pustii, rămâneau nemișcați, împietriți de durere și din uruitul trenului, care se depărtă, se deslușiau tot mai limpezi cântecele de jale ale voinicilor:

«Pământă face-te-ai os
Cum mănânci omul frumos...

Într-o gară aproape de Sebeș, o biată mamă bătrână și slabă nu se putea despărți nici-de-cum de fecior. Plecă feciorul înspre tren, ea-l chemă, îl chemă mereu. Plângea biata și-i tot spuneă... Bătrânul o tot trăgea de mânecă, gata să-l înece plânsul. Un jandarm intervine înjurând. O împinge pe bătrâna de eră gata să cadă.

»Du-te la Rumunia, dacă nu place.

— »Da dle dragă, numai unu am, dle...

»Halgaș!...« și iar o înjurătură. Trenul plecă și bătrâna cade în genunchi, înalță ochii la cer și-și face cruce și plânge. Bătrânul se tot încearcă s'o ridice...

Și până la Orăștie m'am dus în cântecele lor de jale.

Erau 9 ceasuri și ceva când am ajuns. Tovarășii mei m'așteptau în gura unei uși — un domn d'ăia dela gară nu-i lăsă să între pe peron — și mă căutau cu ochii, aplecați înainte ca niște pui, cari stau în gura cuibului.

Ne-am dus pe jos până în oraș pe-o luncă ne-
spus de frumos luminată de lună.

IV.

Stau la o masă, în fața hotelului din piață. Nu-ți mai vine să te culci, așa-i de frumoasă noaptea. Prieteni, pe cari nu-i mai văzusem de ani de zile răsar unul câte unul. Toți m'asigură că lumea e bucuroasă de venirea noastră. Eram hotărît, dacă ne-o merge și aici în sec, acasă cu noi... nu mai aveam altă cale; încă o învingere, ca cea dela Sibiiu și eram pierduți.

Piața ne sta în față, pustie cum e, scăldată de razele lunii. Ici colo câte un felinar ofticos, își risipiă lumina galbenă. Ferestrele toate erau întunecate și într'o tăcere nesfârșită răsunau vorbele noastre, ca niște cântece de colindători rătăciți.

Unul ziceă că n'are nici un senz să-ți prăpădești viața cu teatru, în mijlocul unui public puțin pregătit; e o jertfă. Tu n'ai nici o siguranță. Pune cazul că te îmbolnăvești. Ce-i pasă publicului de tine?

Altul, povesteà cu entuziasm de vremurile lui Millo. »Câte-o săptămână, două steteà trupa aici și jucà. Alergà lumea de prin depàrtări. Curgeau càruțele de prin împrejurimi cu toate fetele de popà și de dascàl. Erau alte vremuri. Orăștia erà un centru românesc mare. Noi, eram vre-o câțiva copii, cum scàpam dela școală, ne duceam pe unde știam că stau actorii și așteptam pe afară până ne chemà să le ducem hainele la teatru. În schimbul acestui serviciu, aveam întrarea liberă«.

A doua zi si-a treia zi, Miercurea, ziua de Sf. Ilie, am făcut repetiții la »Frații«, am îngrijit de sală, am așezat scaune, le-am numerotat și-am făcut toate pregătirile pentru seară. După amiază un domn dela Deva ne invită să jucăm Duminecă acolo. Expediăm imediat anunțuri pe la gazete și scriem vre-o 200 de adrese pe niște invitări, pe cari le aveam gata. De abià am terminat până seara. Le-am trimis la poștă și ne-am apucat să ne îmbrăcăm pentru reprezintație.

În odaie — ne îmbrăcam în hotel — erà o zăpăceală enormă. Unul își încrețeà părul arzindu-se din când în când cu fierul, ca să mai țipe — asta ca variație —, altul se sulemeneà într'un ciob de oglindă, altul își întorceà cântând manșetele pe partea nepurtată. Și împrejurul nostru steteà o ceată de prieteni în picioare, că nu erà chip să-și găsească vre-un loc; pe pat, pe canapea, pe scaune erau aruncate, ba haine, ba cutii, ba vre-un păpuc strâmb de greutatea vremii, și obraznic, ca un prost, care se vede și el între oameni.

Gata. Coborâm. Pe scenă așezăm ba un scaun ba masa sau vre-o plantă, care nu ne părea la loc. O ochire repede peste toate și . . . »începem băeți!«

Suflerul dă busna la locul lui, după o culisă, și cum eră întuneric, se isbește săracul de-o namilă de pian uitat de Dumnezeu și de oameni.

— Auleo! . . .

— Cei?

— Nimic!

Cum nimic? . . . Stai neamțule, nu trage cortina!

Se ridică toți dela locul lor și după o scenă de mângăiere în prezența hodorigitului pian, suflerul se împacă cu soarta și . . . Cortina se ridică:

Mahomet e al meu nume,
Din Iemen, din ceea lume,
Din cel neam Asra numit,
Neam de-apururea ursit
Să iubească-odată doară
Și iubind . . . iubind să moară . . .

Dșoara Brașoveanu spune versurile lui Heine frumos și ademenitor. În sală se face liniște și piesa se desfășură stăpânind tot mai mult publicul. În scena penultimă când, fratele mai mare e gata să se piardă sub farmecul ademenirilor celei care îl mințise odată, un om din public, care urmărise bine piesa și văzuse falșitatea femeii acesteia, nemaiputându-se stăpâni strigă; »dă-o afară, dă-i palme!«

Publicul se mișcă, murmură, râde și iarăși se liniștește. Mi-a plăcut întâmplarea asta și am felicitat pe d-șoara Brașoveanu de efectul ce l-a făcut; eră cel adevărat.

Au urmat apoi declamații și la urmă comedia »Furtuna casnică«.

După teatru . . . voie bună. Artiștii, vor fi ei, cum vor fi, — dar sunt simpatici totdeauna. Le place

cântecul și unde-i cântec și inimă bună s'adună cei cari au suflet. Și s'a întins o masă lungă-lungă și-a fost o petrecere de s'a dus pomena.

Ne-am despărțit în zorile zilei; ne mustrau razele soarelui.

Toată ziua am fost obosiți. Seara am petrecut-o în cameră cu prietenul meu Horia. Mi-a cetit o piesă de teatru din viața noastră, din Ardeal, o piesă scrisă de curând. Lungit pe pat ascultam cetirea lui sfioasă și nervoasă. Ne-am pierdut apoi în discuții lungi despre o viitoare literatură dramatică a noastră.

Numai atunci ar fi întreagă miscarea teatrală, când vom putea să jucăm piese luate din viața noastră, cu năcazurile și bucuriile ei. Și am credința că scriitorii noștri, puțini câți sunt, se vor îndemna la muncă. Pentru mine ar fi o mândrie să iau în repertoriu piese originale dela noi și mișcarea teatrală ar face un mare paș înainte.

Ne-am despărțit pe la miezul nopții, ca să nu ne mai vedem cine știe câtă vreme.

De-abiă ațipisem și mă trezește o bătaie la ușă
Cine e?

— »Vin dela Deva și am să-ți spui ceva important«, îmi răspunse un glas de bătrân.

Aprind lumina și-l poftesc înlăuntru.

— Auzisem că plecați mâine dimineața. Viu dela Deva. Să nu mergeți . . . E timpul scurt . . . Nu se poate pregăti lumea . . . S'a făcut o greșală, că v'a invitat.

— Dar bine, s'au trimis vre-o două sute de invitații. O să vie lumea de prin împrejurimi. E anunțat peste tot și nu mai e timp să se desmintă.

— Atâta sunt însărcinat să Vă spui, — noapte bună. Faceți cum gândiți.

— Noapte bună!

După puțină chibzuială mă hotărâsc totuși să mergem. Îmi eră de oamenii de prin împrejurimi; să bată drumul de pomană. Nu e bine să înșeli publicul nici odată.

Și-am plecat a doua zi dimineața.

Deva o mai văzusem odată, când cu adunarea generală dela Brad. Eră o zi de ploaie și eram bolnav. Mi-a făcut o impresie rea.

Și acum eră tot cea veche. O piață murdară și un om beat căzut pe pământ, la care se uitau ruinele cetățuei, de pe deal cu toată cumințenia lor bătrână.

Am uitat să spun. La Orăștie mi-a mai plecat unul din trupă. Se simțise nedreptățit cu darea de seamă dela »Libertatea«. De aci încolo repertoriul nostru eră redus și turneul aveà să fie mai mult o excursiune teatrală. Cu Jean-Marie, în care jucam amândouă rolurile, cu »Furtuna casnică«, cu Satira a 3-a, și doina lui Eminescu, cu »La icoană« de Vlăhuța, cu »Ideal« de Coșbuc, ne-am continuat drumul mai departe.

La Deva ce zăpăceală! Eră Sâmbătă seară și nici o pregătire. Duminecă dimineața se pornesc câțiva oameni de inimă, iau permisiunea, angajează sala, aducem scaune, le așezăm în timp ce câțiva întruchipează scena. Ne da fiecare câteceva, un scaun, o canapea, un covor etc... Pe la 4 p. m. tot eră gata. Sala eră mare, cât un ogor și pustie; doar o sevitore nespălată cocoțată pe o fereastră se făcea, că șterge geamurile. Să ferească Dumnezeu! Dac'ar fi să fac și eu nu știu ce, ca să

mă închidă »*Domnii*«, apoi numai în sala de teatru dela Deva să nu mă închidă! Mare vorbă!

Și apoi scena. Cum să spui? . . . O găoace de ou. Ca să fii și în fund și în față, n'aveai decât să stai la mijloc. O canapea, un scaun și o masă și de abea încăpeau. Fundalul era o fațadă de casă, dar nu știu dacă era de casă; avea o ușă mică, scundă, la mijloc, noroc că nu ne foloseam de ea, fiindcă era răzemată de pereți. Culisele erau luminate de 2 lămpi amețite. Și apoi cortina nu se lăsa nici moartă; păcat de sforile ei noduroase. Dela scenă până la pereți erau niște draperii mari antidiluviane, roase pe dedesubt, roase bine de tot că ni-se vedeau picioarele până din sus de genunchi. Pe aceste draperii erau niște picturi șterse de vremuri și prăfuite. Păcat! Cine știe ce mână de meșter! Dar te pui cu vremea!? Era pe o parte un fel de castel, care dacă n'ar fi fost . . . așa cum era, m'ași fi pomenit cu gândul taman prin evul mediu. Pe cealaltă parte un nenorocit călare pe un fel de măgar antic, care — să fie vorba între noi — tot măgar rămânea, înaintă spre o poartă. Dupăce era totul gata mă întreabă părintele, arătându-mi cu capul toată șandramaua:

— Ei, ce zici?

Superb, așa ceva mai rar. Să plătești să vezi, nu alta!

Am râs amândoi și ne-am despărțit. Am început să mă îmbrac. Publicul se adună. Eram gata. Îmi trebuia o șapcă pentru rolul marinarului. Când mă băteam cu gândul unde-aș putea s'o găsesc, un prieten care venise tocmai din Hunedoara, băgă capul pe sub draperie:

— Noroc și bine!

»Dumnezeu te-a adus, Vasile! Dă-mi șapca! Și fără multe forme îi iau șapca din cap.«

Așa. Steteam gata se începem. Publicul vorbea ... de-ale vieții. S'auziă bine. Clopoțelul și sus cortina! Tracc... să rupe sfoara. Pauză!

Încă un nod; unde a mers mia, meargă și suta! Rîsete în sală, rîsete după enormele draperii. Sfânta cruce ... și înc'odată ... sus! Încet ... așa. Răsuflăm și începem.

Primul pas și scândura scârțâie; vorbea în limba ei. Să respectăm limba fiecăruia! Își exprimă mirarea, de sigur. Drăcii de astea nu mai văzuse, săraca. Întrăm în acțiune. Vorbiam noi cum vorbeam, da scândurile să porniseră pe un taifas ... de-a dragu! Și așa a mers.

Se sfârșeste. Cortina jos. Aș! ți-ai găsit! Eră cu năbădai. Nici sus nici jos nu voiă. Îmi veniă să-l imit pe eroul dela Tohan, care într'o situație de astea se încheiă frumos la haină și zise:

»Onorat public, să-mi dați voie s'o bat *oțar* cu ciocănelul!«

În sfârșit ademenită de mâinile noastre se îndură capricioasa și cade.

O, divină seară! Să mori și să n'o uiți!

După reprezentație ne-am adunat cu toții la o berărie, la povești.

Mi-aduc aminte că povesteă unul de-o reprezentație a coanei Chirița, nu știu bine cine făcuse drăcia, Millo sau Ionescu. Văzuse pe stradă pe-o cucoană bine cunoscută publicului și de aceea mă și feresc să-i spui numele, și seară în rolul coanei Chirița, îi copiază îmbrăcămintea până în cele mai mici amănunte. Cocoana în chestie stătea în față, în rîndul întâi, împoțonată și mândră. Actorul travestit intra, publicul

rămâne o clipă mirat și-apoi se pornește pe un ris homeric și cocoana din stal să moară de ciudă.

Într'un târziu mă întreabă Vasile:

— Unde mergeți de aici?

— La Brad.

— Când jucați?

— Sâmbătă.

— Și până atunci?...

— Nu știu.

— Veniți la Hunedoară. Vă odihniți. Să fiți ca acasă.

Ne-am învoit.

A doua zi după amiază a trimis pe băiatul nostru cu tot bagajul la Brad c'o trăsură, iar noi am pornit-o spre Hunedoara.

V.

Cu chiu, cu vai ajungem la Hunedoara. Eră un tren... cum să-i zic?... Mai bine să nu-i mai zic nimic, de teamă să nu-i zic ceva de rău. Și la urma urmei își aveă și el hazul lui; ți-se părea că te duce mai mult înapoi decât înainte.

În sfârșit ajungem. Eră pe la aprinsul luminărilor. Câteva zile de odihnă.

La gară suntem întâmpinați de prieteni. Pornim în oraș. Străzi cotite, întunecate. Câte un felinar ici-colo.

Iată-ne într'o piață. Trecem un pod și peste puțin ne oprim. Nici nu știm cum am ajuns: hazul lui Vasile a făcut să ni-se pară scurtă calea.

»Bună seara! Bine ați venit... Bine v'am găsit...« și d'al de astea.

În sfârșit, iată-ne într'o casă de oameni așezați! O atmosferă de liniște și de bună înțelegere. Dela bi-

biblioteca până la cele mai neînsemnate lucruri, toate aveau ceva din viața echilibrată și patriarhală. O senzație de mângăiere simțiam că mi-se furișează în suflet. Părea că m'am întors de pe un drum lung, ostenitor, acasă la mama, la vatra uitată de mult. Înconjurat de dragoste și de vorbe bune simțiam, că mă cuprinde jalea de toată viața mea.

Ce frumoase au fost zilele petrecute aici! Excursiuni în munți, în acea imensitate de frumsețe și poezie, liberi, urcând tot mai sus, parc'am fi voit să ne urcăm în cer.

Și-apoi seara osteniți revenim acasă, nu să dormim, ci să vorbim ceasuri întregi până aproape de ziuă. În fața unei sticle cu vin, rămâneam cu Vasile, uitați, pierduți în discuții nesfârșite, intime, ridicând vâl cu vâl de pe sufletele noastre.

Noți neuitate! Nu ne întâlniserăm de mult și aveam atâtea să ne spunem. În toată casa nu mai erau treji decât noi și ceasul din părete... și pe ăsta nu-l băgam în seamă.

Vorbeam de literatură, de avântul ce l-a luat în timpul din urmă. »Luceafărul«, cea mai frumoasă revistă pe care a avut-o vre-odată Ardealul, a făcut minuni. Cu o conducere cuminte și sprijinită de cele mai frumoase talente, a dat pagini de-o înaltă valoare literară.

»Tu ce-ai mai scris?« mă întreabă Vasile într'un târziu.

Eră o întrebare grea pentru mine, eră grea, tocmai fiindcă trebuia să-i răspund într'un singur cuvânt: »nimic«.

Când faci teatru în condițiile, în cari îl făceam eu, nu mai ai răgaz să te lași visurilor. Nici o clipă de liniște! Nu mai ai vreme să simți, nu mai ai răgaz

să-ți asculți sufletul. Ești veșnic pe drum, veșnic preocupat, îngrijat... nesigur.

»Dar cu teatrul cum merge?

— Tocmai eră s'aduc vorba — zisei eu. — Vezi, eu îmi găsesc *poezie* și în viața mea de călător. Sunt clipe, cari îmi rămân scumpe, neuitate. Ai conștiința, că faci bine și asta-ți dă o mângăiere nesfârșită. Toată mâhnirea mea e că nu pot să lucrez așa cum ași vrea, îmi lipsesc condițiunile! Libertatea mai cu seamă».

Am vorbit apoi mult despre Ioan Nebunul din Năpasta și despre rolul nebuniei în literatura dramatică.

Nebunia a fost din cele mai vechi timpuri un element de frunte al scenei teatrale. O privire scurtă asupra istoriei literaturii dramatice ne va arăta evoluția acestui element în teatru — căci există o evoluție.

Dela *Eracle* de Euripide și dela *Aiax* de Sofocle, unde această stare tulbure de suflet e descrisă în versuri sculpturale, o mai întâlnim apoi la Schakespeare în *regele Lear*, în *Timone*, în *Ofelia*, în *Lady Macbeth* și în *Hamlet*, prezentată în fel de fel de forme, ce cad în responsabilitatea interpreților.

În scrierile dramatice de după Schakespeare, nebunia devine din ce în ce mai rară. În piesele lui Lessing și Schiller nici nu apare, iar la Goethe răsare câteva clipe în sufletul Margaretei.

Cel din urmă dintre marii dramaturgi, cari au adus nebunia pe scenă, a fost Ibsen, personificându-o într'un mod magistral în *Oswald* din »Strigoii«.

Privind acum natura intimă a nebuniei, reprezentată de scriitorii mari în diferitele epoci, vom vedea că ea e direct o influență a timpului; e izvorită din diferitele concepțiuni despre lume și viață, cari au dominat în epocile în cari au scris respectivii autori.

În antica tragedie attică, nebunia nu erà isvorită dintr'o stare internă a personagiului, din vre-o pasiune nerealizabilă, ci aveà o origine cu totul supraomenească; motivul ei erà curat mitologic.

La Schakespeare motivul nebuniei e cu totul psihologic; el izvorește din adâncă sguduire a unui suflet. Lear ajunge în acea stare de exaltare, dupăce fu lovit în orgoliul său regal și înșelat în sentimentele de părinte. Lady Machbeth își ascunde sufletul și-l chinuște, cercând să-l ție tot mai afund ascuns, până când într'o noapte explodează pe nesimțite și-i produce acea stare tulbure de minte.

La Ibsen nebunia are o cauză sociologică. Ea răspunde pulsațiunilor timpului în care a scris marele norvegian: Oswald reprezintă »ereditatea patologică« transmisă dela un tată care a trăit în orgii și desfrânări. El e victima nevinovată a greșelilor *altuia*.

În linii simple, aceasta ar fi evoluția nebuniei pe scenă. E o temă interesantă și atrăgătoare, care s'ar putea trata pe larg de cei ce se ocupă în special cu astfel de chestiuni.

Și acum Ion din Năpasta în care categorie de nebunie s'ar putea clasà?

E o temă interesantă de rezolvat, pe care o amintesc în treacăt și trec mai departe la impresiile mele.

După-amezile le petrecem în fundul grădinei, răsturnat într'un hamac, cu o periniță sub cap și cu câte-o carte, de care-mi uitam iute... iute... și rămâneam cu ochii pierduți pe întinsul senin al cerului. Ce molcom adia vântul furișându-se printre frunzele pomilor și paserile ce sburdalnice fermecau cuprinsul cu cântecele lor nevinovate! Și prin aier plutea un miros fraged de iarbă și de floare, iar sus...

sus se clătinau împânzirile de arșiță, destrămate de zborul rotitor al rândunelilor. În această liniște fără margini îmi lăsam pleoapele încet... încet să-mi acopere ochii, mă ascundeam în mine însu-mi și-mi lăsam sufletul să se odihnească.

În spre amurg începeau să vie prietenii, unul câte unul, mă treziau din somn și ne dam poveștilor leneșe și râsului alungător de gânduri.

Și când eram cu toții adunați, numai ce-l vedem și pe Vasile, mititel cum e, crescând printre tufele de pe cărare. Toți ne bucuram. Ne venia cel din urmă, dar întotdeauna cu câte-o veste nouă.

»Copii, azi a fost o zi mare — nici n'ajungea bine și începea — azi a fost o zi de mândrie națională!

— Ce? Ce-a fost? întrebăm noi toți.

— Sunt fericiț, pe onoarea mea!»

Vasile vorbește rar și cu vocea joasă și știe să povestească frumos și cu haz.

Ceva teribil, ascultați. . . Sunt fericiț. . . Când am trecut adineaori prin piață am văzut un om *mai mic decât mine*. L'am privit de sus pe nenorocitul; l-am sfidat!... A trecut ca un iepure, nici nu s'a uitat... — și apoi adaugă într'un fel ce nu se poate reproduce — cred și eu, nu-i da mâna să se compare!»

Numai cine l-a auzit pe Vasile povestind — iac'asa de trecere de vreme — poate să-și dea seama de farmecul ce știe să dea vorbelor și de hazul ce l-a făcut cu povestea asta.

Peste puțin nu știu cum se întoarce vorba despre expoziția din București și de-aci despre expoziția din Paris și peste tot despre voiajuri.

»Stați să vă spui și eu una! — zice Vasile, și un zimbet îi luminează fața, o clipă numai și apoi se face serios, încrunțat.

»E lucru mare! Ascultă și tu puiul!... așa-i zice el cucoanii... și continuă:

»E într'un loc o masă mare. Tot domni de-i mari și cucoane și mai mari și mai mărunte, de toată mâna. Acu să vedeți cum se face treaba asta. Între domni eră unul care cum făcuse, cum nu, da vorba-i că se rătăcise și el pe la expoziția aia mare din Paris, la, un voiaj, și el! Din una în alta tăbărește lumea pe el să povestească... iacă ce-a văzut pe acolo. Domnul ăsta eră mare cât un deal și tăcut lucru mare.

— Cum eră? întrebă unul dela masă și toți sar cu întrebările: Da, da... cum eră, cum eră?!«

Voiajorul nostru se uită la ei, s'așează bine pe scaun, tușește, zimbește puțin și apoi serios:

»Foarte frumos!

— Bine, bine zice altul. Da vorba e cum, ce eră acolo? Toți sar cu gura: da, da... ce eră?«

Voiajorul repetă jocul dela început și răspunde iar grav:

»Foarte frumos!

— Bine, bine dar... Voiajorul îi tăie vorba:

— Foarte frumos!...«

În sfârșit văzând că nu e chip să-l facă să spue ceva, l-au lăsat în pace.

Tocmai într'un târziu se trezește voiajorul meu ca sub o inspirație bruscă:

— A! Stați-să vă spui!... Închipuiți-vă curiozitatea tuturor.

— Iacă — ce-i... Când am trecut prin Elveția am văzut pe unu care ară cu o vacă!...«

Răsună
grădina de
rîs și voie
bună în acel
amurg ne-
uitat, a că-
rui amintire
de multe
ori ne-a fă-
cut să rî-
dem în dru-
mul nostru
de mai apoi.

Începea
să se înse-
reze... O
servitoare
alergă pe
cărarea din-
spre casă stri-
gând: La telefon,
la telefon!...

Dăm fuga cu
toții.... Vasile
vorbește:

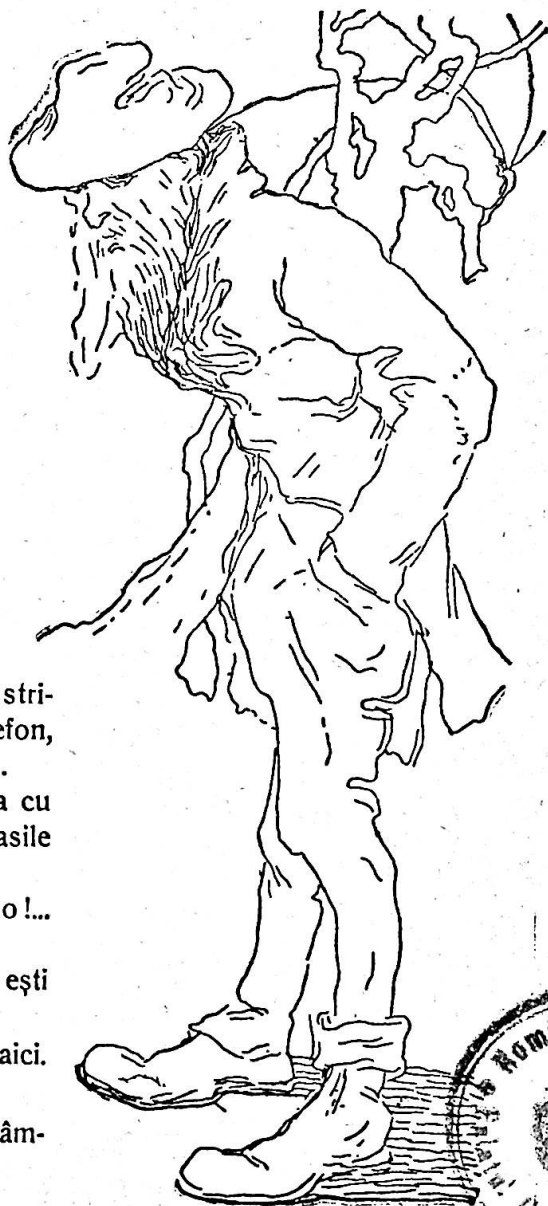
»Allo, Allo!...

— Brad?

— D-ta ești
dele...?

— Da e aici.
Vă salută.

— Pe Sâm-
bătă!

- Pe Duminecă nu se poate, e anunțat Abrudul.
- Așa rămâne...
- E sănătoasă. Mulțămesc de întrebare.
- Dle... A sosit băiatul cu bagajul?
- Bine. Faceți toate bune!
- Așa!
- Bârsan? Vineri seara.
- Salutare!...« și întorcându-se spre mine:
- Zice că să te duci sănătos.

VI.

Tot la Hunedoara. În una din zile eră hotărîtă o excursiune în munți. Luăm masa mai de vreme și-o pornim la gară; trebuiă să plecăm cu un tren de munte. Mergem încet, ne dedăm la vorbe, la glume și pierdem trenul; ne fuge de dinaintea nasului.

Ca să ne coborîm în oraș și să venim iară la trenul de după amiază, eră cam peste mână. Ne hotărîm să ne petrecem vremea într'o grădină din apropiere.

La umbră, fiecare cum îi veniă mai bine, stăm de povești. Vorbim de câte în lună și în stele. Vine vorba de teatru, de arta interpretării.

Autorul dramatic și actorul trebuie să trăiască într'o veșnică bună înțelegere, într'o continuă îngăduire de sfaturi, lucru pe care l-au priceput mulți autori; Victorien Sardou, unul dintre cei mai mari meșteri de teatru în totdeauna, înainte de-a da opera sa publicului, o supunea judecării unui actor de talent, căci oricât de mare ar fi un scriitor, tot nu poate să cunoască publicul în toate privințele, cum îl cunoaște actorul, care în fiecare zi stă în fața lui și-i cumpănește gustul și puterea de suflet.

Și apoi o operă scrisă anume pentru teatru, numai atunci e întreagă, când își ajunge scopul, când e reprezentată în fața lumii, când e înviată din viața interpreților. Și pentru această desăvârșire a operei autorului, actorul colaborează cu toată comoara lui de experiență de viață, cu tot meșteșugul și cu toată cunoștința ce o are de sufletul omenesc. El își consacră pentru învierea operei toată puterea lui de pasiune, tot entuziasmul inteligenței și toată gama sensibilității sufletului său. Experiența actorului, îl costă lacrimi, eforturi, osteneală și multă viață consumată, și prin aceste jertfe aduse pentru întregirea operei teatrale, oricine trebuie să admită că actorul se ridică la cinstea de colaborator absolut, pentru atingerea scopului unei opere de teatru.

La noi? La noi se mai pot spune multe și frumoase lucruri despre rolul unui actor conștient.

Venise soarele în locul unde steteam și a trebuit să ne căutăm altă umbră; eră și soarele rău odată.

Unul dintre noi scoate din buzunar un volum de poezii, dragi nouă tuturor și începe să cetească. Erau versurile lui Victor Bontescu, un poet delicat și original, pe care-l cunoaște așa de puțin publicul.

Un sentimental, un inamorat de poezia noastră populară. Cetiți poezia »Cheful« și vă veți convinge cât de frumos și cât de adânc simte el poezia poporului și cât de artistic își întregește cu ea cântecele lui sincere scrise într-o aleasă limbă românească.

În sfârșit o persoană, care se vede că nu prea se împacă cu poezia de pe lumea asta oftează lung și zice:

— Ah! Cum m-am plictisit! Nu ne-am mirat de loc, fiindcă făcusem cunoștința cu domnia ei de mai

înainte, când întrebasese dacă munții pe cari-i vedeam înaintea noastră sunt tot Carpații din România?...

Trecem peste excurziunea făcută, ar trebui să mă pierd prea mult în descrieri de culmi, de văi și de cer senin, a căror frumusețe totdeauna va rămâne mai mare, dacă va fi lăsată așa cum e ea acolo, la locul ei, în natura singură adevărată.

Pe drum spre casă ne povestește Vasile diferite întâmplări hazlii, pe cari le-a văzut el pe la reprezentațiile de diletanți.

»Să vă spui — zice el — am jucat și eu odată teatru... cu nevastă-mea. Acu se făcea că domnia-ei să-și schimbe rochia. În vremea asta eu aveam să zic o parte singur. Zic eu, zic... Și isprăvesc. Da cucoana... pace. Nici gând n'avea să între. Am înghiețat. Mai pui dela mine și trag cu ochiu între culise. Cucoana se chinuia de mama focului să se *îmbumbă*. Eră o rochie de alea de modă, de se *îmbumbă* la spate. În sfârșit m'așez pe un scaun și aștept. Da vorba-că trebuia să zic ceva. Ce să zic? și numai încep:

— Apoi, ce vrei? Ia așa-s cucoanele... mai întârzie. Până-și fac toaleta, până una alta... se mai *îmbumbă*, mai știu eu ce.

Și ia așa... A fost un rîs de gândiam că mă prăpădesc. Rîdea publicul, rîdea nevastă-mea între culise, și rîdeam și eu... Da, a fost perfect!

Reprezentăția dela Brad se amânase pe Duminecă și cea dela Abrud pe Luni, zi de târg.

Vinerea după amăzi, pe-o zi de ploaie, plecăm dela Hunedoara cu trăsura. Ne despărțim de prieteni scumpi, cari ne-au arătat atîta dragoste.

Împrejur câmpurile erau pustii, numai brazdele proaspete păreau că cresc sub atmosfera umedă. Ici-

colo câte un muncitor harnic răsăriă departe pe la jumătatea holdii, înălțându-se și aplecându-se. Câte-un car pe la capul locului cu caii legați la șerigla de dinainte, somnoroși și slabi, sta uitat în bătaia ploii. Un copilaș bucălat și frumos, îmbrăcat într'o cămășuță scurtă stetea mândru pe-o lădiță dintr'un car adăpostit subț o umbrelă mare.. mare...

Se înserează curând spre părerea noastră de rău, se înserează tocmai când e s'ajungem la locuri mai frumoase. O beznă, de nu vezi la doi pași. Caii obolesc, trăsura se sdruncină de credeam că se rupe. Și-i greu drumul pe malul Mureșului.

Căraușul, un fecior frumos și voinic își îndeamnă caii și fumează într'una. Din când în când îngână câte-o frântură de doină care pierde înghițită de lăcomia întunericului.

— Ce zici, voinice, o să ajungem pe la opt-nouă la Brad?

— Nu știu zău măria-ta, că-i drumul greu al dracului...

Și ne-am tot dus până n'am mai știut pe ce vreme suntem. N'aveam nici unul ceas.

Într'un târziu poposim la o crâșmă de drum de țară subț un șopron mare, unde de-abiă ne facem puțin loc printre alte care îngrămădite. Eră sinistră curtea asta înecată de întuneric, cu crâșma adormită, cu șoaptele călătorilor ascunși subț covăltirile înalte de sub cari apăreă din când în când câte-o figură spălată de galbenul luminei dela felinare.

Ni-se făcuse foame. Îl rog pe căraușul nostru să întrebe în crâșmă dacă are ceva de mâncare. Se duce... dar n'avem noroc:

»S'a culcat ... am încercat în toate felurile, dar de geaba!» Și-apoi adaugă:

»Am eu pită și slănină, dacă nu-i cu supărare!

— »Bine, dar poate nu-ți ajunge D-tale!

— »Așa, mi-ajunge măria-ta. Mi-am luat merinde și pe mâine... luați numai că mâine dimineață o să-mi cumpăr eu dela Brad.

Și iată-ne la masă. Doar »poftă bună« n'avea cine să ne zică. N'am să uit nici-odată cina asta și pâinea grunjoasă care ne trosnea în dinți de par'c'ar fi fost făcută cu nisip.

Un om beat borborosește mereu prin prejurul trăsurii și s'apropie tot mai mult de noi. Ni-a spus fel de fel de comedii și din când în când își mai uita bietul om și trînteia și câte-o vorbă mai așa.

Peste vre-o trei sferturi de ceas pornim mai departe. Drumul începe să urce la deal. Mergem încet. Din când în când caii se opresc să resufle. Ploaia se contenise, dar cuprinsul întreg era ca un fum negru și greu. Ici-colo pe marginea drumului se sbătea câte-o rază de lumină, pe care o lăsam în urmă. Ghemuiți în coșul trăsurii, sdrobiți de sdruncin nu mai știam cum să stăm, nu ne mai găsim loc. Căutam și tot mai rău nimeream.

După vreme multă, multă de tot, zice cărăușul: Am ajuns în deal ... de-acum mergem tot la vale...

Bucuria noastră.

Dar cărăușul continuă:

— Da și la vale-i greu pe vremea asta!...

În sfîrșit după puțină vreme ajungem la Brad. De sigur era pe-aproape de miezul nopții. Strașnic drum!

Orașul adormit și pustiu. Pe la ferestre nici o lumină, în nici o parte. După mai multe cotituri pe străzi

strimte și întunecate iată-ne în fața hotelului. Sar jos din trăsură, întru în curte nici un semn de viață. De sonerie nici vorbă. Printr'o perdea dela o fereastră ghicesc c'ar fi lumină înăuntru. Bat și întru. Găsesc o biată femeie bătrână, care îmi spune, că nu e nici o cameră liberă și că pe băiatul nostru — un băiat așa și-așa, cum îl descriam eu — nici nu l'ar fi văzut pe-acolo.

Ce era de făcut? Plecăm cu trăsura la un alt hotel. Încuiat tun. Batem pe la uși, pe la ferestre, facem gură. De geaba. Nu ne rămânea alta decât să dormim în trăsură până dimineața, lucru nu tocmai plăcut după un drum așa de obositor. Și apoi era și frig.

Căraușul nostru mai știa un hotel, dar nu prea știa bine unde e. Hai să-l căutăm. După puțină rătăcire vedem lumină la o crâșmă. Intru. O atmosferă teribilă. O lampă mică, afumată . . . și doi oameni.

»Bună sara oameni buni!« Ei mă priviră curioși. — Bună sara. Nu știți cum-va vre-un hotel prin apropiere?

Unul dintre ei se uită lung la mine și zice: — Nu ești dta dl Bârsan?

— Ba eu sunt, n'aș mai fi!

Le povestii toată întâmplarea. Oameni buni, cum erau, ne fac rost de mâncare, de țigări și de-o cameră. Până să se pregătească toate am stat puțin cu dânșii de vorbă.

Zice cârciumarul: »Cum ai intrat te-am cunoscut. Știi după ce? Ți-am văzut chipul în călindarul »Minervei«, și se pornește pe râs.

Ne-a spus apoi tot rostul gospodăriei lui, mi-a lăudat pe cucoana și pe copile și a intrat puținel și

în micile intrigi ale orașelului... Și-apoi de-odată cu glasul ridicat:

— Și zi ați venit să *concentrați* aici!? Bravas! Asta... ne pare bine, cum s'ar zice.... Am să viu și eu cu nevastă-mea, zău am să viu. Ia așa, să mai vedem și noi! De altfel au mai fost pe aicea doi, de-au *concentrat*. Tot din România erau. Jucau, trăsni-i-ar, știi așa cum să danțează, de-și aruncau picioarele până la nas... Nu-i așa mă?... întrebă pe tovarășul său din dreapta — și — apoi iar către mine: Și D-voastră *concentrați* în haine naționale?

Rămăsesem cu gura căscată. Ostenit și flămând cum eram nici nu puteam să râd.

Pe la a treia sticlă de bere, nici mai mult nici mai puțin, »să le cânt una«. Hei, asta le-a pus vârf! Tocmai bun eram de cântat. Cu mare greutate scap din încurcătură și mergem să ne culcăm.

A doua zi ne luăm rămas bun dela cârciumarul — om bun... în felul lui — și când să ieșim pe ușă zice:

— Stai!...

Ce-o mai fi? mă gândeam. Il văd cum ia o carte dintr'o firidă și vine la mine:

— Iacă... ăsta-i călindaru... — râde iar din toată inima și continuă... De-aici te-am cunoscut!...

După amăzi am făcut o plimbare la Tebea și ne-am întors tocmai seara târziu.

A doua zi seara, Dumineca, am *concentrat*, dar nu în haine naționale, spre marea părere de rău a prietenului.

După reprezentanție am stat cu lumea de povești, am petrecut vre-o 2 ceasuri în mijlocul unor oameni

buni și cum se cade, cu cântece și glume și la 2 după miezul nopții am pornit cu trăsura spre Abrud, spre munții cei sfinți ai noștri.

VII.

Răcoarea se îndulciă cu zorile dimineții. Lăsăm în urmă sate sărace, foarte sărace la vedere și întrăm tot mai mult în tăcerea îngândurată a munților.

Imi alergau ochii în toate părțile, voind par'că să cuprindă tot și să înțeleagă. Erau munții la cari mă gândisem de-atâtea ori, munții, pe cari îi văzusem în mintea mea scuturându-și culmele de vijelie, munții cari ne vorbesc nouă tuturor.

Ce triști erau acum! Pustietatea se întindea peste ei, ca o enormă pânză de paiangen, și culmile păreau așa de liniștite ca'n ascultarea unui cântec de jale. Nu știu cum mi-se furișă în suflet o tristețe fără de seamăn. Mi-se părea că într-o biserică mare ... mare ... Mare și sfântă slujbă s'a mai sălășluit odată ... în acest altar al nostru!

Pe când răsărea soarele, poposim la crâșma din drum. Intraiu. O femeie sta gata să ne servească, dar să uită la noi cam nedumerită.

- Domnii sunt din țara românească?
- Cam ce gândești? o întrebă unul din noi.
- Apoi a bunăseamă că sunteți deacolo, că prea grații frumos.

Am lăsat-o să creadă ce voiește și am întrebat-o, dacă ne poate da un pahar de lapte.

- Cum să nu — zice — ba și cafea avem și ouă proaspete. Pofțiți încoa!

Ne scoate pe ușa de cătră curte și ne-arată o

prispă în bătaia soarelui. Umbla femeiea să ne dea un loc ceva mai extra — după fețele noastre simandicoase.

»Suiți colo!« ne zice, arătându-ne o scară de scânduri.

Bucuroși, că putem să stăm puțin la soare, ne urcăm și ne așezăm la o mescioară. Aproape de noi pe-o saltea veche și ruptă pe ici pe colo, dormia un om... Să-l lăsăm să odihnească.

În față curgea o vâlcea scaldându-și valurile în razele soarelui și mai încolo doi boi slabi culegeau câte-un fir de iarbă răsărit în țelina pietroasă. Lângă casă o sobă, la care își desmorția — vorba vine — oasele un biet schilod. La câțiva pași dela el un român înalt, slab, cu căciula pe ochi și c'o pipă în gură. Li jucau ochii în cap ca la un țigan. Se tot uită la noi și — apoi vorbiă în șoapte cu schilodul.

— Ascultă bade, îl agrăiesc eu, d-ta l-ai apucat pe lancu?

— Da cum nu, răspunse el, cum să nu-l apuc!? Hei, ce om! Când a murit ne-a dat zece butoaie de *ghinars*!

Mi-se părea că n'am auzit bine. Nu se potrivira de loc răspunsul ăsta cu sfințenia, cu care făcusem eu întrebarea. L-am lăsat în pace — ba era să-i mai zic vre-o câte-va.

Când veni femeiea cu laptele, o întrebăram indignați, ce soi de român e ăla de vorbește așa de lancu.

— la un țigan acolo — zice — lua-l'ar dracu să-l ia de bețiv, că toată ziua se învârtește pe-aci.

Am priceput. Bietul țigan, de ce-ar fi putut el să-și aducă aminte?!

Pe la nouă ceasuri ajungem la Abrud. Eră Luni, zi de târg. Piața plină de lume. Noroi. O impresie cu

totul particulară. Par'că eram în altă lume. M'așteptam la altceva. Nu eră nimic din ce-mi imaginasem eu. Așa pățești întotdeauna când îți faci iluzii dinainte.

Hotel Detunata. Un coridor pustiu și întunecat și niște odăi mari și friguroase. — Băiatul de afaceri pleacă să-și vadă de treabă. Noi, osteniți de nesomn, ne culcăm.

Când s'ațipesc vine unul. Ne întrebăm de sănătate și hai la vorbă. Pleacă ăsta, vine altul, un vechiu prieten, cu care îmi împărțisem viața mea frumoasă dela gimnaziul din Brașov. Cum se schimbase! Insurat, cu 4 copii. Nu mai semănă de loc cu prietenul meu de altă-dată. Intr'un târziu zice:

»Iacă... n'o să pot să stau pe deseară.

— De ce?

— Am lucrători și mâine...

— Bine, bine... mâine-i mâine și azi e azi...

— Nu, că...

— Nu-i nimic, zic eu, tot omul le știe ale lui. Îți mulțămesc că ai venit să mă vezi...

Și a plecat.

Peste puțin, când s'ațipesc, iară altul. Mă chiamă să văd scena, dacă e bună și să punem scaunele în rând. Îi spui, că peste un ceas îi stau la dispoziție.

Pleacă.

Hei, în sfârșit! Să dorm puțin. Ți-ai găsit; mi-se speriasse somnul. Mă trudesec în toate felurile, mă gândesc la lanuri de grâu legănate de vânt, dar în zadar. În sfârșit, mă scol, mă îmbrac și ies în coridor.

Nu știam unde-i sala. O iau pe coridor înainte și dau de-o ușă deschisă. Întru. Eram pe galerie.

Lângă o masă, o femeie trântită jos. O fi durmind, oameni năcăjiți!... Și vorba aia; respecti gustul fie-

căruia; îi place să doarmă jos, să fie sănătoasă. Și apoi drept să spui, nici nu-mi prea place să am de-a face cu... »ăștia de jos«.

Plec. Mă gândeam; ori poate a venit femeia de vreme să-și ocupe loc pentru deseară. Te pomenești!?

Cu greu nimeresc în sală. Le spui la niște oameni de femeia de sus. Zice unul:

— Iar s'a îmbătat, bat-o...

M'am lămurit.

Muncim din greu până seara. Incepe să vie lumea... potrivit. Vin și dela Câmpeni câteva familii, cu toate că acolo e un concert în seara asta.

În sală entuziasm și aplauze. Un public serios; ascultă drama cu mult interes și-o simte.

Actorul pricepe numai decât cu ce public are de-a face.

Lucrul acesta s'a văzut și când am jucat în turneul al II-lea »Năpasta«. Momentele când se aplaudă, ne convingea pe noi cât de inteligent e ascultată și simțită de public drama lui Caragiale. La Abrud ne-am convins de asta mai mult, decât în multe alte părți.

După teatru, convenire și joc. Ce femei frumoase! Câtă viață și câtă sănătate e în fețele abrudencelor.

Se petrece până târziu, până aproape de ziuă.

Stau de vorbă cu părintele Agârbiceanu, talentatul nostru nuvelist. Îmi place să-i ascult glasul lui mângăios și să-i urmăresc gesturile și mișcarea degetelor lui ca de femeie.

A doua zi o petrecem în casă obosiți. Erau două nopți nedormite. Seara ne culcăm de vreme ca să putem pleca a doua zi la 3 dimineața.

Părăsim munții cu părere de rău, că n'am putut să facem nici o excursiune, nu eră timp.

A doua zi la 10 și ceva suntem înapoi la Brad. La 1 p. m. luăm un tren și seara suntem la Arad. Îi las pe băieții la un hotel, lângă gară, și eu plec în oraș. Mă întorc târziu... dar bine că m'am întors; băiatul meu dormea pe canapea îmbrăcat și pe mes-cioara de lângă pat, lumina pe sfârșite ardea... dar ardea cu hârtie cu tot, era o flacăra, aproape-aproape s'ajungă la perdelele patului. Dar ce ne pasă? Aveam parale să plătim tot hotelul; că se fac bani nu glumă, într'un turneu de-astea de teatru!!!

La șase dimineața era să plecăm spre Lugoj. Mă trezește băiatul, dar nu era chip să mă mișc din pat. Eram ostenit de moarte.

Îi trimit pe ei înainte și eu să vin cu trenul de 11, să mă pot odihni puțin.

Pe la 3 p. m. ajung și eu la Lugoj. Hotel »Concordia«. Ce frumoase ceasuri am petrecut cu lugojenii în hotelul acesta. Dar nu acum... altă-dată; când mă dusesem pentru prima oară. Acum mi-a mers rău de tot, lumea se pregătea de expoziție... nici nu sta de vorbă.

Și-apoi o mulțime de formalități, pe cari eu nu le prea fac, fiindcă... nu-mi vin în minte.

În sfârșit văzând că lumea stă în cumpănă, ne-am văzut de drum.

Băieții, Joia, au plecat la Caransebeș, iar eu în urma unei scrisori dela Lipova, am plecat la Lipova.

Am ajuns seara. La o consfătuire am stabilit programul pentru reprezentația ce trebuie dată cu ocazia adunării generale a Societății de teatru, am lăsat rolurile cari trebuiau învățate de diletanți, și dimineața am pornit spre Caransebeș.

VIII.

O ploaie neconținută ne-a făcut să ne petrecem vremea mai mult în casă.

Și aici nimerim rău; în sala de teatru se face reparație. Nu ne rămâne altceva, decât să improvizăm o scenă într'un pavilion de vară — cafenea, lung, scund și strimt. Nu ne prea venia la socoteală, dar n'aveam ce face.

Duminecă dimineața. Eram în pavilionul acesta și supraveghiam întruchiparea scenei. Imi aduc aminte cu ce poftă am ris, când unul dintre meșteri, umblă să așeze un părete cu o ușă la mijloc, în locul cortinei.

»Dar bine, bre, eu pe unde o să ies ca să mă văd lumea? îl întreb«.

»Apoi, ia pe ușa asta, îmi răspunse el năcăjit, deschizând ușa în lături.

Scena gata... n'ar fi mai isprăvit-o! N'am fost nici-odată pretențios. Am jucat întotdeauna cu plăcere pe tot felul de scene. Și-apoi mai cu seamă în împrejurările noastre nici n'ar-avea loc pretențiile. Dar când nu se poate, nu se poate... și gata. Eră o scenă imposibilă... ca pentru păpuși. Și-apoi hotelierul n'avea alt local pentru cafenea; toată lumea din cafenea, cu toate țigările de foi, cu toți chelnării, cu toate cescile de cafea, trebuiau să aziste la spectacol. În împrejurările astea nu se putea jucă. Munca noastră eră muncă de pomană.

Lătim-vestea că nu se joacă. În loc de spectacol ținem o convenire veselă și Luniă după amiază plecăm mai departe. Ne oprim un ceas la părintele din Ia-blașița. De aici vorbim prin telefon cu Bozovicu și

cu Oravița. Dela oraviceni primim răspuns amical, că ne așteaptă cu dragoste.

Pe la cinci p. m. pornim cu o trăsură spre Bozoviciu. Inchipuiți-vă: o trăsură prafuită, un cufăr cât toate zilele legat înapoi, pe scaunelul din față două geamantane în picioare, prin coșul trăsurii câteva cutii, pe capră băiatul nostru cu o pelerină pe spate și cu un bețigaș de trestie în mână, lângă el vizitiul și alte mărunțișuri, și toate astea târâte de doi cai numai pielea și osul.

Până s'a înserat ne mai distram privind în dreapta și în stânga — erau locuri necunoscute pentru noi.

Pe-aproape de 10 intram în Bozoviciu adormit.

»Să ne duci la un hotel — îi spui cărașului, și înaintam la pas pe ulița întunecată. Lângă o apă, în fața unei case, zărim vre-o câțiva tineri la o luminare, jucau cărți. Nici nu ne-au simțit când am trecut.

Trecem podul și peste puțin dăm de — un han — hotel. Obloanele închise, nici un semn de viață. Cio-cănim la poartă, odată, de două-ori, de nu știu câte-ori.

În sfârșit un glas dinăuntru:

— Cine-i?

— Oameni buni, călători... Aveți odăi?

— Nu știu.

— Cum nu știi?

— Stai să văd... și se depărtează.

În timpul acesta doi păzitori cu sărici mari și cu puștile târîș se apropie de noi și le spunem ce vrem.

Glasul dinăuntru: — Nu sunt!...

— Aideți cu noi, zice unul din panduri, și-o pornim iar înainte cu tot avutul nostru.

Întuneric beznă. Unul dintre noi aprinde un muc de luminare, un pandur i-o ia și pornește cu ea înainte...

Noi după el, după sfânta lumină. N'am să uit nici-odată ce convoiu sinistru făceam noi pe ulița Bozoviciului.

Ajungem la altă cârciumă. Batem pe la uși, pe la ferestre... De geaba. Unul din panduri strigă cât se poate: »Scoală jidane, că arde casa! Mare vorbă, dar... tot de geaba. Și iarăși pornim înainte după sfânta lumină...

Dăm de un hotel; casă nouă, cu etaj. Intrăm în curte, facem sgomot, batem pe la toate ușile... Nimeni.

Intr'un târziu găsesc niște trepte și mă urc, dau de-o ușă, o deschid; eram într'un coridor. Deasupra mea o lampă de gaz aerian; o aprind și coridorul se luminează. Pui mâna pe-o cleanță dela ușă, o deschid încet așteptându-mă s'aud pe cineva țipând și strigând: hoții! Nimic. Deschid ușa de tot; o odaie goală... mulțumescu-ți Doamne! Intru înlăuntru și aprind o luminare de pe masă.

Până se urcăm bagajele, mă iau cu pandurii prin sat să vedem nu găsim vre-un om. Ajungem la cârciuma de lângă vale.

»Tocmai vă așteptam — zice cârciumarul — și v'am oprit și odăi«. Mă mir că n'am băgat de seamă când ați trecut!

Transportăm tot bagajul aici și în sfârșit, iată-ne așezați.

Stăm vre-o două zile. Cârciumarul un om foarte cum se cade, ne-a îngrijit și ne-a dat o atenție deosebită. De jucat n'am putut să jucăm din mai multe motive locale.

Joia, mi-se pare, dimineața la 4 ore plecăm spre Oravița. Dupăce am ieșit din sat, eră să ne lovim de un car, ce ne venia în față.

»Griji măi, că mă bagi în *taligraf*! strigă românul și după puțină sfadă ne vedem de cale.

Un drum splendid, cel mai frumos, pe care l-am umblat vre-odată. La dreapta munți, cu stânci înclinate peste drum, la stânga o apă limpede, saltând pe pietrele acoperite de mușchi. La fiecare cotitură, un alt peisagiu, care de care mai pitoresc. Multe stânci își aveau legendele lor, pe cari ni-le povesteă cărăușul.

Ne întâlnim cu un alt român care îl întreabă pe cărăușul nostru:

— »Măi, n'ai găsit zăbunu lui tată-meu? L-a pierdut aseară din car, când a plecat din Bozoviciu...«

— »Ba găsit-u-l'a dracu«, răspunde ăsta năcăjit.

Mai încolo ne întâlnim cu doi moți, »cu cercuri și cu ciubere« încărcate pe doi cai prăpădiți. Întrăm cu ei în vorbă. Ne spun că sunt de 5 săptămâni duși de-acasă. Erau slabi și osteniți și în ochii lor se resfrângea tot amarul doinei: »hi la deal și hi la vale!« Le dau o coroană să bea ceva și unul din ei mă întreabă:

— Da d-ta cine ești?

— Sunt român și eu, le-am răspuns și le-am dat o carte de vizită.

— Când veți ajunge acasă, — zic, — să-i arătați biletul ăsta popii dela d-voastră și poate are să vă spuie cine sunt.

— Așa... așa... Dumnezeu să te trăiască, zice unul așezându-și biletul în fundul șerparului. S'au uitat apoi mult după noi, până am dispărut după o cotitură de munte.

Pe-aproape de 11 ajungem sus la frumoasa stațiune climaterică »La Marilla«. Un parc splendid în

mijlocul pădurii de brad. Vre-o câțiva oaspeți respirați pe cărări...

O liniște nesfârșită.

De abia începuserăm să coborîm și se vedeă Oravița adunată departe într'o vale strîmtă. Cu casele ei bătute de soare, părea o îngrămădire de scoici, alunecate de pe coaste.

Ajungem. Orașul are un aspect particular. Străzi strîmte și cotite... de altfel ne face o impresie veselă și curată.

Cum ajungem la hotel, primim vizite. Toți ne arătau dragoste și ne asigurau că are să fie bine. Tinerii erau entuziasmați.

Aici găsirăm un teatru mic, dar frumos și provăzut cu toate cele de lipsă. E unul dintre cele mai vechi teatre din țară, al 2-lea mi-se pare. Reprezentația e ascultată cu interes și mult aplaudată.

— De atîția ani n'a mai trecut pe aici un actor, îmi spunea cineva. Aici la noi se făceau stagiuni mai mari de artiști din România. Millo și Ionescu și apoi trupa asociată dela Craiova stetea aici câte 2—3 săptămîni. Apoi... nu știu cum s'au schimbat vremurile. Iacă acum sunt atîția mari de ani de când n'a mai venit nimeni. Ii drept că suntem cam la o parte noi aici, dar ne place teatru și ne bucurăm că te-ai gândit să dai și pe la noi — «.

Ne-am simțit aici ca la noi acasă. Au ceva oameni din părțile astea, că te împrietenești cu ei numai decît. Sunt inimi deschise. Vorbesc sincer și energic și se entuziasmează pentru lucruri frumoase.

După reprezentație stăm un ceas de povești cu toată lumea și la 2 după miezul nopții plecăm spre Lipova. La gară căutând un vagon, dau de șeful de

tren și-l rog în nemțește să ne dea un loc mai cinstit. Dânsul mă agrăiește în românește:

— Nu ești d-ta dl Z. Bârsan? Cum aș fi vrut să vin și eu. Dar uite cu slujba. Dar cred c'o să mai veniți și altă-dată, nu-i așa? Mult aș fi vrut să vin și eu dar n'am putut...«

Iși poate închipui oricine ce bine ne-au căzut nouă vorbele lui.

IX.

Adunarea Societății de teatru. Ajungem la Lipova Lunia, pe-aproape de amiazi, în preziua sf. Marie. La gară ne întâmpină câțiva tineri cu cocarde; făceau parte din comitetul de primire. Unul ne însoțește până la hotel, unde ni-se rezervaseră camere.

— A venit lume? — îi întreb.

— Puțină până acuma. Pe după amiazi așteptăm comitetul și pe dl președinte.

Toată după amiaza o petrecem în casă, încercând să ne odihnim ... dar vine unul, vine altul și nu e chip să închidem ochii. Cătră seară facem o repetiție cu diletanții în camera dela hotel. Merge binișor, rolurile le știu ... suntem mai liniștiți.

La 9 ore seara mergem la »seara de cunoștință.« Lume multă la mese, animată și vorbăreață. Incep discursurile ... nesfârșite toasturi. Eu nu le prea ascult, cum nu le ascult niciodată. De unul îmi aduc aminte, de un orator; a început de dinainte de potop, a trecut peste Constantin-cel-mare și foarte emoționat s'a oprit în Macedonia, implorându-ne să vărsăm cu toții câte-o lacrimă pentru frații noștri. A vorbit frumos, cu temperament și lumea l-a aplaudat!!!

Ghiuț dela Abrud trăgea niște doine din vioară,

de-ți se frângea inima. Înalt, cu o ținută destul de dreaptă pentru etatea lui, c'o față bună și veșnic somnoroasă, acest artist-lautar rămâne simpatic și drag tuturor cari l'au auzit vre-odată. Nu vezi nimic meșteșugit la dânsul; cântă simplu, cum simte și redă mai limpede decât oricare răsfățul cântecului românesc. În ochii lui se vede toată dragostea de vioară și se mai vede o viață întreagă de nopți nedormite ... de dragul altora.

Obosit, cum eram, am plecat mai de vreme.

A doua zi, steteam la o masă, în fața cafenelii de pe malul Murășului. Eră o zi frumoasă. Lumea îmbrăcată de sărbătoare ... redingote peste redingote. Toți umblau grăbiți, preocupați. De-odată văd un șir de trăsuri, credeam că-i o nuntă. Eră lumea care mergea la vizite.

Mai târziu trecu spre Maria-Radna o procesiune cântând. Bărbați, femei de toate etățile și copii, mulți cu câte-o legătură în mână înaitau obosiți spre biserica făcătoare de minuni. Cine știe de pe unde veneau? Glasurile lor, înfiorate de credință se pierdeau sfioase în atmosfera de sărbătoare. Cum îi priveam, par'că mă cufundam într'o lume uitată de mult ... departe ... departe ...

După amiazi mai facem o scurtă repetiție și coborâm în sală să vedem scena. Eră o scenă improvizată, mare. În mijloc un pian. Am uitat să spui că în antracte eră concert, cânta o dșoară, o artistă conștientă de sine și foarte mândră de arta sa.

Pianul în mijlocul scenei ne incomoda mult pe noi, în mișcările noastre. Nu știam cum să facem mai bine. În sfârșit convenim să-l așezăm jos, imediat în

fața scenei, în credința că dșoara, artistă cunoscută de teatru, va vedea că nu se poate altfel.

Seara însă, înainte de reprezentanție, era mai gata să ne certăm din pricina pianului. Dșoara cântărea se face foc și pară... că ea nu cântă, că ea e artistă, că ea... și altele. În sfârșit noi, niște bieți comedianți străini prin partea locului ce era să mai zicem în fața acestei artiste supărate? Am lăsat să suie pianul pe scenă.

Ne îmbrăcam într'o odăiță strâmtă, în dosul scenei. Toate lucrurile erau îngrămadite unele peste altele. Și apoi ușile veșnic se închideau și se deschideau. Trecea lumea ca prin târg.

Dșoara artistă avea o altă cameră vecină cu a noastră, dar nu știu cum se făcea, că era mai mult la noi. A băut niște ouă proaspete și găocile le-a lăsat pe masa noastră. Vai de hainele noastre! Ei, dar ce să-i faci: păcatele cântăreților. Intr'un rând trimite la mine vorbă să nu mai fumez. Eu știindu-mă în cabina mea stăpân, n'am ascultat-o. Și apoi era și greu; să mă lipesc de țigară, tocmai în momente de astea?... Pe zei! Ar însemna să-i tai părul lui Samson, să-i tai puterea. Și apoi la urma urmei să știe: fiecare își are obiceiul lui: unii beau ouă, alții beau tutun...

În sfârșit în tot decursul reprezentației n'am schimbat nici o vorbă; noi eram prea mici ca să avem curajul... dânsa era prea olimpică să se îndure să ne agrăiască.

Pe la sfârșitul programului — se terminase partea de cocert — întru în cușcă să șoptesc două poezii dșoarei Brașoveanu, care avea să declame. Cortina se ridică, lumea se liniștește... Eu aștept s'o văd pe dșoara Brașoveanu apărând. O vedeam cum stă gata

să între prin ușa din fund... deodată văd că, se deschide ușa și apare d-șoara cântăreață. Mă gândeam: are să mai cânte ceva. Trece mândră peste scena prin fața mea, umilitul din cușcă, îmi aruncă o privire... nu știu cum... și trece spre rampă. După dânsa o alta... și apoi o alta și alta, rude, pe semne, de-ale Dniaei. În sfârșit nu știu câte au fost, că mie mi-se pareă că nu se mai sfârșesc. Tinerii cavaleri din sală sar politicoși, le dau mâna și pe una câte una le coboară între muritori. Așa-i la provincie!!!

Se declama »doina lui Eminescu«.

După declamație, în cabină, d-ra Brașoveanu izbucnește în plâns și ne povestește, cum stătea gata să între în scenă, și cum de odată se simți îmbrâncită de lângă ușa...

Nouă ni-a părut ciudat acest procedeu, mai cu seamă că între noi, comedianți umiliți, nu se practică astfel de lucruri. Ei, dar ce eră să facem? Străini prin partea locului, cum am zis, ne împăcăm cu toate. Și-apoi dela o artistă mare primești ori și ce și ți-aduci în totdeauna cu drag aminte, până și de disprețul ei.

Dar și noi, ori cum am fi, ne avem partea noastră bună; știm românește și ne trudim să propovăduim prin toate părțile frumuseța limbei noastre. Și în vederea acestui scop, iertăm pe toți și pe toate și trecem mai departe.

A doua zi, în fața cafenelii de pe malul Murășului la o masă un prieten gazetar îmi spune câteva taine din culisele ședințelor societății, cari toate mă priveau de aproape. Într'acea se apropie și s'așează la masa noastră un domn din comitet care îmi spune că toată reprezentația mea din preșeară n'a plătit o ceapă degerată.

- De ce? întreb eu mirat.
- Fiind-că Dta nu cauți să faci naționalism.
- Adecă cum? îl întreb eu.
- Pe Spiridon din »Sluga la doi stăpâni«, puteai foarte bine să-l îmbraci românește. — Zice. —
- Așa? ... va să zică ... Dta ... ceva cioareci ... și gata naționalismul.
- De sigur ...
- Un car de mulțumiri dle ... și dă-mi voie să te felicit! ...

*

Seara ne-am plimbat cu luntrea pe Murăș. Eră senin și o liniște nemărginită. Luna își scutura pulberea pe dealurile de prin prejur și reflexul ei ca o șuviță de păr de argint făcea punte peste apă. Nu s'auzea decât răsfățul somnuros al valurilor și cântecul dulce al picurilor de apă ce alunecau de pe lopeți.

— Ascultă bade — îl agrăiește unul dintre noi pe lopătarul. — D-ta când vezi nopți de astea frumoase, nu-ți vine să te închini lui D-zeu?!

— Da, cum nu, măria-ta, cum să nu-mi vie, că pe Dumnezeu drăguțu l'avem și noi, țucu-i talpa ... Și-apoi vezi, măria-ta, noi suntem tot cu moartea lângă noi cu apa asta ...

— Da când e câte-o vreme tare, tare și vine Murașul mare, te 'nchini?...

— Mă 'nchin!

— Care rugăciune o zici?

— Apoi ... ia așa ...

— Care?...

— Nu știu măria-ta ... că, vezi, că ...

— Cum? Nu ști nici o rugăciune?

— Am știut mai de mult, și mi-am uitat.

— Apoi cum te 'nchini?

— Ia, zic și eu Doamne nu mă lăsa! Și-apoi nici nu mai ști cum să crezi în ziua de azi măria-ta, că unii-'s papchistași, alții mucări... alții... Zău măria-ta, cum să crezi, cum e mai bine, c'acum măria-ta trebuie să știi?!...

Părintele — erà un popă cel care vorbia cu lăpătarul — rămâne puțin pe gânduri și — apoi îi răs-punde:

— Să crezi bade așa cum ai apucat din părinți, c'așa-i frumos și așa îi place lui D-zeu.

— »Așa... așa« îngână vîslașul... și luntrea alunecă înainte pe apa liniștită, despicând cu blândețe pacea de pe Murăș.

* * *

Seara erà bal. Lume multă, multă și veselă. O doamnă tânără, frumoasă ca în povești, trece prin fața mea; nu știu cine o fi fost. Erà îmbrăcată în haine naționale. Nici odată nu mi-s'a părut portul românesc mai frumos. Brună, pieptănată cu cărare la mijloc, cu niște ochi adânci, ca adâncul umbros al pădurii se-măna cu o domniță de pe vremuri...

* * *

A doua zi spre seară ne-am dus la o vie. Se vedeà orașul în vale și Murășul învăluit într'un neuitat apus de soare. Am stat până târziu aici, cu vin bun și cu masă întinsă, cîntînd și glumind, pe cînd păzitorii viei trăgeu din cînd în cînd focuri de pușcă. Erà între noi un bătrîn sprinten, glumeț și foarte inteligent pe care-l ascultam cu multă dragoste. Veni vorba despre aplauzele ne mai sfârșite dela teatru.

Numai ce-l auzim pe bătrânul: »Să nu vă supărați zău, dar așa-i românul; te aplaudă, pân' te batjocorește!«
A doua zi, — spre Blaj.

X.

Cu trenul de 5 după amiază luăm drumul spre Ardeal. La stânga dealuri și munți pleșuvi, la dreapta Murășul, legănând jalea Ardealului spre țara ungu-rească. Soarele coboară încet pe ceriul bogat în iu-piuziri de arșiță. Ieșim din cuprinsul de case al Radnei, lăsăm în urmă cetatea Șoimușului, infiptă pe un colț de stâncă, amenințând să se prăvălească peste noi și ne furișăm în sus pe valea Murășului.

Vorbim de serbările dela Lipova și ne aducem aminte cu strângere de inimă de multe. Rîdem cu poftă de unul care ținând un discurs eră gata-gata să coh-funde pe Constantin-cel-Mare cu Alexandru Machedon.

Amurgul se lasă pripit și când ajungem la Ilia, e seară de-abinele.

Intreb pe un bătrîn care eră cu noi și care eră membru la Societatea de teatru, ce s'a mai hotărît la adunarea aceasta?

— Ce să se hotărească? — îmi răspunde bătrînul — ia, nimic, umblăm și noi de colo până colo, să zicem că facem ceva. S'au adunat vre-o câteva mii de coroane.

— Ei, tot e ceva! — îi răspund eu, mai mult ca să-l îndemn la vorbă.

— Ceva e, ce-i drept, dar nu e ce-ar trebui să fie! Noi vrem teatru și în loc să căutăm să-l facem, ne pierdem în socoteli, în chibzuiri de ani de zile și în paragrafe.

— Cam așa!

— Așa e! Nu vezi d-ta? Până să luăm o hotărîre ne adunăm de o sută de ori și învârtim un lucru pe șaptezeci de părți. Asta-i vreme pierdută, domnule! Nu se procedează așa când e vorba să urnești căruța din loc...

Trenul scăpat la larg ne duceă în sbor, sguduindu-ne cu putere. Bătrânul continuă:

— »E un păcat al nostru! Și așa facem în toate, să nu crezi d-ta!... În toate! În loc să pornim singuri, așteptăm să ne împingă vremea dela spate. Toată lumea vrea teatru și noi nu! Că paragraful nostru zice... Și iac'asa! N'avem puterea să pornim. Și știi de ce? Fiindcă suntem ca *melcu*; avem casă și ce ne mai pasă de mergem ori stăm pe loc. Și noi am fost și suntem și vom fi niște melci domnule și asta o să fie nenorocirea noastră.

Melcu se trudește și el până își face căscioara și apoi tune și fulgere, nu-i mai pasă. Și-așa suntem noi! S'o știi dela mine!

— Bine, bine — zic eu — dar... d-ta ești puțin cam aspru în judecata d-tale. Gândește-te că ne lipsește cea dintâi condiție ca să putem porni... ne lipsește libertatea.

— Ei, Domnule, nu-i asta... că nici melcul n'are aripi, da... tot ar putea să meargă mai repede!

Ne apropiem de Deva. Se văd lumini în depărtare. Grupuri-grupuri, trec români tineri și bătrâni pe drumul de lângă calea ferată strigându-se unii pe alții prin întunec sau cântând.

Tovarășii moțâie în câte un colț al cupeului, mă uit la fețele lor obosite și la părul ce le flutură pe

frunte desmierdat de vântul furișat pe fereastra deschisă a vagonului.

La Piski, bătrânul se dă jos și pornește spre restaurant. Se mai întoarce odată la mine:

— »Așa tinere, niște melci suntem, să ți-i minte vorba mea!« — și se pierde cu geamantanul lui printre călătorii cari dedeau unii peste alții.

* * *

Ajungem la Blaj după miezul nopții. O trăsură ne duce la hotelul »Univers«.

A doua zi, mă scol cam târziu și ies pe stradă. Eră ziua de întâi Septemvrie, deschiderea școlilor. Un furnicar de lume: părinți, cari își aduseră copiii la școlile cele vestite. O iau dela hotel la dreapta pe-o stradă strîmtă și prăfoasă și dau într'o piață mare pătrată. Aici eră mișcare multă și în față la stînga un rând de case mari, cari îmi fac o impresie serioasă, de școală. În rîndul lor biserica impozantă, care veghiază cu evlavie peste tot cuprinsul. Aici și-a strigat Bărnăuțiu cel cumpănit la cuvânt acea vorbire memorabilă care a ținut dela 10 până la 3 după amiază. Aici au bătut inimile românilor și s'au înfrățit prin legătură de lacrimi cu dorul de libertate. Văd piatra din fața casei Domnului de pe care în acea sfîntă [primăvară a neamului nostru, tînărul întru cele sfinte, Papiu Ilarian, îmbrăcat în haine albe, a vorbit poporului cu vorbe de arhanghel. Văd școlile pe coridoarele cărora și-au purtat dragostea de neam atâți bărbați ilustrii, cari au sfîrticat și-au spulberat negurile, ce apăsau greu pe poporul nostru uitat de D-zeu. Și în fața tuturor inima mea îngenunche și se lasă furată de vremuri trecute.

Seara, lume multă, de de-abia încape.

A doua zi suntem invitați în spațioasa sală de gimnastică, unde ne așteaptă toți școlarii Blajului. Declamăm »Dela Nistru pân' la Tisa« și Satira a III de Eminescu. Doi elevi distinși declamă și ei poezii. A fost mai mult un dor al băieților de-a mă vedeă. Nu știu cum îi voi fi mulțumit. Pe unul însă știu că l-am distrat grozav și are să mă țină minte. Eră un băiețel, îmbrăcat românește, care stetea înghesuit pe-o galerie, cu un picior trecut peste balustradă, cu gâtul întins și cu ochii mari, și toată vremea cât am declamat a chichotit și-a petrecut. Ștregarul!

Intr'o zi ne-am dus pe Târnave în jos și toată după amiaza am petrecut-o într'o pădurice de pe malul turburei ape.

Seara, la reîntoarcere am trecut peste câmpul Libertății, eu aș zice al »Nădejzii«, căci numai cu nădejdea de libertate am rămas de atunci și până acuma. Eră lună și Târnava își arătă argintul apei până de parte. Blajul dormiă deasupra și tot cuprinsul eră stăpânit de-o liniște nesfârșită. Stele se desprindeau de sus și se stingeau în nemărginit. Și în mijlocul așteia tăceri, în fruntea unui loc de cucuruz răsărea rece și înegrită de ploi »piatra Libertății« ce părea o ființă nedumerită.

* * *

Ajungem la Hațeg într'o după amiază înorată. Petrecem zile frumoase în societatea prietenilor Bonțescu.

Intr'o zi luăm o trăsură și pornim prin valea nespus de pitorească a Hațegului, spre Grădiște, spre Sarmisgetuza cea frumoasă de altă-dată. Trecem

peste drumul lui Traian, care taie valea de-a curmezișul. Departe se vede »Retezatul«, ca un gigant bătrân pleșuv, care par'că stăpânește valea cu niște ochi stinși de viforul veacurilor, și înaintam cu sufletul înfiorat pe locurile, pe cari Traian învingătorul își plimbă falnic calul său împărătesc.

— »Vezi claia ceea de fân?« mă întreabă un prieten, arătându-mi cu mâna drept înainte. »Acolo e Gradiștea!

Ce groaznică întorsătură a vremurilor! În locul bogăției de altă-dată, azi e un sat sărac cu casele mici acoperite cu paie și numai pietrele, din cari țaranii și-au făcut ziduri așezându-le una peste alta, numai pietrele mai vorbesc de strălucirea vremurilor apuse. Și în mijlocul amfiteatrului din capul satului stă mândră claia de fân plouat, la care se uită locurile și logile de piatră, pe cari au stat odată romanii îmbrăcați în toga cea falnică.

În fața acestor locuri te cuprinde o adâncă disperare și simți cum ți-se clatină toată credința în traiectoria lumii acesteia.

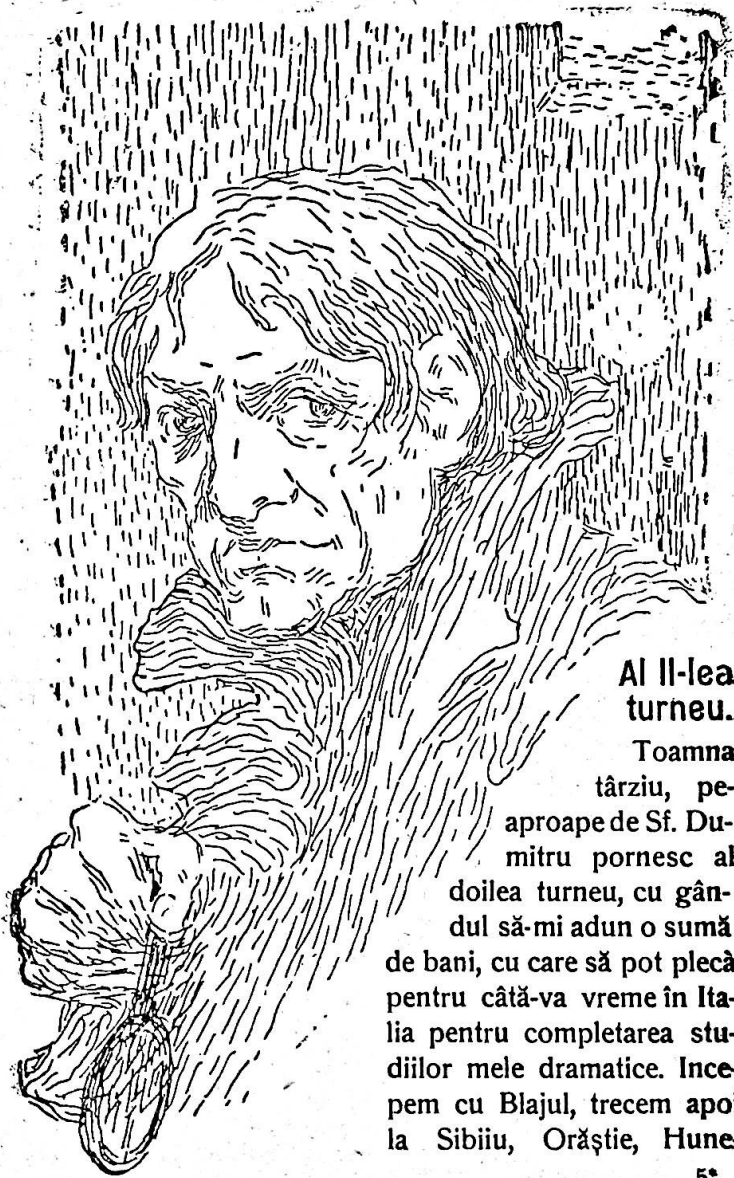
A doua zi, reprezentația. Aminteam vremuri trecute, când trupe din România răsbăteau ținuturile acestea aducând zile de sărbătoare.

De aici plecăm spre Brașov, la serbările Asociației pentru cultura poporului român. Aici toată lumea agitată. Erau zile mari, și veneau românii din toate părțile. Mulți treceau spre București, atrași de marea expoziție din capitala României.

Jucăm actul al V-lea din Ovidiu, cu costume dela Teatrul național din București și localizarea mea după Goldoni »Slugă la doi stăpâni«.

Cu aceasta reprezentație încheiu cel dintâi turneu de teatru pornit într'o căruță simplă dela țară, făcut cu multe nopți nedormite și sfârșit cu ajutorul lui D-zeu după două luni de pribegie.

Al II-lea turneu.

Toamna
târziu, pe-
aproape de Sf. Du-
mitru pornesc al-
doilea turneu, cu gân-
dul să-mi adun o sumă
de bani, cu care să pot plecă
pentru câtă-va vreme în Ita-
lia pentru completarea stu-
diilor mele dramatice. Ince-
pem cu Blajul, trecem apoi
la Sibiu, Orăștie, Hune-

doara, Abrud, Lipova, Arad, Oravița, Hațeg și după o lună și zece zile ne întoarcem la Brașov.

Incercai de data asta să joc câte două sări într'un loc, lucru nou prin părțile noastre unde se dau reprezentații de diletanți din Paști în Crăciun. Și am jucat, și în zile de lucru, ceea-ce eră cu totul neobișnuit în Ardeal, unde se fac astfel de serate numai Dumineca și în zile de sărbători.

Jucam *Năpasta*, *Instinctul*, *Mărioara* de Carmen Sylva, *Sluga la doi stăpâni* și alte comedii mai mici.

Nu voi descrie turneul acesta, în care dimpreună cu tovarășii mei am îndurat mult frig și multe năcazuri din cauza drumurilor rele, a hotelurilor scumpe și înghețate din orașelele noastre, ci voi povesti numai câte-va întâmplări trăite sau auzite de pe la alții :

Intr'un amurg, mergeam cu trăsura dela Deva la Brad. La o cotitură vizitiul oprește caii să mai răsuflă. Alături, o grădină mare cu pruni. Atârnav ramurile încărcate peste gard. Ispitit, unul dintre noi sare din trăsură să ia câte-va prune. Tocmai prinsese o ramură, când zărește prin grădină o româncă certându-se cu niște porci. Prins cu ocaua mică lasă ramura și pornește spre trăsură. Româncă noastră, inimă bună îi zice: »Ia, Domnule, ia ... că și-așa le mânâncă porcii!!«

* * *

Pe drum spre Abrud. Sus, la dealul mare ne oprim să odihnească caii, mai erau două cară încărcate și doi moți voinici, cari își făceau țigară. Când aprind, mă dau și eu jos și îi rog să-mi dea și mie foc.

Intreb: »Mai e mult până la Abrud?«

— »Amu, merem ușor, că merem tot la vale«, îmi răspunde cel mai bătrân.

Apoi uitându-se la mine, la trăsură și iar la mine întrebă:

- »Nu ești Dta, Dl ăl de face teatru la Abrud?
- »Ba eu sunt.«
- »Dl Zaharie Bârsan?»
- »Da!»

Se mai uită odată la trăsură, se mai uită la mine și zice:

- »Da ... *povoara* ... s'a dus înainte?»

* * *

La băile dela Sângiorgiul-român. Intr'o după amiază caldă. Prin parc, nici suflet de om. Merg la un isvor să beau apă. N'aveam păhar și mă chinuiam să beau din pumni. De-odată mă trezesc cu un țaran lângă mine:

»Stai să-ți aduc un păhar, Dle Bârsan!

Dă fuga și se'ntoarce cu păharul:

— Eu sunt ăl de-a așezat băncile în sală. Când am auzit că vii... 'mi-a spus d-nul învățător ... m'am dus la tovărășul meu ... poate-l știi... Țăla de-a ajutat și an... și i-am spus să vie și el să puie mâna că... mai ese ceva. Da el, nu! Că ne-a făcut'o acu an o doamnă de i-am adus... ăla... de cântă pe el... si umblă să nu ne dea nimic. Da eu i-am spus că Dta nu ești d'ăia să-ți facă omul treabă și să nu vrei să știi....

— »Ei, lăsați, acum doamna aia numai vine pe-aici, s'a măritat!»

— »Mărită-se dracului, Doamne iartă-mă, că tare rău ne-a cătrănit... s'a mâniaț și tovarășul pe mine, că tot eu l-am chemat și-atunci...«

După ce băui, îi dădui păharul: Când eră gata să plec:

- »Acu... Duminecă mai vine-o *doamnă*.
- »Cine?
- »Nu știu!
- »Dar... ce vreă?...
- »Ia... *să horească* și ia... spunea dnul învățător!

* * *

Jucasem »*Popa Lebonard*« la Sibiiu. Piesa plăcuse mult și înduioșase lumea până la lacrimi. Mă desbrăcam în cabină. Veniseră o mulțime de prieteni să mă felicite. De-odată se deschide ușa și intră servitorul dela Seminar, care ne-ajutase la recuisită. Venise să-și ta niște lucruri. Eră un vâjgan de român mare cât un iurn, și'l întrebă unul:

- »Ei, tu ai plâns Ioane?

El împachetându-și lucrurile și luând această întrebare drept o batjocură, răspunde scurt și îndesat:

- »Da, ce? Sunt prost?

* * *

În cancelaria unui avocat. Intră o țarancă, năcăjită de mama focului:

- »Bună ziua, Măria ta!

— »Bună ziua — răspunde avocatul. — Ce te-a adus la oraș?

— »D'apoi Măria ta... ia cu sărântocul cela de Niculae Lungu... să facă bine Domnu să-l *chiarbă oțâr și să'l căsngiască că tare m'o ciufulit*.

- »Da ce ți-a zis?

— D'apoi Măria-ta... m'o făcut măimucă d'ăle de s'arată la comegie pe doi bănuți... Să facă ghine Domnu să-l *chiarbă oțâr și să'l căsngiască*...

* * *

In aceeași cancelarie. Un grup de țărani și între ei o femeie bătrână, uitată de Dzeu. Eră slabă de de-abia se ținea pe picioare. Toți vorbeau de-odată, pârîndu-l pe unul c'ar fi dat foc și bătrâna l'ar fi văzut. Biata femeie, care nu ieșise poate din satul ei, eră așa de străină de tot ce se petrecea în juru-i. Numai când o întrebau cu toții: Așa-i, așa-i că l'ai văzut? ea dădea rar din cap și și deschidea pe jumătate ochii stinși, pierduți în orbite. Advocatul după ce mai ascultă puțin conchise cu glas tare: »Trebuie să jure!« Toți își întoarseră privirile spre dânsa. Ea, care n'auzise cuvintele avocatului, mirată de privirile tuturor, îi întreba cu capul ce este. Un țăran îi strigă la ureche: »Trebuie să juri!« — Bătrâna se cutremură toată, făcu ochii mari-mari și înaintând în fața avocatului grăi ca de pe altă lume:

— Ce să mai jur Măria ta ... că *bătrână-s eu ca jurământul!!*«

* * *

La Orăștie. După reprezentație — nu-mi aduc aminte ce jucasem — mă nimeresc la masă cu un bătrân, pe care-l întreb cum i-a plăcut piesa? El îmi răspunde:

— »N'aș putea să-ți răspund la întrebare, fiindcă *noi suntem fermecați dela început de felul cum vorbiți d-voastră românește și nici nu mai căutăm să înțelegem ce spuneți.*

* * *

Imi spuneă cineva că într'un turneu lui Petculescu i-a mers foarte rău și amărît s'a întors cu trupa la Lugoj, sperând să se reabiliteze în orașul său natal. Anunță o serie de reprezentații din repertoriul de pe vremuri. Publicul însă nu vine la teatru și zi cu zi

artiștii cei mai buni din trupă îl părăsesc pe bietul Petculescu, din motive ușoare de înțeles.

În ziua din urmă — era o Duminecă — se vând biletele ca pâinea caldă. Petculescu era nenorocit că nu mai are cu cine să joace o piesă mai mare. O idee! Vorbește cu câțiva cismari, tovarăși de-ai lui, de pe vremea când făcea și el aceeași meserie, și-i roagă să-i dea concursul.

Seara cismarii erau să fie niște turci, cari furau pe-o domniță și unul dintre ei o trecea într'un sac peste scenă însoțit de ceilalți. Petculescu avea să-i întâmpine și să le strige »stați!« La urmă avea să tragă un foc și turcii neascultători să cadă cu toții la pământ. Și așa se sfârșia actul!

Ce să întâmplă? Petculescu le iese înainte, și strigă cu vocea tunătoare: »Stați!, turcii vreau să treacă, Petculescu scoate pistolul, trage, dar arma nu ia foc. Turcii când au auzit țăcănitura s'au și trântit jos — așa li-se spusese — Petculescu nemai știind ce face trănțește arma de pământ, arma ia foc, un tunet puternic... și turcii zăpăciți sar drept în picioare. Înalta Domniță scoate capul din sac speriată, Petculescu turbează și publicul se tăvălește de râs. Și toată seara a fost un hohot. Când e omul s'o pățească!...

* * *

La Abrud. Între acte declam Satira III-a de Eminescu. În fund în sală, erau o mulțime de băieși, cari steteau în picioare. După ce termin părintele N. se duce la ei să le explice poezia și să le povestească despre lupta dela Rovine.

Unul: Domnule, da când a fost asta?

Părintele: Acù vre-o cinci-șase sute de ani

Altul: Și unde a fost, aici la noi, ori în țara românească?

Părintele: Ba în țara românească! și toți sar cu întrebările de-l ameteșc pe bietul părinte. Atunci unul chipeș, ce stătuse mai înapoi, își face loc printre ceilalți, se apropie de popa și-l întreabă dârz:

— Da... vorba e... care a fost mai tare: noi ori ei?

— Noi! răspunde părintele, iar moțul mulțămît încheie discuția apăsător:

— Noa... atunci e bine!

* * *

La Hunedoara. La marginea orașelului, un român bătrîn se trudea să bată un par în pămînt — făcea un gard. — Pe semne nimerise într-o piatră, că parul nu intra. Se mai uită el... mai dă cu maiul... și nu-l mai cel vîd că-și dă pălăria pe ceafă, fluieră și zice:

Troiane, Troiane... unde ne-ai mai adus... că nici *țărușul* nu intră!...

* * *

La Hațeg. Jucaserăm »Instinctul«. A doua zi dimineața eram în cafenea cu mai mulți prieteni. Intră un țărîn, cunoscut de cei de acolo — eră servitor la bancă mi-se pare. — Intre altele îl întreabă unul dintre noi:

— Ei, bade... cum ți-a plăcut aseară?

Românul răspunde indiferent și plictisit:

— Apoi... am văzut eu de astea!

— Da?

— Am mai văzut!... Astă toamnă... pe șesul Devii... Da erau mulți de ăștia... ci că erau vre-

trei sute... și strigau și săreau prin cercuri, de gândeai că-s dracu!

— Ai fost și d-ta?

— Înlăuntru n'am fost... da... mi-a spus unul... eu i-am văzut cum băteau un țăruș... vre-o cincisprezece... și nu grăia nici o vorbă... Și apoi... ăia aveau și cai... și... s'auzeau de afară cum urlă...

— Și ăștia au avut cai bade — zic eu — dar acum întră în iarnă și i-au vândut pentru datorii...

— Așa... așa... Apoi mă miram eu că nu-s călare — și plecă badea, mulțămît cu această explicație.

* * *

La Abrud. Ajungem seara târziu. Ploaie și întuneric. Eram sdrobiți de drum. Trăsura se oprește și un om înalt, îmbrăcat gros și cu o față somnoroasă ne cere aproape răstit să-i plătim *vamă*. Când să pornim unul dintre noi îl întreabă:

— Toată lumea plătește d-le?

— Toată lumea! — răspunde bătrânul mirat și plictisit de întrebarea asta.

— Nu-i adevărat!

— Ba, toată lumea!

Dar frate-meu nu plătește, iacă!

— Ba plătește!

— Nu plătește domnule!

— Musai să plătească! — își ieșise bătrânul din fire. Și când tovarășul îi spuse:

— Nu plătește, *că frate-meu nu trece nici-odată pe aici!* — bătrânul păcălit se uită la el să-l mânânce și plecă bombănind de ciudă.

* * *

Se zice că doi țărani din creerul munților porniră într'o bună zi pe jos la Sibiiu, cu nu știu ce jalbă la Vlădica Șaguna. Vin ei, vin... nu știu câte zile și ajung la Sibiiu într'o dimineață de de-abia se făcea ziuă. Indreptați de unul și de altul se opresc la poarta mitropolitului. Erau albi de praf și sdrobiți de osteneală. Unul fără socoteală multă bate de câteva ori puternic cu măciuca în poartă. Un servitor apare la o fereastră dela etaj supărat:

— Ce vreți măi?

— Acasă-i Măria Sa *Vlăghica*? — strigă munteanul de jos de răsună toată ulița.

— Acasă! — răspunde servitorul uluit de atâta îndrăzneală.

— Noa... zî-i să ghie oțir coala *la vranită*! (la porțiță).

— Cum o să vie mă, trăzniv'ar, cum o să vie?... Să veniți voi sus... stați să vă deschid poarta!

Le deschise, urcă scara și când ajung într'un coridor dau nas în nas cu un servitor, care duceă pe-o tavă un păhar de apă rece. Al doilea muntean setos cum eră se repede și ia păharul, servitorul țipă la el:

— E al Vlădicului, măăă!...

— Că doar nici el n'o *chi* spurcat — adause țăranul mirat și bău păharul până în fund.

* * *

La Arad. Erau anunțate 2 reprezentații cari nu s'au jucat, fiindcă marele păstor din Arad al bisericii s'a opus din toate puterile.

Dau aici următorul interview, pe care unul din

tovarășii noștri l-a avut cu Prea Sf. Sa, episcopul Papp al Aradului.

— Vă rog Preasfințite să Vă dați consimțământul și Prea Sfinția Voastră la reprezentațiile teatrale dela 28 și 29 I. c., în »Casa Națională«, cu atât mai vârtos, că la aceste reprezentațiuni, nu va fi nici muzică, nici joc, — ci simplu teatru românesc.

(Prea Sf. Sa citește scrisoarea dlui Oncu și-o aruncă pe masă :)

— Asta nu se poate! Iar ați venit să demonstrați? Eu, capul bisericii, nu pot permite să se facă *comédie* în post. Das geht nicht, was glauben Sie denn? Și chiar în »Casa Națională!«

L-am lămurit pe Prea Sf. Sa asupra motivelor, cari au îndemnat comitetul tinerimii să anunțe în învitări că va fi și dans: să nu ni-se pună piedeci din partea organelor oficiale. I-am explicat că nu facem *comédie*, ci artă!

— Chiar artă să fie, dramă sau ce-o fi, eu sunt capul bisericii și trebuie să păzesc morala. Ce vor zice credincioșii mei din Pârneava, dacă pe ei îi opresc să facă în post petreceri, iar domnilor le-o permit?

— Aceleași piese sunt anunțate și în Oravița și în Abrud și s'au jucat și prin alte părți. Cred că nici românii de prin părțile acelea nu vor fi credincioși mai răi, decât cei de aici, cu toate că au luat și vor lua parte la reprezentațiile teatrale.

— »Ce fac cei din Oravița, nu-mi pasă. Eu însă nu vreau să mi-se spele capul cum li-se va spăla celor de acolo la vremea sa!«

Am încercat să-l conving pe Prea Sf. Sa că nu

păcătuim contra moralei, dacă luăm parte la reprezentații artistice. Teatrul încă e o școală, în care... etc., etc.

— »Imi pare rău, dar în »Casa Națională« nu permit să se joace nici un fel de comedie în post. Nu pot permite *ca fără știrea mea* să se facă ceva aici!

— Și dacă reprezentațiile s'ar da în altă sală?

— N'am nimic în contră!

— Vă dați însă Prea Sf. Voastră consimțământul, ca și elevii seminariali, preoții și profesorii să ia parte?

— Asta nu! Dacă vreți ca sala să rămână goală, jucați. Să știți însă că nici un elev, nici un profesor, și nici unul dela consistorul meu nu va merge. I-am oprit și-i opresc.

— Atunci... am terminat.

Când eram la ușa dela antreu iese Prea Sf. Sa:

— »Mă închin de sănătate d-lui Bârsan și la ai săi.

— Mersi!

* * *

Din turneul acesta ne-am întors veseli și întăriți în credința că mișcarea teatrală pornită *de mine* prinde și publicul ne așteaptă tot cu mai mult drag, prețuindu-ne osteneala. Faptul c'am putut juca și peste săptămână, însemna un pas înainte în dragostea publicului nostru față de teatrul românesc.

Cu cele câteva sute de franci, ce mi-au rămas, am plecat pentru câteva luni în Italia, cu dorul de-a reveni în curând și de a-mi continua opera începută.

În timpul acesta s'au ridicat din public glasuri, cari au întrebat Societatea de teatru, de ce nu-mi dă ajutor la mișcarea aceasta și de ce nu lucrez mâna în mâna cu societatea?

Atunci a apărut în »Gaz. Transilvaniei« sub titlul »Lămuriri« un articol lung, lung... scris de dl secretar al societății, dl prof. Dr. Blaga, ca un răspuns la aceste întrebări, și care s'ar putea resuma:

»Fiindcă dl Bârsan, în timpul de 10 luni cât a fost la Viena și Berlin, nu ne-a adus nici un atestat și nici un document c'ar fi făcut ceva pe acolo. Și din cauza aceasta s'a ivit neînțelegeri!«

Am răspuns imediat din Florența la aceste »lămuriri«, dar »Gazeta Transilvaniei« n'a vrut să publice articolul.

Răspund acum în câteva cuvinte. N'am adus atestate, fiindcă nu m'am dus în străinătate *pentru atestate*. M'am dus să văd, *și-am văzut*. Eram omul care aveam ochii *deschiși* și *n'aveam nevoie să mi-i deschidă nimeni!* Societatea m'a crezut *un copil* și de aici toată neînțelegerea noastră.

Și... am pornit singur mișcarea teatrală... așa cum am știut și cum am putut.

Publicul m'a îmbrățișat, presa mi-a venit în ajutor și toți oamenii de bine m'au ajutat de-am străbătut Ardealul și Bănatul cu câțiva tovarăși, cari s'au încumetat să vie cu mine.

Spre vara anului 1907, reviu din Italia și anunț al III-lea turneu. Primesc o mulțime de scrisori din toate părțile că m'așteaptă cu dragoste, scrisori, cari mi-au întărit cu desăvârșire credința că teatrul în Ardeal e o *necesitate*.

Societatea de teatru se convinge în sfârșit că *mișcarea e pornită*, și că reprezentațiile mele sunt *fapte reale* și-mi dă pentru acest al 3-lea turneu și pentru

cele ce le voi mai întreprinde un ajutor de câte 1200 coroane.

E un pas de apropiere între noi și eu am speranța că nu va trece mult și vom lucra mână în mână pentru teatrul nostru.

HORAȚIU, FÂNTÂNA BLANDUSIEI.

Al III-lea turneu.

I.

Cu un reper-
toriu mai mult de
comedie, piese
traduse și locali-
zate din italiene-
ște, am pornit în
spre ziua de sf.

Petru al treilea
turneu de teatru prin Ardeal. Am pornit din Brașov
Joi seara la 11, cu o trăsură cu trei cai... ca toți caii
din Brașov: slabi și nevoiași. Te uiți la ei și vrei, nu

vrei, trebuie să-ți faci cruce, că știe Dumnezeu de-ajungi unde ți-e gândul.

O noapte întunecată, mohorâtă fără nici o stea și fără nici o rază de lună. Norii gri încremeniseră par'că de-asupra și doar câte-un durduit îndepărtat ne mai aducea aminte de enorma viață ce se svârcolia în înălțime.

Lăsăm bariera dela Brașov cu dealul furcilor cu tot, îi zicem noapte bună Ghimbavului adormit la stânga și până să băgăm de seamă, ne trezim în Codlea, satul cu lumina electrică. Adăpăm caii și mergem mai departe spre Vlădeni.

Aprindem un rest de luminare, rămasă dela hotel, ne întindem un paradis pe picioare și punem masa

Nu știu ce aveam; eram triști cu toții și numai după-ce gustarăm puțin vin ni-se mai deslegă limba. Și unul una, altul alta, pătrundeam încet prin desimea întunerecului în hurelul trăsurii îndulcit de sunetul clopotelor dela cai. Din când în când vizitiul fredona câte-un sfârșit de cântec, care se stinge în umezeala liniștei nesfârșite.

Într-o vreme ne-apucarăm și noi să cântăm câte ceva, dar prinse să ne ademenească somnul și încet încet ne înghemuirăm tot mai mult fiecare în câte-un colț al trăsurii. Și-apoi e știut: când e locul strâmt, nici-odată nu-ți găsești locul... și numai ne trezirăm că ne mai scoatem câte-o mână, ori câte-un picior pe fereastra landaului; numai auziai pe câte unul:

»Auleu!...

— »Ce-i?«

— Mi-a amorțit piciorul!

— Ce?

— Piciorul...

Și... liniște. Nimeni nu comenta; era așa de natural să-ți amortească piciorul!...

Trecem prin Vlădeni, Perșiani și pe la revărsatul zilei ne oprim pe câte-va momente în Șercaia.

Trecem apoi prin Mândra, care fie zis între noi, numai mândră nu-i și peste puțin zărim vârfurile plo-pilor dela Făgăraș.

Soarele spărsese vălul întunecat de nori și stârnea acum negurile de prin văile munților. Le vedeam cum se ridică încet-încet și culmile apăreau ca niște frunți îngândurate în fața razelor vesele.

Ajungem. Pe uliți lume multă; eră sărbătoare și zi de târg. Piața părea un mușinoi de furnici harnice.

D'abia urcăm în camere, la hotel, și primim vizite. Erau prietini buni, pe cari nu-i mai văzuserăm de un an. Îmi păreau mai domoliți; vremea șireată își stre-coară pe nesimțite umbrelé pe fețele desmerdate altă-dată de seninătatea tinereții.

Mi-se povestește despre succesul ce l-au avut di-letanții când au jucat »Sluga la doi stăpâni«, localizarea mea după Goldoni.

Seara, spectacolul început cu puțină teamă — nu mai jucaserăm aproape de un an — a urmat frumos, publicul a râs mult și ne-a răsplătit cu aplauze sincere.

A doua zi ne trezim că ne cheamă la primărie. În urma unui ordin ministerial — se zicea — trebuia să ne legitimăm că suntem cetățeni unguri. În caz contrar nu puteam să mai jucăm decât cu concesié ministe-rială. Vre-o câțiva dintre noi neputându-se conforma acelui ordin, am fost siliți să renunțăm la reprezentația a doua, ce eră să se joace Dumineca.

Și-acum... stam în drum. Ni-se rupsese căruța. Ce eră de făcut?

Dumineca dimineața ne-am dus prin câteva sate din apropiere cu trăsurile. Satele păreau niște grădini, văzute de departe. Țăranii au o purtare foarte cuviincioasă și așezată, o vedem după felul cum se sculau în picioare și ne salutau. Ne-am oprit câteva momente la un preot cuminte, un om vial, mare vânător și bun gospodar.

La 1 după amiazi eram înapoi la Făgăraș.

— »Ei, ce facem copii? Mergem înainte, ori ne întoarcem la cafenea, la Brașov?«

— Ba să mergem la Săliște, — eră al doilea loc în programul turneului — și să ne mai gândim«.

Bine, să mergem la Săliște!

La Săliște e frumos și când ești năcăjit. Haideți la Săliște!

Pachetarăm în grabă și cu trenul de 4 p. m. plecăm.

Noaptea am dormit în Sibiiu, iar doua zi dimineața ne-am dus la Săliște.

Până ne-am gândit, până ne-am chibzuit au trecut vre-o zece zile. În sfârșit am aflat soluția. M'am însurat și astfel mi-am făcut logodnica cetățiană maghiară. Un tovarăș câștigat și pentru viață și pentru mișcarea noastră teatrală. Ne-am dus la primărie într'o bună Joi după ameză. Ne-a cununat notarul Chirca și am avut de martori pe dr. Comșia și pe profesorul Lupaș.

Retrăiesc clipele de atunci. Mă văd în trăsură mergând spre primărie. Văd lumea cum iese prin porți și se uită mirată la cei doi străini cari au avut norocul să-și dea mână pentru totdeauna, în Săliștea cea frumoasă, încunjurați de prietini buni și de nesfârșita poezie a naturei. Ceriul eră atât de limpede și atâta pace eră în atmosfera acelu amurg neuitat.

La primărie eram veseli ca niște copii și unirea noastră s'a făcut cu seninătate și cu zimbet pe buzele tuturor.

Seara a fost pentru noi o surprinza neuitată. Am fost conduși în pavilionul hotelului unde era o masă întinsă și toată lumea de inimă a Săliștei. Cea dintâiu care ne-a felicitat a fost d-na Comșa, femeia aceea frumoasă și cu minte, cumpănită la vorbă și cu ceva măreț în toată înfățișarea. Au urmat apoi celelalte doamne și domni după vârstă. Eram așa de pătrunși de dragostea ce ni-se arătă, că nu găsim cuvântul de mulțumire.

Sunt sigur că dacă a-ș fi zis ceva, m'ar fi înecat lacrimile bucuriei.

Ne-am așezat apoi la masă între d-na și dl Comșa, cel care nu mai îmbătrânește... și era dragoste, poezie și veselie și în cer și pe pământ. Aveam câte-odată impresia, cum mă uitam în nesfârșitul cerului albastru că ploauă din el petale de trandafiri albi.

A vorbit dl Comșa, într'un ton avântat. Nu-mi mai aduc aminte ce a spus, dar știu c'a vorbit cu toată sinceritatea inimei lui.

Corul a cântat cântece de sărbătoare, directorul Lepădatu era de o vervă uimitoare și toată lumea era veselă.

A vorbit apoi profesorul Lupaș cu dragostea unui prieten vechiu, cu inima unui frate.

Luna apăruse la strașina povilionului, așa de frumoasă cum n'am mai văzut-o niciodată. Nu știu cum în seara aceea aveam asupra mea o putere de vrajă; vorbiam eu, ascultam ce spun ceilalți și numai mă treziam că mă uit la ea, perdut, fermecat...

»Lună, lună, tu ești de vină la toate!...« Și luna par'că zimbea mulțumită ca o mamă fericită.

Târziu după miezul nopții ne-am despărțit.

Nu voi uita niciodată serbătoarea, pe care au sfințit-o săliștenii cu iubire și bucurie sinceră, de dragul celor doi călători.

Noi, actorii Ardealului, suntem rândunelele dor-nice de primăvară. Vremurile de azi sunt vremurile de trecere peste marea înfuriată. O auzim cum se zbu-ciumă sub noi și ostenite zărim departe catargul unei corăbii. Alergăm acolo, să ne mai odihnim, că dru-mu-i lung până la țărnuț înflorit. Ne așezăm pe ca-targ și cântăm vesele cu glasul pe care ni l-a dat D-zeu. Sbuciumă-se marea cât va voi până catargul va fi sus, nu ne vom teme.

Acel catarg e iubirea poporului românesc pentru teatru.

De vreți să ajungem la țărnuț, primiți rândunelele, pe catargul cel adăpostit de furia valurilor!

II.

Am jucat Sâmbătă și Duminică înainte de sf. Ilie. Amândouă reprezentațiile au fost foarte bine cerce-tate; am reușit — după cum am auzit — să atrag în partea mea pe mulți, cari în vara trecută, în primul turneu, n'au prea fost mulțumiți cu repertoriul și poate-nici cu prestațiile noastre. E foarte simplu: e așa de ușor să nu placă cuiva o piesă sau un artist într'un rol oare-care. Dar artistul, care n'are altceva decât *talentul* nu trebuie să se descurajeze, ci să arate publicului c'a fost un singur moment de indispoziție și că părerea formată despre dânsul a fost greșită.

Am văzut și văd zilnic artiști, care din cine știe ce cauze n'au plăcut la primul debut și cari au rămas multă vreme apăsați de opinia ce și-a format-o publicul atunci. După luni sau ani de zile însă, când i-se dă ocazia să pășească iar pe scândurile scenei, favorizat de-o dispoziție bună, el își câștigă toate simpatiile pe partea lui și doboară astfel toată părerea greșit întemeiată de mai înainte.

În una din zile a fost petrecere poporală la »Ned« . Cete cete urcă lumea pe la fântâna cea din Gruia cântată de duioasa Maria Cunțan. Sus eră lume multă și veselie. Fete frumoase și voinici și un prisos de viață și de tinerețe se desfășură în mijlocul naturii înverzite. Când s'a jucat »Călușorul« copiii s'au urcat prin arbori și erau așa de frumoși în cămășuțele lor albe încinse cu treicolor.

Un biet bătrân, — țigan eră mi-se pare — se urcase pe masa cârciumarului să vadă și el. Mic de stat cu pălăria pleoștită și trasă pe ochi stetea uitat așa cu un mare pahar de vin în mână. Cârciumarul îl vede și cu o mișcare ușoară îl împinge jos. S'a uitat speriat la pahar și văzând că nu i-s'a vărsat, începù să rîdă de bucurie.

În altă zi ne-am dus la Sibiiu. Promenada dela cafenea eră pustie, doar câte un bătrân stetea pe câte-o bancă, bucurându-se de soarele proaspăt ce începuse să se ridice. În fața cafenelii, la o masă găsirăm pe un prieten, cetind gazetele.

— Ce sunt ghețele astea, — mă întreabă el, uitându-se la sandalele mele.

— Ce vrei? Calc a apostol prietene, — îi răspunsei — ca mâine ai să mă vezi și desculț, colindând Ardealul, de colo, colo.

Ne-a arătat apoi câteva gazete ungurești, cari vorbeau despre turneu și comentau cam glumeț căsătoria noastră dela Săliște. — S'a mai scris în foile ungurești despre încercările noastre de teatru, dar convingându-se că nu facem nici o agitație și că propaganda noastră e curat culturală, tonul lor a fost liniștit și în multe părți s'au adus chiar elogiul jocului și felului nostru de interpretare.

Mercurea spre seara am plecat din Săliște, ducând cu noi cele mai frumoase amintiri și multă încurajare pentru drumul de mai apoi.

Spre Vinț, într'un tren hodorogit, pe un drum prăpăstios, înaintam încet în amurgul liniștit. Se vedeau satele în vale cu căscioarele adunate ca niște ouă într'un cuib. Pe drumuri câte un car se legănă îngreunat și pe câmp câte un muncitor întârziat se pregătea să plece acasă.

— Și ți-au plăcut săliștenii? întrebai pe un tovarăș, care nu mai fusese prin părțile noastre.

— Un neam de oameni isteți și frumoși — răspunse prietenul.

— »Dar pățania cu popa Lungu, o știți? sări »intrigantul« trupii cu vorba.

Ascultați: Un român dintr'un sat de pe aici într'o bună dimineață a plecat în America. A avut el ce a avut cu popa Lungu, care se zice că era un om cam al... Doamne iartă-mă! și cum zic, s'a dus românul în America. După vre-un an și ceva, nu știu cum, se lățește vestea prin sat că ar fi murit omul. Nevastă-sa să se prăpădească și toate rudele l-au jelit și l-au bocit cum le-a venit la gură. Popa Lungu se bucură că a scăpat...

Toate neamurile, dupăce au ținut sfat s'au dus la

popa să-i facă slujbă, să-l prohodească ca și când l-ar îngropă acolo. Popa, bucuros. Și... a murit Toader și s'a isprăvit cu el.

După vre-o lună, într-o dimineață. Mergea părintele la biserică. La o cotitură de uliță se întâlnește cu Toader față în față. Veneă românul din America cu dășagii în spinare și în suflet cu dorul de ai lui. Când l-a văzut popa, a încremenit.

— Ce, n'ai murit? — îl întreabă uluit părintele.

Toader care credea că iar e vre-o răutate din partea popii îi răspunde șiret:

— »Ba am murit«.

— Apoi cum? — întreabă popa iar.

— »Să vezi cum a fost — pornește românul să-i spuie. De murit, am murit, dacă zici d-ta... dar uite cum s'a întâmplat: Cum am văzut că... s'a isprăvit, păcătos cum mă știam, am luat-o încet, pe jos, spre poarta iadului. Intru înlăuntru și dau să-mi găsesc și eu un loc. Nici vorbă; n'aveam nici unde să-mi pui dășagii. Eră iadul așa de plin că, vorba aia, de-ai fi aruncat un ac... Mă uit eu, mă învârtesc și găsii un locșor după poartă. M'așezai în colț, de de-abia mă vedeam. Nici n'apucaii să-mi sucesc bine țigara și iacă Scaraoski cu furcoiul ăl lung și numai ce se răstește la mine gata să-mi scoată ochii:

— Fugi!... Țsta e locul lui popa Lungu, auzitu-m'ai!?

Popa strîmbă din nas și pleacă pe-aici 'ncolo, iar românul, rîzînd șiret pe sub mustăți se îndreaptă spre casa unde-l ducea dorul.

Ajungem la Vinț pe la nouă ceasuri o stație mică și pustie. Luăm ceva și ne mai odihnim.

Peste puțin plecăm spre Teiuș. Aici avem să așteptăm un ceas. Eră cam răcoare, ne tot uitam la ceas; mai sunt 20 minute, mai sunt cincisprezece... Un funcționar veni cu vestea că e o întârziere de 3 ceasuri. Bravo! Asta-i bună.

Eră o liniște binecuvântată de pustie ce eră și-o lună splendidă. D-voastră domnilor, cari vă petreceți vremea pe la Nizza și pe la Mira-mare, d-voastră habar n'aveți de frumusețea unei nopți cu lună în gară la Teiuș. Să nu muriți și să-o trăiți și pe asta: să vedeți ce frumos v'apucă moțăiala și cum vă înghiață picioarele, și v'apucă apoi un urît, să nu-l dați pentru un colț de țară și apoi o ciudă pe vremea care trece cu iuțea unui melc.

Tovarășii mei își mai lăsară capul pe masă, le eră rușine să se culce pe jos și în sala de așteptare se instalaseră pe fiecare bancă câte unul d'ăia cu felinarul și dormeau duși. Cu capul pe masă, ori-cum, eră ceva.

Eu tot comandam ceai după ceai și fumam. Nu știu ce-aveam în seara aceea că-mi plăcea luna grozav. Când n'ai ce face e bună și ea săraca; ia, mai caști gura și trece vremea.

Dela un timp se apropie de mine un bătrân, numai barbă și întrarăm în vorbă. Că cine sunt, că unde mă duc și alte multe întrebări făcute toate cu un ton misterios și ciudat.

Îi spusei că sunt un negustor de vinuri de pe la Brașov.

— Cum merg afacerile, viile pe anul ăsta? mă mai întreabă el.

— Bine moșule... toate-s bune, îi răspund.

Să mai uită la mine, mă măsoară de câteva-ori din cap până în picioare și aplecându-se tainic mă întreabă :

— Ești căsătorit?...

— Nu până acuma... nici nu m'am gândit...
Afacerile astea nu-ți mai dau răgaz... știi D-ta.

— Așa, așa, îngâna bătrânul.

Și-apoi după o pauză, adaugă cu un ton ridicat:

— »Zău, de ce nu vii odată și pe la noi? Ia numai așa... să zici c'ai fost.

— Dar de ce să viu?...

Bătrânul se aplecă mai mult spre mine șoptindu-mi:

— Am o fată!

— Să trăiască!

— Să te-auză Dumnezeu!... Cum zic am o fată:
de ți-o plăcea... cine știe...

— Dar de unde ești D-ta?...

Mi-a spus numele unui sat, pe care l'am uitat, un sat, mi-se pare, de prin prejurul Sebeșului.

— Apoi știi că n'ar fi rău, îi spui eu hotărât.

Mai stă bătrânul, se mai uită la mine și începe să rîdă de bucurie.

— De ce rîzi? îl întreb.

— Vrei s'o vezi?

— Pe cine?

— Pe Susana.

— Ce Susană?

— Fata mea.

Începuse să mă ia cu călduri.

— Unde-i?

— Colea în sala de așteptare. Doarme drăguța.
Când a auzit că-i întârziere s'a dus de s'a culcat
Stai... s'o vezi... O aduc... Vin acum.

Și pleacă bătrânul vesel și rîzând.

Acum e acum, mă gândiam. Ce să mă fac? Imi vinea să fug și să mă ascund. În timpul ăsta iacă trenul.

— »Sus băieți, că mă 'nsor la Teiuș, sus!!...
 Hai, nevastă, ascunde-mă în tren, că altfel mă mai
 'nsor odată.

Nimeni nu pricepea ce spun eu; punem mâinile
 pe bagaje și fuga.

În tren le-am povestit toată pățania și de pe fe-
 reastră vagonului ne uitam la moșul care mă căuta în
 ruptul capului umblând de colo, colo cu o față som-
 noroasă de mână.

Ș'așa s'a isprăvit. Păcat de luna aia frumoasă!...

A fost apoi un drum lung, nesfârșit. Nici nu îmi
 aduc aminte. Știu numai că a doua zi seara la 11,
 după un drum de 23 de ceasuri am ajuns la Cluj.
 Până la Sângeorgiu eră încă multă cale.

III.

Vineri dimineața în ziua de Sf. Ilie plecăm din
 Cluj peste Apahida cea cu turtă de săcară și o luăm
 în sus pe Valea Someșului. Mi-aduceam aminte de-acum
 9 sau 10 ani, când tot pe drumul acesta, băiat cu
 dorul de-o lume nouă, mergeam la școlile dela Năsăud.
 Un geamantan măricel și dorul de cei pe cari i-am
 lăsat plângând în gară la Brașov, atâta duceam cu mine.

Treceam pe la Gherla cea fioroasă, unde știam c'a
 fost și unul de prin părțile noastre, trecem pe la Deș-ul
 cel șovinist și după puțin ne coborâm la Beclean să
 schimbăm trenul.

Ne urcăm într'unul mititel, care ne ducea până la
 Ilva-mică.

Când ne apropiăm de Năsăud mă năpădesc amin-
 tirile unei primăveri aproape uitate. Mi-aduc aminte de
 prietinii mei de-atunci, de petrecerile noastre tănuite

în câte-o cârciumă uitată din 'ntrădam-ul cel jidovesc, mi-aduc aminte de cele două fete ale cârciumarului de lângă pod și de bietul meu ceas lăsat amanet pe-acolo. Eram vre-o patru-cinci nedespărțiți, toți cântăreți și băieți buni. Când se desprimăvăraseră rătăciam cântând pe dealurile din preajma Năsăudului și făceam să ră-sune văzduhul pe quartetele noastre improvizate. Odată am făcut un lucru, de care întotdeauna mi-a fost frică, amintindu-mi-l. Se desghețase Someșul și masele de ghiață se țineau sprijinite una pe alta, gata să por-nească. În mijloc era o masă fixă, mai mare, și noi sărind de pe una pe alta, ajungem aici și ne așezăm cu nu știu câte sticle de rachiu. Pe vremea mea se bea numai rachiu pe la Năsăud ; acum nu știu. Eră așa de ușor să se desfacă masa pe care ședeam și s'o pornim cu D-zeu. Ei, ce vreți ? Eram în vârsta aceea frumoasă, când omul îndrăznește tot. Cine sta să se mai gândească ! ? Cântam și rîdeam de par'că am fi stat pe cine știe ce plai cu flori și cu iarbă verde.

Imi mai aminteam de-o căscioară acoperită cu șin-dilă din capul uliței de din jos și de-o fată frumoasă, pe care o văzusem în căscioara asta, la rășboi, scăldată de razele proaspete ale unei dimineți de primă-vară. Apoi de-o dragoste, soră cu florile, ursită să moară odată cu ele și de-o seară de bal din sala de gimnastică, de unde m'a dat afară directorul gimna-ziului, fiindcă mă găsisse fumând un muc de țigară. A fost cea mai urâtă seară din tinerețea mea ; mă făcuse de rîs în fața fetelor.

Și multe altele îmi veneau în minte.

Trenul se oprește în gară la Năsăud, mă întâlnesc cu prieteni de pe vremuri, unii ne însoțesc până la Sân-giorgiu, alții îmi promit că vin pe zilele reprezentațiilor.

Înaintăm, furișându-ne cu trenul nostru mititel printre dealuri, tot pe lângă Someș și pe la 2 p. m. ajungem la Ilva-mică.

Un țăran bătrân, dar voinic întreabă de mine cu voce tare și mă caută printre lume.

— Eu sunt! zic.

— Eu sunt ăl cu cocia dela Hotel.

— Să fii sănătos.

Încărcăm bagajele și pornim spre Sângiorgiu. Someșul curgea la vale, întunecat de limpede și de curat ca toate apele de munte. La stânga se ridicau culmi pleșuve și sterpe și din când în când se iveau pe vârful colțuri pietroase, cum îi iese omului sărac părul prin căciulă.

Căraușul nostru, era un bătrân bun de gură, glumeț și simpatic.

N'ați mai fost pe-aci, așa-i?

— Nu moșule, n'am mai fost. E lume multă?

— *E bugăt*, că îs mulți pe lumea asta, cari n'au de lucru. Ați nimerit chiar bine. E astă-seară la hotel așa o... asta... știi o doamnă d'astea care cântă.

Vorbea de concertul din seara aceea.

Trecem pe sub niște poduri acoperite, mai se ceartă bătrânul cu niște ovrei, cari nu dădeau cu căruțele din drum, mai cotim la dreapta, la stânga și intrăm în Sângeorgiu-român. Un sat mare și curat, cu case multe de lemn și cu multe grădini.

O casă mare și simplă, un fel de casarmă veche, cu coridoare strâmte și cu niște odăi mari și puțin prietinoase, foarte economic mobilate — era hotelul băilor. Lavoarele sămănau cu acelea rămase într-o casă din vremuri bătrâne, iar scaunele și celelalte mobile miroseau a muced și a bătrânețe.

În fața hotelului un parc destul de frumos, brădet mult și grupuri, grupuri de oameni, cari stăteau de povești unii, alții jucau cărți. Câte un grup de tineri, fete și băieți, citeau ultimele noutăți de prin puținele gazete ce pătrund aici, la polul nordic.

Vin cunoscuți și ne spun despre pregătirile făcute, despre felul cum a fost aranjat concertul de cu seară și de popa din sat care n'a fost înțeles de poporenii.

Le zisese popa la ieșirea din biserică să stea puțin înaintea Casei Domnului să le spuie ceva, și-a ieșit popa:

»Oamenii buni, a venit aici artistul Ardealului, un tânăr care a secerat lauri... etc.«

Lumea se întrebă:

— Ce-a secerat mă, ce-a secerat?

Și după ce termină părintele întreabă unul:

»Da cât se plătește dle?

— O coroană!

»Ba să ne lase dle mai ieftin. Cu o coroană plătim un cosac dle...«

E tipică întâmplare. La noi se întâmplă adese-ori de vorbesc »domnii« prea pe sus ca să-i poată înțelege bieții țărani.

Seara mergem la concert. O sală pătrată, un podiu și lume multă... multă. Pe ușa de geam a sălii o hârtie pe care văd scris între altele:

Aria din... cutare *prin* d-șoara X. Mama de Coșbuc *prin* d-șoara Y. Romanță *prin* dl Z.

E ciudat să mai vezi astfel de scris la 1907!

Concertul se începe. Artistul are o înfățișare impozantă și simpatcă, voce plină și puternică. În bu-

cățile românești însă pronunță rău limba noastră frumoasă. Sperăm că pe viitor va da mai multă grijă pronunției românești și va avea mai multă milă de farmecul versurilor noastre populare.

Declamația »Mamei« de Coșbuc a fost simplu dar destul de mulțumitor pentru o diletantă.

Di cu romanța »Cât te-am iubit« însă a făcut o greșală; o voce care sună bine în berărie de cele mai multe ori nu se potrivește pe scenă.

După concert a fost voie bună. Noi însă osteniți de drum ne-am dus și ne-am culcat.

A doua zi ne-am dus la izvor și am făcut și noi ce fac ceilalți, am băut apă, am înconjurat dealul și am venit iar la izvor. Am mai băut odată și iar am pornit-o pe după deal... Ce să faci? Trebuie să te ții în rînd cu lumea; ci-că așa ar fi de leac apa asta.

La baie dăm peste un bătrîn c'o gură cât... hotelul băilor. Să ne ia pe sus nu altceva. Era servitor acolo... și stăpîn. Băuse el ceva săracul și ne lua de sus de tot. Am început eu și mai tare, că glas — mulțumesc lui D-zeu, am — și l'am potolit.

Cînd ieșim la izvor eră muzică și veselie. Tineri și fete frumoase se lăsau îmbiate cu apa tămăduitoare, se făceau glume și se rîdea cu hohote. Era un prisos de viață, ce se risipia în atmosfera curată și patriarhală.

Seara jucăm. Pentru întâia-ori se jucă teatru românesc prin părțile astea. Aveam o scenă mică și superbă, improvizată.

Spectacolul a decurs frumos și s'a sfârșit și mai frumos. Am jucat »Furtuna casnică«. În mijlocul scenei la stînga aveam o canapea mare de piele, demnă de marele hotel. Avea o apariție trainică. Noi sfârșim piesa printr'un joc improvizat: îi arăt brățara și fug

după mobilă. Doamna după mine. Mă urc pe canapea, doamna vine și dânsa și încercându-se să-mi ia brățara ne lăsăm ușor pe spatele canapelei, care se desface și mă răstorn cu nevastă-mea de gât și încet, frumos ne trezim jos. Începem să rîdem cu hohot, cortina se lasă și publicul se depărtează mulțumit de acest sfârșit așa de potrivit pentru piesa aceasta. Cei mai mulți credeau că într'adevăr așa trebuia să fie.

Un prietin al nostru care se îngrijise de mobilă veni rîzând să ne spuie ceva, dar nu putea; rîdea cu o poftă nespasă. Dupăce se mai potoli ne povesti, că directorul i-ar fi zis, când a cerut canapea:

— V'o dau bucuros, dar vedeți de-o mai rezimați de ceva.

— Nici nu m'am gândit ce vrea să zică cu asta. Ha. ha, ha... Acum am înțeles, ha, ha, ha... și rîdea prietinel meu de nu se mai putea opri, iar noi rîdeam ca niște nebuni de rîsul lui.

După puțin de-abia stăpînindu-se:

»Asta a fost bună! Așa teatru zic și eu. Așa n'am mai rîs de când sunt!

A doua zi, Dumineca, a venit o lume imensă. Mulți n'au mai putut să între; nu mai era loc, deși steteau mai mulți în picioare.

Ar fi bine ca direcția băilor să se hotărască să facă o scenă convenabilă pentru viitor, când vom reveni iarăși cu drag la cei cari ne-au arătat dragoste și au rămas mulțumiți de prestațiile noastre artistice.

IV.

Duminecă, la a doua reprezentație, suntem rugați să repetăm »Furtuna casnică«. Ne-am ferit de canapea ca de ucigă-l crucea și-abia acum a priceput mare parte

din public c'a fost o întâmplare sfârșitul piesei din seara trecută.

A doua zi, Luni, am rămas aci și ne-am odihnit. Ne-am dus la izvorul tămăduitor, am băut apă, am înconjurat dealul, și-am stat de vorbă cu lumea din parc.

După masă ne-am dus la Someș. Am stat câte-va ceasuri pe țărmul lui pietros privind undele limpezi și discutând cu prietenul O. multe chestiuni culturale și literare. Am vorbit și de literatura noastră dramatică așa de săracă.

— »N'avem ce face. Trebuie să ne mulțumim cu localizări de-ocamdată.

— Dar Carageale?

— Comedia lui Carageale la noi și-ar pierde jumătate din farmec. Sunt situații și personajei streine de publicul nostru. Singura dramă »Năpasta« ar mai merge. Am și jucat-o aproape prin toate părțile. Văd că diletanții noștri joacă pe ici, pe colo comedii de Carageale: Conul Leonida, Noaptea furtunoasă și a. Grozav mi-ar plăcea să văd și eu o astfel de prezentare.

Tot așa cu comediiile lui Alexandri, sunt prea pentru *vremea lor*, decât să mai poată mulțumi azi publicul nostru mai ridicat.

S'ar potrivi la noi și cred că ar fi adevărate sărbători, când s'ar juca Despot-Vodă, Răzvan și Vidra, Vlaicu-Vodă și mai cu seamă Vilhelm Tell, dar deocamdată n'avem nici personalul necesar nici scene potrivite.

Ne rămân deci localizările, făcute cu dibăcie, într-o limbă românească curată. Propovăduirea unei limbi frumoase e datoria noastră imediată și singura posibilă deocamdată.

Ar fi un mare noroc, se înțelege dacă am avea piesele noastre originale ardelenesti.

Și cum ședeam așa pe malul apei vorbind despre câte și mai câte lucruri. Dincolo, pe țărmul din față o casă cu acoperișul de paie, pornită s'o ia într-o parte, sta singură ascultând par'că murmurul valurilor. Un porc se răsfăța și el cum putea, scărpinându-se de-un colț de peatră, ieșit din pământ.

În amurg am revenit în parc și la o masă ascultam poveștile fermecătoare ale unui domn de prin părțile locului, care ne ține o adevărată conferință despre viața casnică. Dă să plece și iar vine și noi ne bucurăm și-l ascultăm cu drag. Are miere în vorbă și o dibăcie surprinzătoare în trecerea ușoară dela o chestiune la alta.

Lumea începe să se ridice, pornind spre sala de mâncare. Parcul devine tot mai liniștit, așteptând par'că întunerecul ce cobora din ascunzișurile munților.

Un român desculț, c'o pălărie mică dată pe ceafă, în gură c'un muc de țigară, trece prin fața noastră mândru. În spate purtă o scară strâmbă cu patru cuie, dar strâmbă cum n'am mai văzut, par'că ar fi făcut-o anume, și în mână o tinichea. Eră aprinzătorul de lămpi, *mă rog!* Iși răzimă scărița de stâlpul unui felinar, trage odată cu coada ochiului la noi, mai trage și din muc odată și se urcă... la datorie. Eră cel mai interesant aprinzător pe care-l văzusem și cea mai interesantă figură din băile dela Sângeorgiu.

Lumina felinarului se trudea nevoiașe prin întunerecul ce se lăsase, iar de departe se auziau cântecele sinistre ale ovreilor, cari își făceau rugăciunea într-o casă... undeva.

A doua zi plecarea. Iar vorbe, iar îmbrățișări, iar despărțire.

Pornim iar cu moșul de vorbă, trecem pe sub păduri acoperite, întâlnim români cu topoarele pe umăr și românce cu furca în brâu mergând cu câte doi-trei copilași ce li-se țineau de cătrînță.

Luăm trenul la Ilva-mică și o pornim la vale. Intraiu în vorbă cu d-na unui profesor dela Năsăud și din una în alta ajungem la teatru de diletanți.

— »Eră o piesă antialcoolistă — povestește d-na — și combătea fumatul. A fost într'un sat. Jucă și feciorul popii, un tinăr de vre-o șaptesprezece ani. La urmă, lumea aplaudă, iar preoteasa încântată de băiatul ei, scoate din sân, o cutie de tutun și i-o dă odorului, așa ca s'o vadă lumea. Par'că ar fi voit să zică: »Poți să fumezi, mamă, că ești vrednic«.

Un bătrân, nu știu cine o fi fost, povestii și el cum a ținut odată într'un sat o conferința în contra alcoolului. Și alcoolul în sus și alcoolul în jos și apoi la urmă se duce la un țăran mai cu stare. Eră poftit la masă.

— Da știu c'ai vorbit dle — două ceasuri și mai bine — mă mir că nu ți-s'a sfârșit glasul. Alcool așa, alcool pe dincoala... mai dă-l și 'n foc, că te-ai ostenit și ia de poștește un păhar de răchie să-ți mai prinzi sufletul!

Lăsăm Năsăudul, schimbăm trenul la Beclean și pornim spre Apahida, cea cu turtă dulce.

În trenul de cătră Bistrița întâlnesc un vechiu coleg de școală și după ce ne povestim în fugă isprăvile ce le-am făcut, de când nu ne-am mai văzut, ne reluăm iarăși vorba despre diferite întâmplări de teatru.

»Apoi să vă spui și eu una. A fost o producțiune de astea cu concert și cu declamații. Ridicăm noi o »bină«, dar la păretele din dreapta nu ne-a mai ajuns

pânza și a rămas o gaură, o spărtură mare în colț. Eră lume de nu puteai să te miști. Nici lăutarii n'aveau unde să șadă. S'au furișat tocmai în colțul acela, după culise așa că-i vedeă publicul. În dreptul spărturii eră o mescioară cu o luminare aprinsă. Aici eră să declam eu monologul din Despot.

Mă urc și m'așez la masă într'o poziție îngrozi-toare. Se face liniște, numai țiganii din stânga mea mai vorbeau, nu știu de ce se certau.

Incep eu:

— »O, soarte schimbătoare« ...

Un țigan: Du-te dracului să se bage în tine...

— »Nebun cine se urcă pe-al muntelui suiș...

Țiganul: Prostule! și scuipe odată de răsună sala.

Eu tot zic înainte și țiganii se ceartă și scuipe.

Deodată cum declamam eu pierdut, văd că-mi trece pe la nas o mână neagră și păroasă; țiganul, frate, umblă să-și aprindă țigara la lumina de pe masă. M'a apucat un râs de nu mă mai puteam opri și s'a pornit și publicul. ăsta succes! M'am și tă-măduit de atunci. Nu mă mai suiu pe *podiu* să-mi dai un colț de țară.

Ajungem la Dej. În gară ne întâlnim cu cunoscuți și cu dl Dr. Mihali. Fixăm o zi pentru o reprezentație la Dej, ziua de sf. Marie și mergem mai departe.

La Apahida așteptăm o jumătate de ceas. Soarele se coboră și dealurile din față ondula în umbre și lumine. O turmă de oi pășteă pe coaste. Păreau niște bulgări de zăpadă în acel amurg de seară.

În gară o lume sărăcăcioasă, ovrei vagabonzi cu legătura în spate și cerșitori. Unul bătrân, schiop și slab de de-abia se ținea se apropie de mine și cere:

— Un zlot vrei, ți-ajunge? îl întreb.

Rămâne încremenit o clipă, și o fluturare de zimbet i-se risipește pe față numai crețe. Lumea de prin prejur se uită curioasă.

— Ei, dacă-ți ajunge un zlot, bine. Ți-aș da mai mult dar n'am mărunț. Spune ți-ajunge?

N'am văzut nici-odată o figură mai zăpăcită de mirare și nehotărîre.

— Mi-ajunge Măria Ta — de-abia îndrăzni să îngâne moșneagul.

Îi pun în palmă 2 fileri. Când îi vede începe să rîză:

— Ha, ha... apoi știam eu... Ha, ha... știam eu că mă *inceluie* Măria Sa... și porni răzimat în cărje dispărând după — casă.

Un altul cu piciorul de lemn s'apropie și-mi șoptește aproape la ureche:

— »S'a dus în *vendeglău*«, să bea. E un bețiv...

— Dar tu nu beai? îl întrerup.

El se uită puțin la mine și-mi răspunde dând din umăr.

— Ba beau... când am. Beau al dracului!

Trenul. O minută. Unul o geantă, altul mandolina, altul o cutie de pălării legată c'o sfoară care se tot desfăcea. Trenul eră pe linia a treia. »Intrigantul« cu un geamantan cât toate zilele se împiedecă de o șină și cade. Lumea rîde...

Gata. Pornim.

În tren liniște. Ne simțiam ușurați de câte-ori ajungeam într'un tren de linie principală.

Amorezul scoate din buzunar o piatră și începe să-și ascută briceagul. Intrigantul rupe tăcerea.

— Să-l ia dracu geamantan. Am să-l dau la hamal de aci încolo.

— Fugi de acolo Wurm — numele intrigantului din »Kabale und Liebe« — fugi de acolo și fă economie.

— Nu pot măi, că-i prea mare... și după o pauză: ori am să-l dau la bagaj...

— Atunci să iai cutia.

— Cutia nu, că se tot desface și mă ia »signora« de urechi...

Simții că mă fură somnul și peste puțin ațipii în colțul canapelei.

M'am trezit aproape de Deva în cântecul intrigantului, cântecul lui favorit:

«Vai de mine, vai de dracu
Că fetele 'mi pune capul...»

— Las-o mă, las-o încolo... că m'ai asurzit, sare amorezul supărat...

— Tu ce știi — răspunde cestălalt — tu nici nu poți pricepe doinele noastre.

— Așa cum le cânti tu, de sigur că nu!

Intrigantul indignat își ascunde capul sub pardisiul atârnat lângă fereastră și fredonează mai departe.

Amorezul ia mandolina și cântă: »O sole mio«, »Barcarola, Doina Oltului și altele. Trenul străbate îndârjit întunerecul.

Piski. Așteptăm 10 minute. Funcționari de gară, călători, furnică pe peron. Pașii și vorbele lor sună în pustiul nopții.

Iată-ne în trenul vicinal, spre Hunedoara. Mergem încet. În toate gările ne sucește și ne poartă în sus și în jos. Par'că trenul ar fi o frunză pe apă, care a căzut într'un vârtej; o învârtește și apoi pornește mai departe.

Pe fereastra vagonului se zăresc luminele electrice dela fabrica de fier. Ne apropiem. Trenul își ia avânt, își ridică nasul și intră măreț în gară.

Trenurile acestea s'aseamănă cu caii țiganului. Când trece pe lângă vre-un om țiganul le dă bice și când intră în sat, intră în galop.

V.

La Hunedoara lume puțină, dar prieteni buni toți câți sunt acolo.

A doua zi înainte de amiază mergem »la bere« la hotelul din piață. Aici ne întâlnim cu alți cunoscuți și ne pornim pe glume și povești. E o distracție obișnuită a orașelelor din Ardeal.

Venise un chelner nou; mare senzație. Unul dintre noi îl întrebă:

— Ești român?

Chelnărul răspunde desolat:

— Mai rău!

— Cum mai rău?

— Jidov!

Vineri spre seară încărcăm toate mobilele din salonul prietenului V. și pornim și noi după carul cu boi la teatru. În piață, în fața unei cârciume ovreești erau o mulțime de români, veniți la oraș cu carele cu lemne de vânzare. Boii dejugați rumegau leneși culcați lângă proțap, clipind osteniți din ochii lor mari și blânzi. Românii ne dau cuviincios bună seară.

V. îi agrăiește:

— Ce faceți d-voastră astă seară?

— Ce să facem măria-ta, ia mai stăm o leacă de vorbă... și apoi...

— Vreți să vedeți ceva frumos astă seară?

— Apoi... știm noi? Măria-ta!

Le spune că sunt niște domni din România, cari vorbesc frumos »*numai în pilde*« și să vie s'auză și ei.

— »Venim măria-ta, venim... dar scump o fi?

— Nu se plătește nimic, le spune V.

Seara, la spectacol, vedeam de pe scenă o ceată de români în fundul sălii, în picioare. Vedeau și ei teatru românesc. Înălți, cu căciulele în mână ascultau liniștiți ca niște școlari cea dintâi lecție a dascălului.

După spectacol mi-a povestit casierul despre ei următoarele:

Au plecat după piesa întâi. S'au oprit într'un coridor și după ce au ținut sfat, a venit unul la casă:

— »Să nu fie cu supărare măria-ta, dar să dăm și noi ceva pentru domnul... că tare mândru grăiește.

— Nu trebuie să dați nimic, — le spune casierul.

— Ba să dăm și noi ceva măria-ta, că d'astea n'am mai văzut noi nici-odată. Și pune pe masă 30 de creițari, cam dela fiecare câte unul.

— Apoi de ce nu mai stați?

— Am mai sta noi măria-ta, că tare ne place cum grăiesc domnii, da uite ce-i: să mânia jidovul de nu bem și la el ceva și ne e teamă că nu ne mai lasă să mai stăm cu carăle acolo... că tare e al diavolului jidovul, măria-ta.

Spectacolul a reușit pe deplin și străinii cari au fost acolo au rămas încântați de prestațiunile noastre. Gazeta ungurească din localitate a scris despre creația mea din »Sacrificiul« cum n'a scris nici-odată o gazetă românească.

Sâmbătă dăm a II-a reprezentație. A fost lume puțină. Am jucat comedie în fața câtorva prieteni, cari

nu-au aplaudat nimic. În schimb în momentul în care aplaudă la o simfonie Beethoven se ridică și au risipit pe la toate părțile.

La teatru e ca la masă — nimeni nu mănâncă — chibritul mult, poezia bogată și cântec fără viață.

Teatrul meu era cum începuse să se facă, dar îl lăpăraș în sfârșit și îl mănâncă în bucuriile lui de copil.

Atunci teatrul nu se desfășura. Era nu e mare de spectacol. Teatrul nu se vede prea bine. Actorii e ulei să dea vânt, multe pentru parca puține. Teatrul e un cadru în care pentru lucruri altele ne dăruie. Cel ce se vede pe scenă se vede în cer, unde ceasul mănâncă nu poate nici să stea.

* * *

Mi-aduceam aminte de prin turmele mele din România. De câte-ori m'am păit și ajungem la București fără cinci bani în buzunar.

Odată după o alergătură de 2 luni prin toată țara românească, iată-ne într-o bună dimineață la București, în gara de nord fără să avem cu ce să ne cumpărăm o țigară. De abia se făcea zi. Ploaie mărunt, o ploaie amestecată cu zăpadă. Era ziua de sî. Nicolae.

— Băieși, azi e ziua mea! — îndrăznește să ne spuie unul dintre noi. — Ne punem gramantanele jos și-l felicităm respectuos.

— Am clucizeci de bani. Haideți să bem câte un ceai! Și intrăm într-o cafănie bulgărească, un ban ceaiul.

Aia-dată, eram la Caraval. Reprezentația era anun-

țată. Jucam într'o grădină. De-desubtul scenei eră palatul... găinilor.

După amezi se pornește să plouă și plouă toată ziua, toată seara și plouă și a doua zi și a treia zi. Directorul nostru, *maistrul*, eră un om voinic și purtă joben întotdeauna. Steteam disperați pe lângă el, ca niște pui pe lângă cloșcă. Nu mai îndrăzneam să ne deschidem gura. Steteam acolo în grădina hotelului subț un adăpost de scânduri. Și plouă cu nădejde. Bani nici vorbă. Maiestrul ne ținea pe datorie la hotelier. Eră amărît, îngrijat de soarta noastră. A patra zi plouă, a cincea zi plouă, și ploua și a șasea zi. Disperarea eră la culme.

În sfârșit a șaptea zi o vreme splendidă. Maistrul eră vesel, senin. Toți par'că ieșiserăm din temniță așa respiram de lacomi aierul proaspăt al acelei dimineți.

Maistrul eră numai treabă. Dă ordin să se puie afișe nouă.

— »Băieți am scăpat, acum pe muncă«, și de dimineața începând întindem o repetiție până cătră seară. Toată trupa eră de o veselie copilărească. Repetau toți din toată inima.

La 8 ore seara când să se înceapă spectacolul, o ploaie torențială!! Praf și pulbere de toată veselia noastră.

Maiestrul nu mai zicea nimic; noi ne uitam la el și stam cu toții ca fierți subț acoperișul de scânduri. Cu coatele răzimate pe masă, cu jobenul puțin pe ochi, maestru amuțise. Și după o tăcere lungă de vre-un ceas și mai bine, o tăcere grozavă, maestrul își ia jobenul din cap și punându-l pe masă oftă adânc și îngână fără să știe ce spune: »Uff! bine că se mai răcori!!

Ne pufni rîsul pe toți și ne uitarăm câteva clipe de toată mizeria.

* * *

Dumineca la Orăștie. A fost o seară admirabilă, una din serile în care s'a jucat cu multă dispoziție. Se stabilise între noi și public o simpatie dela început. Fiecare cuvânt prindea și fiecare parte mai interesantă eră acoperită de aplauze. Succesul a fost deplin și la dorința generală a trebuit să mai dăm a doua reprezentație, Marția.

De aici plecăm la Dobra. În gară surprind următoarea conversație între două femei țărance:

— Apoi ce mai e pe aici pe la voi? pe semne asta eră străină.

— Vai, tu, dragă, să-ți spui. E aici la Orăștie un domnișor, domnișorul Zaharie și cântă tu din gură de îngheață apele.

— Taci, nu mai grăi!

— Zău așa! Toată lumea s'a dus să-l auză. Și apoi are și muiere. Și muierea sa zice din »ceteră« și el din gură, de... știi.

Confuzia cu *cetera* se explică așa. Dumineca viitoare eră anunțată la Orăștie d-șoara Adelina Piso; dă un concert cu vioara. Româncă noastră, cum o fi auzit din svon, a amestecat lucrurile.

O asemenea confuzie mi-o povesti mai deunăzi un prieten din București. Spunea c'ar fi surprins pe tren între doi provinciali mai de jos următoarea conversație despre răscoalele țărănești.

Apoi uite d-le cum a fost: E la București unul Coșbuc, unul d'ăia care face poezii.

— Ei.

— Dă-mi voie! Țsta ci că ar fi făcut o poezie d'alea... »Noi vrem pământ«! Și cum a făcut poezia s'au răscolat țăranii noștri...

— Auzi, al dracului...

— Așa cum îți spui.

— Da guvernul? nu l-a trântit la dubă?

— Ce să-l trântescă frățioare?! l-a dat și douăsprezece mii de franci!

— Cum dracu?

— Douăsprezece mii de franci în cap! Douăsprezece hârtii de câte-o mie!

— l-a pus Dumnezeu mâna în cap. Copii o fi având?

— Nu știu... Da să vezi ce-a făcut. Țsta... Coșbuc ăsta, e unul... cam așa. Cum s'a văzut cu banii în buzunar s'a dus la cafenea cu prietenii.

— Și și-a mâncat banii!...

— Stai... Cum ședeau așa la masă a băgat mâna în buzunar, a scos banii... și na și ție o sută, na și ție o sută, na și ție, na și ție... și și-a împărțit toți banii. Lui i-a mai rămas o hârtie și a beut-o toată cu prietenii.

Al doilea indignat își dădă pălăria pe ceafă:

— Pfui!! firea-ar al dracului!

Dela Orăștie plecăm la Dobra. Schimbăm trenul la Ilia și peste puțin ajungem. Câțiva cunoscuți ne ies înainte la gară.

Seara a fost lume multă, jucam pentru prima oară aici. A fost un entuziasm sincer.

După reprezentație ședeam la o masă afară în liber, mă întâlnesc cu un fost coleg de școală dela Năsăud, eră popă. Imi prezintă pe nevastă-sa și un băiețel drăgălaș, care se luptă c'o bucată mare de pâine.

Părintele avea un cap mic și-mi puneà câte 10 întrebări deodată.

— Zău n'am crezut să fi tu... n'am crezut. Zic către preoteasă: trebuie să mergem să-l văd... să-l văd și eu... El o fi? De-o fi el, îl știu... că mi-a fost conșcolar la Năsăud... Și zău tu ești!

— Eu...

— Bată-te să te bată. Apoi cum de te-ai făcut teatralist? Dar tu ai avere de acasă... știu... știu... ai, moșii...

— Am berechet!

— Știu... știu, că și când erai la Năsăud aveai multe parale... Tatăl-tău e boier?

— Boier!

— Și mai ai frați, surori...

— Am surori...

— Și ele sunt boieroaice?

— Boieroaice mari!

— Așa... așa... Dar tu ce faci? N'am mai auzit de tine nimic...

După o pauză de meditație — zice:

— Uite... eu fac o biserică... Tu pe acolo prin București ești tot cu boierii. Așa-i? N'ai putea tu să faci o colectă? Artiștii ăia de acolo sunt toți boieri așa-i...?

Mă tot uitam la el și tot mai mult mă miram de neorientarea bietului meu coleg; habar n'avea de lumea românească și de relațiile vieții noastre. Par'că picase atunci din cine știe ce planetă.

Îl întrebai pe urmă, dacă cetește ceva, dacă e abonat la vre-o gazetă românească...

Imi răspunde încurcat:

— Da, cum să nu!... »Luceafărul«, cetesc »Luceafărul«... din București...

În timpul acesta se apropie de noi prietenul K. un iubitor de teatru, care ne însoțise dela Orăștie și-î zic eu părintelui:

— Iată, îți recomand și pe dl redactor dela »Luceafărul« !

Mă întorc apoi și-l întreb zimbînd pe K.:

— Unde aveți redacția la București?

K. inteligent într'o clipă pătrunde situația și răspunde:

— Ne-am mutat la Iași.

Părintele se uită la noi uluit. O splendidă situație de comedie!

După-ce mai vorbim despre alte nimicuri, se apleacă spre mine și mă întreabă tainic:

— Frate..., da Goga... Goga are vîănă?

— Are... Ai citit ceva de el?

— Am auzit și eu... am și citit ceva... mi-se pare... și el e boier, așa-i... și el stă tot la București?

Eră delicios colegul meu la început, dar pe urmă începuse să fie acru. Să nu creadă on. cititori că exagerez ceva; e absolut exactă conversația noastră.

Dupăce mi-a mai spus și m'a întrebat fel de fel de prăpăstii și-a luat adio:

— »Sunt cu trăsura. Intr'un ceas ajung... Vezi cu colecta aia de poți să faci ceva. Noroc bun frate«... și pleacă.

Peste vre-o zece minute iacătă-l înapoi cu pălăria pe ceafă, cu părul lăsat pe frunte, cu ochii holbați... desnădăjduit văitându-se:

— »Mi-a tăiat hamurile... șaizeci de zloți... Doamne ce să mă fac! ce se mă fac?« și-și frîngea bietul om mâinile.

Mi-se făcuse milă de el. Scump teatru! Mi-se făcuse milă pentru un moment, dar când îmi veniră în minte toate prostiile ce mi-le spusese mai înainte, mă apucă o ciudă și-mi zisei în mine :

— Bine i-a făcut.

Dupăce se mai potoli și plecă, un domn bătrân dela dreapta mea îmi șopti la ureche :

— A tost o răsbunare!

— Cum?

— La alegeri numai el n'a votat cu noi din părțile astea. Acum iacă.

Și atunci îmi zisei încă odată în mine :

— »Bine i-a făcut!«

VI.

Așteptăm acceleratul la Ilia. E o gară mică, numai iederă. Prin fața noastră trec țărani, doi câte doi, purtând pe umeri câte un drug de fier. Se repară linia mai la vale.

Peste puțin pornim spre Arad. Lume multă. De abia avem loc pe coridorul vagonului. Trenul aleargă pe lângă Murășul liniștit, cotește pe după dealuri și ne face, fără voie, să ne dăm câte odată cu capul de pereții coridorului.

Trecem pe lângă cetatea Șoimușului, lăsăm Radna cu mănăstirea făcătoare de minuni, ne oprim o clipă la Lipova și sburăm mai departe printre viile bine cultivate.

Ajungem la 4 și ceva la Arad. Dau fuga la »Tribuna« să mai dau o știre înainte de încheiere. O redacție mică, dar simpatică. E ceva senin în atmosfera acelui interior cu pereți albi.

Mergem să anunțăm la poliție. Toate actele mele de legitimare, cu cari am luat concesiile de prin alte părți, la Arad n'au fost bune. Am avut noroc cu un pașaport vechiu, pe care, nu știu cum l-am uitat la mine. Cu el am scăpat.

La reprezentațiunea dintâi lumea puțină. Jucam la »Casa Națională«, departe de centru, cam pe la capul satului. O sală rece, care ne paraliză orice dispoziție. Și apoi scaunele goale ne îndispunea și mai mult. Aș fi deschis bucuros ușile sălii să între lumea gratis, dar nu eră cine. Și știți de ce? Eră în Arad un orfeu ovreiesc și ... ori cum, găsea lumea mai multă distracție acolo.

A doua zi după amiazi m'am trezit la hotel cu un reporter dela o gazetă ungurească. La întrebările lui pricepute de mine cam pe jumătate, eu îi răspundeam într-o ungurească ca vai de ea, din care el mai mult bănuia decât înțelegea ceva.

Eram doi oameni cari vorbeau pe întuneric și din toată conversația noastră m'am trezit că apare a doua zi un articol... prăpăstii, nu altceva. Când mi-l-a tălmăcit un prietin am râs din toată inima.

A doua zi către seară încărcam într-o trăsură lucrurile necesare pentru reprezentație și pornim. La »Casa Națională« ne iese în poartă îngrijitorul, un om bătrân și după-cum se va vede, credincios datoriei sale. Ne spune că dl epitrop a dat poruncă strașnică să nu ne mai lase să jucăm.

— Cum se poate?

— Așa dle, că dl epitrop așa a zis să mergeți întâi la dumnealui.

Ei, comedie! Dupăce că avem greutăți cu alții, ne mai stau în cale și epitropii *români*!

Unul din noi merge la epitrop să-l convingă de nesocotința ordinului dat, iar noi înțrăm în sală. Aici scaunele erau aruncate într'un colț, ca și când n'ar fi nici vorbă de reprezentatie.

— Te rog așează scaunele, că, uite, e târziu, — îi zic îngrijitorului.

— Că dl epitrop a zis să nu fac nimic aici, până nu-mi spune d-lui — îmi răspunde îngrijitorul.

Peste un sfert de oră iată și epitropul. Se uită la noi... nu știu cum și ne spune să plătim sala înainte.

— Plătim dle și am fi plătit fără să mai fie nevoie să ne oprească la poartă.

— Să nu vă supărați, dar casa asta e a bisericii și biserica noastră e săracă.

— Bine, bine dle plătim, puteai să fi sigur de asta. Vrei acum îndată dle epitrop?

— Acum.

— Foarte bine. Cât?

— Apoi să-mi plătiți 64 de coroane, că și biserica noastră e săracă.

Dupăce-i dau banii, îl întreb, dacă-mi dă o chitanță. El mă privi zimbînd și-mi spuse că nu-o să-mi ceară încă odată plata sălii.

— Acum puteți să faceți aici ce voiți — ne zise — acum știu!! C'am auzit c'ar fi fost aseară aici ceva *petrecanie* și eu nu știusem nimic și... e săracă și biserica noastră și d'aia...

— D-zeu să vi-o îmbogățească!

Epitropul plecă și dupăce făcu vre-o câți-va pași se întoarse la mine.

— Cu cine am onoare?...

Tovarășul meu K. rupse atunci o margine dintr'o gazetă, scrise pe ea numele meu și i-o dădu:

— E dl Z. Bârsan.

— Să fie sănătos! răspunse epitropul dând din umeri și plecă cu D-zeu.

La reprezentație iarăș lume puțină. Aceeaș răceală a sălii, aceeaș indispoziție la noi.

Și să mai spui ceva. Să nu se supere nimeni că spun adevărul. După ce am început, controlorul meu vine și îmi spune, că au intrat în sală mulți cu bilete din seara trecută.

— »Mi-a fost rușine să-i opresc și am venit să întreb dacă mă lași să fac un control în sală.«

Se înțelege, că mi-a fost imposibil să fac așa ceva din... multe puncte de vedere.

J. J. Rousseau în una din tiradele sale filozofice despre teatrul celor vechi spune, că intrarea în teatru era gratuită și toți cetățenii aveau dreptul de a intra la reprezentație fără plată, întocmai după cum aveau dreptul de a merge la templu; iar mai târziu când a

fost nevoie să se ceară o mică plată, Pericles prin o lege făcù să se voteze, ca tot cetățeanul sărac să primească la ușe un obol, cu care să-și plătească intrarea în teatru și consumația ce voiă să facă.

Dacă aș fi fost un Pericles, și dacă mi-ar fi dat mâna să fac ca cei vechi, aș fi făcut-o bucuros și aș face-o!...

La Lipova. Lume multă, entuziastă pentru ce e românesc. Dela început s'a stabilit între public și noi acea legătură caldă de simpatie, care garantează întotdeauna succesul unei reprezentații. La rugarea publicului am mai jucat, afară de program comedia »Furtuna casnică«, reprezentată anul trecut la adunarea societății de teatru.

Un lucru, pe care l-am mai spus odată și-l repet: Să se facă prin toate părțile, prin contribuție sau oricum, scene mai bune. Ar trebui societatea de teatru să vie în ajutorul acestei chestiuni. Incet-încet, în fiecare an câteva și în curând vom avea prin toate părțile scene convenabile. La Lipova sperăm pentru turneul viitor să avem o scenă modestă dar potrivită necesităților noastre. Suntem informați că au și luat inițiativa pentru asta, câțiva oameni de inimă. Dorim să-i imiteze și alții.

Intr'adevăr, pe scenele noastre improvizate, strimte și înguste te simți așa de stângaciu, așa de ridicol nneori, încât dacă n'ai fi pătruns de idealul pe care îl urmărești, ți-ai lua lumea în cap și te-ai tot duce...

Iși au și scenele mari inconvenientele lor, e adevărat și să-mi dați voie să vă povestesc o întâmplare, care mi-a venit acum în minte:

La teatrul național din București a fost și e și astăzi obiceiul fără calcul de-a nu se dubla rolurile;

se îmbolnăvește un actor, n'are cine să-l înlocuiască imediat și rămâi cu reprezentația baltă.

Eram prin anul al III-lea de conservator și jucam la teatrul național gratis. Mă trezesc într-o Sâmbătă spre seară că mi-se dă un rol într'o piesă melodramatică de 5 acte și nu știu câte tablouri. Eră piesa »Trei muschetari« după romauul cu acelaș nume. Se îmbolnăvise un actor și acum trebuia să fiu gata cu rolul pentru a doua zi la 2 p. m. Invăț eu toată noaptea și a doua zi înainte de amezi și la două mă prezint la teatru cu trei acte știute cu al patrulea ameșit. Mai mult n'am putut, mi-a fost peste putință.

Intru în scenă fără nici o repetiție. Actul I merge, merge și al doilea, scap și de-al treilea. De acum începeă chinul. În actul al 4-lea eram pe țărmul mării, pe niște stânci tocmai în fundul scenii. Suflerul de abia se vedeă, da să se mai auză.

Un actor, care eră cu mine, jucase rolul meu altădată și m'asigură că are să-mi mai șoptească el câte ceva. Bun! Se ridică cortina. Noi în fundul scenii, pe stânci, vre-o 5 inși. La țărmul mării o barcă și încolo scena mare, pustie și întunecată.

Vorbim noi, vorbim și la un loc s'a terminat cu știința. Actorul care mă asigurase că are să mă ajute, eră așa de îngrijat de partea lui, încât își uitase de mine. Suflerul cum zic, eră departe. Îmi ascut eu urechile; de geaba. Eră o situație penibilă. Toți așteptau să zic eu, ca să poată să-mi răspundă. Eu ce eră să zic? Imi fulgeră atunci prin minte, dar foarte nesigur, că actul se termină cu:

»Să coborîm în barcă d-lor!

Fără să mai stau pe gânduri strigai dintr'odată:

»Să coborîm în barcă d-lor!

Vă închipuiți mutre la camarazii mei! Incremeniseră...

Eu repet:

»Să coborîm în barcă d-lor! și cobor de pe stîncă și sar cu un picior în barcă.

Unul dintre actori îmi șoptește năcăjit:

— Ce faci nene?...

Zăresc în timpul acesta și figura suflerului luminată și strîmbă de rîs și cu o voce cu totul categorică strig camarazilor:

— »Vă rog să coborîm în barcă!...

Și veniră actorii unul câte unul în barcă, fiecare făcându-mi reproșuri... clopoțelul sună și... jos cortina. S'a isprăvit!

Publicul nu știa nimic, între culise se porni un rîs general, actorii, cari fuseseră cu mine bufniau de ciudă: că le am tăiat efectele și directorul, după ce i-se povestiră împrejurările, în cari jucam rolul, rîse din toată inima și mă felicită.

VII.

Seara, târziu, ajungem în Oravița. Gîndul de a ne revedea curînd cu pretinii buni, a făcut să ne pară lung drumul de la gară pînă la Hotel. Aici personalul ne întîmpină și ne salută cu bucurie, eram persoane cunoscute.

Noaptea am dormit-o liniștiți. La Oravița nici nu se poate altfel; ești sigur de succes întotdeauna. E un cuib de oameni aici însufleșiți de ceea ce facem noi și de toate manifestațiile românești. În felul cum îți dau mâna, cum îți vorbesc, cum te primesc în mijlocul lor e o pornire sinceră de prietenie. Îmi pare în-

totdeauna că vor să mă ia în brațe și să mă sărute. Ce ași putea pretinde mai mult pentru nizuințele mele ?!

»Să vă simțiți bine la noi, să jucați cu dispoziție ! Incolo să nu vă mai îngrijiți de nimic, e grijea noastră !«

Acestea sunt vorbele, pe cari ni-le spun orăvițenii. Și suntem vecinic invitați sau prin cancelariile advocaților sau acasă la ei, sau ne dăm întâlnire după orele de birou la cafenea, unde petrecem un ceas, povestind. Ei discută pe față, laudă cei de laudat și înfie-rează greșelile societății noastre. Stau în curent cu presa și cu tot ce e românesc. Li vezi totdeauna cu revistele din România în buzunar, cu »Sămănătorul«, »Viața literară«, și »Viața românească«.

La reprezentații toți ne sar în ajutor, ne pun la dispoziție tot ce ne trebuie, ne ajută la îmbrăcat și când totul e gata ne întreabă :

— Gata tot ?

— Gata, răspundem noi, iar ei prietinoși :

— Și noi suntem gata ; sala e plină. Să începem. Piese sunt ascultate cu dragoste și pricepere.

Aici nu merge să tulbure cineva spectacolul printr'un ris ne-la locul lui sau prin altceva.

Când jucam »Năpasta«, îmi aduc aminte, un copil dela galerie, înspăimântat de apariția lui Ion ne-bunul, a început să plângă. Imediat, nici nu s'a simțit, a fost dat afară dimpreună cu părinții lui și spectacolul s'a continuat într'o liniște de biserică.

Despre publicul din Oravița și împrejurimi ce să mai spui ? să mai amintesc un singur caz, caracteristic :

Eră gata să începem »Năpasta« când ne trezim c'am pierdut piesa. Și știți unde am găsit un exemplar ? La un țăran din sală, care venise cu ea în buzunar, să controleze și să citească între acte.

E limpede ce fel de public avem noi la Oravița!

S'au jucat trei reprezentații și după a treia cu trenul de două după miezul nopții trebuia să plecăm spre Dej.

Eram cu toții la berărie la Novac. Intre alții se ridică și un bătrân cu ochii buni, blând și dulce la graiu și spune: »Am avut norocul să ajung dela Milo la Bârsan. Dzeu să vă dea viață lungă s'ajungeți și voi dela Bârsan la urmașii lui« !

În vorbele bătrânului a fost o profeție. La câteva săptămâni după plecarea noastră, am auzit c'a murit. Nu știu cine o fi fost, nici cum îl chemă. Știu numai că era blând la înfățișare și bun la suflet. Graiul lui era mângăios și tremurâ de sinceritate. Pașnică săi-fie odihna !

Tot în seara aceea sosi la Oravița Tiberiu Brediceanu, în colindarea lui prin Ardeal, după cântece românești.

Plecăm la 2 după miezul nopții, ajungem a doua zi noaptea la Cluj, dormim câteva ceasuri și dimineața plecăm spre Dej. Ajungem la 11 a. m.

A fost un drum greu peste măsură.

La gară suntem așteptați de prietini și conduși la hotel. Aici după mai multe ezitări ni-se spune că n'avem scenă !

— Ce e de făcut atunci, cum o să jucăm ?

— Un »podiu !«

— Pe podiu nu se poate face teatru. Vom declamă câteva poezii și gata socoteala.

— Nu se poate, publicul știe că e teatru.

— Dar bine oameni buni, de trei săptămâni nu s'ar fi putut întruchipa o scenă, pentru Dumnezeu ? !

— Apoi că...

— Nu jucăm, e peste puțință.

Au plecat și au făcut ce au făcut și-au pornit ridicarea unei scene. S'a tot lucrat până seara și au ajuns cu ajutorul lui Dzeu până la cortină. Mai mult nu s'a putut, începuse să vină publicul. După ce se umpluse sala eră fixată, își făcu apariția și cassierul. Eră prea simpatic decât să te mai superi pe el. La întrebarea de ce a venit așa târziu ne răspunse:

— Imi dădusem hainele la călcat și numai acum mi-le-a adus.

Mai puteai ză zici ceva? Și să fi putut, nu i-ai fi zis; eră grozav de simpatic și pace!

Și am jucat așa pe o scenă de 2 pași, fără exagerare, și fără cortină. Lumea de pe galerii din sală vedeă tot pînă culise. Eră penibil.

Să nu uiți, au *concentrat*, pardon, au concertat și teologii din Gherla. Au cântat frumos, cum știu ei să cante. Lumea i-a răsplătit cu aplauze binemeritate.

La hotel, înainte de reprezentație voiam să-mi dau niște haine la un croitor să mi-le calce. Sun și vine o femeie, femeia dela hotel.

— E vre-un croitor pe aici pe aproape?

Femeia înhoalbă ochi la mine:

— Un scriitor?

— Un croitor, repet eu, e pe aici pe aproape?

— Nu-e Măria-Ta, nu-e.

— Dar e departe?

— Departe, Măria Ta, departe.

— Ai fi așa de bună să te duci până acolo cu hainele astea să mi-le calce... știi să le tăglăzească...

— D'apoi că e *sabău* coala în ocol, Măria Ta, imi răspunse femeia veselă.

Ce eră să-i mai zici, eră simpatică și asta, bat-o norocu!

A doua zi rămânem la Dej, petrecând ciasuri frumoase în societatea familiei Mihali.

După ameazi mergem la Saline, ne îmbrăcăm ca niște irozi, — păcat că nu ne-am fotografiat! — și lăsându-ne conduși de un călăuz, ne pierdem tot mai mult în intrarea din ce în ce mai umedă și mai întunecoasă a Salinei. Un uruit lugubru ne făcu să ne dăm la o parte, să ne lipim de zidul mucegăit și peste puțin trecu pe lângă noi, întâi un cal nenorocit și după el o vagonetă încărcată, în care sta un om și mai nenorocit, la aparență decât calul. Imi aduceam aminte de paginile măiestre din »Germinal« al lui Zola.

Nu mă extind mai mult în descrierea Salinei, nepotrivindu-se aceasta în cadrul impresiilor mele.

A doua zi plecăm spre Blaj. Aici mi-s'a întâmplat ceva foarte nevinovat:

Mi-se pierduse un cufăr; îl dădușem dela Oravița la Blaj și nu-mi sosise. Il rog pe dl deputat Maniu să-mi dea trăsura să mă duc până la gară. Se înțelege mi-o pune imediat la dispoziție. Vine cu mine prietenul Iulius și pornim. Trecem întâi pe la bancă să ia de acolo niște afișe, pe cari să le ducă la primărie. Venim cu trăsura în fața primăriei. Iulius se urcă sus, eu rămân în trăsură. În piața Blajului eră un circ. Un individ, cocoțat tocmai pe vârf, lega acolo nu știu ce.

Caii tineri nu vor să stea locului. Vizitiul începe să mă plimbe prin piață, prin jurul circului. Il înconjoară odată... îl mai înconjoară odată... Eu mă simțiam grozav de ridicol, c'o șapcă în cap, ras de mustăți și cu un păr, plete nu altceva, ocolind un circ mizerabil prin piața prafoasă a Blajului. Mă uitam prin toate

părțile nu cumva să mă vadă cineva. Norocul meu că eră după amiază și nu prea eră lume multă pe acolo.

Vizitiul meu, adică al dlui dr. Maniu, să nu mint, pornește și-a treia-oară și înconjoară șandramaua. Eră grozav!

Ne oprim iar în fața primăriei. Privind amândoi la invidiul cocoțat pe cîrc, zic eu așa ca să zic ceva :

— Grea muncă și asta!...

— Grea, zău! îmi răspunde vizitiul și după o pauză se întoarce spre mine.

— D-ta ai mai fost în Blaj?

— Am mai fost. Am fost și vara trecută și astă toamnă.

— Mă mir că nu te-am văzut.

— Dar — îl întreb eu — D-ta ești de mult în Blaj.

— O, ho! de 15 ani!

— Așa?!

Apoi după o pauză mă întrebă el:

— Stați mult aici?

— Până Marți, — eră Sâmbătă.

— Numai până Marți? mă întrebă mirat — și măsurând odată șandramaua de jos până sus adaugă:

— Și vi-o fi trebuit o grămadă de vreme până ați ridicat teatrul ăsta!

N'am mai putut să-i răspund; înghețasem. Bietul om! Acum pricepei: el credea că-mi face o plăcere, plimbându-mă prin jurul circului. Ce eră să-i mai zic? Eră simpatic și ăsta și pace!!

VIII.

Lăsăm Blajul să-și urmeze viața lui liniștită de muncă, ne despărțim de oameni, cari ar voi să ne

țină veșnic lângă dâșii și de prietini buni și pornim spre Hațegul cel romantic.

Se lăsaseră negurile de pe munți. De pe câte o culme se risipeau norii, ca niște șuvițe de păr alb de pe-o frunte bătrână. Câmpul dormia liniștit sub atmosfera umedă și grea.

După două reprezentații și după câteva zile de odihnă, pornim spre Bradul cel ascuns în văile munților și așa de puțin atins de adierile unei vieți mai moderne. Trecem prin locuri aproape pustii, printre case resirate pe dealuri și pe drum întâlnim o mulțime de cerșitori și schilozi și de oameni bieți cari se întorceau din Brad, dela târgul de săptămână. Părea că se leagănă drumul de legănarea lor, așa erau de mulți. Unul — ce i-o venit, știe D-zeu — când trecurăm cu trăsura pe lângă el ne amenință cu o măciucă cât toate zilele.

Ajungem la Brad către seară. Piața eră pustie, doar niște hârtii să mai mișcau pe jos suflate de vânt și câteva dărîmături de setre stăteau mai la o parte.

Găsim o cameră mizerabilă, cea mai bună din tot hotelul. Obosiți voim să ne culcăm de vreme, dar vecin cu noi, într'o altă odae, diletanții jidovi, făceau repetiție. Unde eră chip să ațipești? Rîdea una, o divă, rîdea așa de grațios de-ți venea să pleci în lume. De afară se auzea o ceartă strașnică; oamenii bieți cari găsiseră cu cale să se răfulască sub fereastra noastră. Ce mai serenadă!

A doua zi, ziua de reprezentație, vine anteprenorul hotelului și ne întreabă: să joacă sau nu?

— Apoi cum, d-ța nu ești anunțat?

— Am cam auzit ceva, dar nu sunt tocmai sigur!

— Și eră reprezentația anunțată cu trei săptămâni înainte, și mai mult, se jucă în folosul gimnaziului din Brad.

Pe noi ne-a surprins foarte mult această lipsă totală de pregătire.

Se fac în pripă niște bilete improvizate și tineretul duce vestea prin toate părțile.

A fost o reclamă nemai pomenită. Un singur afiș s'a făcut, dar ce afiș! Pe ușa de geam a cârciumii eră lipită o jumătate de coală de hârtie mototolită pe care sta scris cu litere de aur ... pardon, cu creion albastru :

Teatru dlui Z. Bârsan!

»Veniți frați
Artă gustați!«

Atât! Original, nu? În altă parte acest afiș ar fi fost ridicol, la Brad însă se potrivea.

La reprezentație public puțin: se jucă în folosul gimnaziului! Noroc cu câțiva fruntași, cari au dat suprataxe și au salvat situația, altfel cădeam în baltă cu reprezentația noastră de binefacere.

Dimineața, după o noapte chinuită, tulburată de sgomot și de chiuituri plecai spre Abrud. Se deslușiau tot mai mult în întunec căscioarele de pe marginea drumului și de pe coaste. Grupuri sau singuratici întâlneam lucrătorii de fabrici și de mine, cari veneau din depărtări de kilometri cu merindea subsuoară. Ne priviau așa de neîncrezători și rar ne dădeă câte unul bună dimineața.

Se vedeă Vulcanul departe cu pietrele lui înegrite, ca un gigant stăpânitor al împrejurimii. Pe drumul serpentin urcam încet, îl ocolim și ajungem deasupra.

Coborîm printr'o pădure seculară, pe drumul umbros și proaspăt după ploaie.

Ajungem la bariera Abrudului. Un bătrîn, cu înfățișarea aspră vine să ne ceară taxa.

— Aici toată lumea plătește? îl întreabă unul dintre noi.

Bătrînul învechit în meseria lui rămîne mirat în fața acestei întrebări și răspunde scurt:

— Toată lumea.

— Apoi frate-meu nu plătește.

— Ba plătește, zău!

— Ba nu plătește!

— Bătrînul ia un ton sentențios:

— Toată lumea trebuie să plătească.

— Dar frate-meu de ce nu plătește?

— Plătește și el, adaugă moșul năcăjit.

— Tovarășul atunci încheie serios:

— Frate-meu nu plătește, fiindcă nu trece niciodată pe aici.

Bătrînul a făcut ochi mari și eră gata să ne înjure, și-a luat însă de seamă, a făcut stînga împrejur și a plecat bombănind.

La Abrud, iar soare, iar oameni senini. Părea c'am venit tot pe pietriș și am dat de verdeață.

* * *

Peste cîteva zile la Bistrița, Adunarea Asociațiunii. S'au pornit împrejurimile cu tot Năsăudul în frunte și au venit la această frumoasă sărbare culturală. Ulițele Bistriței săsești erau pline de viață, de rîs și de voie bună.

În seara reprezentației stam pe terasa teatrului. Eră pe la 5 ore. În sală fusese banchetul și acum

scoteau mesele și se așezau scaunele. Un băiețel de vre-o 13 ani, mic și îndesat c'o pălăriuță pe vârful capului se tot învârtă pe lângă mine. Cu mîna în buzunarul pantalonilor tot săreă într'un picior și mă fură cu coada ochiului. Deodată se apropie și-mi sărută mîna.

— Sunt al strajameșterului Irimie.

— Să trăiești! ...

Se depărtează puțin, se mai învârtă de vre-o două-ori într'un picior și iar s'apropie.

— O chi ceva coala...? și arată cu capul înspre sală.

— O *chi* măi băiete... Dar de ce mă întrebi tu?...

— Apoi numa așa!

Se mai depărtează el, fără să mă slăbească din ochii și iar vine:

— Da ce o chi coala înlăuntru?

— Teatru!

Îi rîdea toată fața de bucurie și apoi iar se îngrijoră:

— Și vine lume multă, tot domni d'ăi mari, așa-i?

— Ba vin și d'ăi mici, îi răspund — dacă vrei poți să vii și tu...

— D'apoi n'am țudulă.

— Cumpăra-ți una.

— N'am bani... Cât e una?

— 20 de crețari!

— 20!!!... Îngână el scărpinându-se după ureche.

— În sfârșit îi dădui 20 de crețari să-și cumpere bilet.

Ce fericit eră! mi-a sărutat încă odată mîna și s'a depărtat uitându-se mereu la mine. Niște preoți cari urmăriseră scena îl întrebară:

— Știi cu cine ai vorbit măi băiete, știi tu cine ți-a dat banii?

— Domnul Părinte, răspunse el, arătându-mă cu degetul.

L'am urmărit apoi cum încet-încet s'a apropiat de ușa sălii, a privit sfios înăuntru și a intrat. S'a strecurat printre scaune și a ajuns tocmai lângă orchestră. Când a văzut că începe să vie lumea a sărit în orchestră și-a stat aici tot timpul spectacolului. Mă trăsese pe sfoară; întrase fără țudulă.

Pe când jucam vedeam pe cineva la rampă cum tot își scotea capul și iar dispărea.

La spectacol a fost un rîs fenomenal. Se juca o dramă și poporul zicea că se ceartă *domnii*.

După reprezentație îmi spune cineva între altele:

— Nu știu al cui dracu o fi fost un băiat care se tot trudia să sară pe scenă.

Eră ștregarul meu!

A doua zi iar spre seară, eră seara de concert, eram iar pe terasa teatrului. Il văd că vine iar c'o fețiță de mână, mai mică decât el:

— E soru-mea; — mi-o recomanda.

— Să trăiți amândoi!

Mai scâncește el, se mai uită în dreapta, în stînga și mă întreabă:

— Și astă-sară o *chi*?

— Și... dar a seară ai fost?

— D'apoi nu mai văzut? se grăbi aproape supărat să-mi răspundă.

— Nu te-am văzut...

— Eu te-am văzut!

— Bine... și vrei să mergi astăseară?

— N'am țudulă.

— Dar aseară ai avut?

Întrebarea asta l-a zăpăcit dar și-a luat inima în
dînt și-a trântit minciuna:

— Am avut!

M'am lăsat tras pe sfoară și i-am mai dat 20 de
creișari să meargă și la concert.

Al IV-lea turneu. 1908.

La Crăciun, anul 1908, încerc al 4-lea turneu și mă gândesc să încep cu Brașovul. Pe a treia zi eră pusă reprezentația. Autoritățile însă nu voiesc să mă lase să joc, sub cuvânt că sunt artist de profesie, și ca atare, trebuie să am concesie dela ministru. S'au făcut interveniri peste interveniri de către români

cu vază din Braşov, dar totul a fost înzadar. Seara târziu în ziua de spectacol, a venit ordinul poliţiei, că fără concesie ministerială nu mă lasă să joc.

Concediez tovarăşii şi eu plec la Pesta, după dreptăţi. Stau aici vre-o zece zile, şi cu mare greutate, alergând dela minister la minister, obţin o concesie pentru mine şi pentru nevastă mea. Joc două reprezentaţii la Braşov şi amân turneul pentru Paşti. Trec pentru două seri la Sibiu, apoi la Sălişte şi de aici la Orăştie, unde o întâmplare neprevăzută ne opreşte în loc şi ne sileşte să amânăm totul până la vară.

Aveam în repertoriu, *Scânteia* lui Pailleron, *Supliciul* lui Gerardin, *Drepturile sufletului* de Giacosa şi alte comedii mai mărunte.

Vara pornim pe drumul obişnuit, Făgăraş, Haţeg, Abrud, Sângiorgiu, ne abatem pe la Şimleu la adunarea generală a Asociaţiunii, fără să jucăm însă şi coborîm peste Arad la Lipova. De aici la Orăştie, jucăm într-o Vineri seara şi după reprezentaţie cu un tren dela 10 şi jumătate pornim spre Bănat, la Oraviţa, unde aveam să jucăm a doua zi seara. Ajungem după amezii la cinci, după un drum de şaptesprezece ceasuri.

Un birjar ne spune că Dl... a dat poruncă să mergem cu tot bagajul de-adreptul la teatru. Şi mergem. Aici suntem întâmpinaţi de prieteni disperaţi. Ce se întâmplase? În preziua, comitetul aranşator al serbărilor dela adunarea generală a societăţii de teatru, hotărîse să se joace şi un matineu. Noi nu ştiam nimic. Şi ne ia din trăsură mai cu de-a sila, mai cu de bună voie şi ne duce în cabine. Eră punctul din urmă al programului pe care trebuia să-l jucăm noi. Nespălaţi, sdrobiţi de osteneală, ne îmbrăcăm repede, dăm peste

fețele înegrite de tren grimele și pudra, și în 7 minute eram în scenă în fața unei săli arhipline.

Seara se repetă spectacolul pe care-l încheiem noi cu »Ursul«, frumoasa comédie a lui Cehov și de abia mai ținându-ne pe picioare de osteniți pornim... unde?... Nu știam. N'aveam casă unde să dormim și am fost siliți să așteptăm până la două după miezul nopții, până la plecarea unui tren, când s'a liberat o mizerabilă cameră dela hotel. În sfârșit ne întindeam și noi oasele după aproape 48 de ceasuri!

Și toată osteneala asta ne-a fost răsplătită cu 30 de coroane, după ce ne-am detras cheltuielile din suma de 200, pe care comitetul dela Oravița, a avut amabilitatea să ne-o ofere.

Pornim de aici la Blaj și apoi la Sibiiu, unde încheiem turneul acesta nenorocos început de două-ori și de abia acum, a treia oară, cu multe năcazuri, dus până la capăt.

La unsprezece noaptea ne lăsăm duși înspre Copșa-mică de un tren hodorogit, care lasă tot mai mult în urmă noaptea luminată de electricitate a Sibiiului.

Peste un ceas și ceva suntem în acceleratul de Brașov, care străbate întunerecul bufnind îndârjit. Trecem Mediașul, Sighișoara și când prinde să se facă ziuă suntem pe valea Homorodului. Plouă. Oltul, venind dinspre Săcuime alunecă pe lângă linie șerpuindu-și apele spre Țara Făgărașului. E tulbure și umflat de ploi. Molatic se furișează pe sub maluri să-și mai lărgască împărăția.

La stânga lăsăm în urmă satul cel mare românesc Cața și ne apropiem tot mai mult de locuri cunoscute. Aduceri aminte ne împrăștie osteneala. Trecem

pe lângă Feldioara așezată pe deal la dreapta, privim la cele câteva rămășiți de ziduri ale cetății, unde acum vre-o patru sute și ceva de ani neastâmpăratul Petru-Vodă-Rareș a zdrobit oastea cea mare a sașilor ardeleni.

Întrăm în orașul frumos al Bârsei, cu luncile lui întinse cunoscute așa de bine sufletului meu. Negurile se împrăstie sfârticate de soarele ce se ridică mândru de după tâmpa Brașovului. Lăsăm Bodul pitulat în vale și sburăm printre strupini, prin fânațele ce se întind până departe spre Sân-Petru, așezat la capul unui deal. Se vede biserica săsească răsărind greoaie din îngrămădirea de case și șuri, iar mai în vale turnul bisericei românești mic și sfios, însemnând și el o pată albă printre celelalte. Văd mai încoace morile, cari îmi aduc aminte de poezia copilăriei mele. Văd grindul din capul satului cu gropile lui lutoase, în cari am învățat, în tovărășia altor voinici ca mine, să fac țigară și să fumez din tutunul furat dela tata.

Brașov! Un tren-tranwai ne duce în oraș și întrăm într'o cafenea din piață. Eră cafeneaua, de unde am pornit cel dintâiu turneu de teatru cu căruța noastră dela țară. Înaintea unei cafele, îmi trec prin minte toate năcazurile îndurate, cari dispar repede subț vâlul iubirei, cu care m'a primit lumea prin toate părțile.

Incheiu cu câteva citații dintr'o scrisoare pe care prietina mea de călătorie și de viață, o srie surorii sale la sfârșitul turneului al II-lea:

»Scriu din Brașov. S'a terminat și turneul ăsta, și vezi, parecă simt o părere de rău; îmi vin în minte toate amintirile de pe unde am cutrierat. Ce frumoasă și senină impresie mi-au lăsat cuiburile românești din cuprinsul Ardealului!

Ne-am strecurat binișor și liniștiți, animați de un dor sfânt, înțelegi de cei ce ne-au încurajat».

Și apoi în altă parte:

— »Îmi vine în minte sala din Lipova, unde am jucat în frig și fum, din care cauză și publicul ne-a îngăduit prezentarea programului anunțat. Îmi vin în minte scenele mici și improvizate și sălile lipsite de acustică și fără decorurile necesare! Am trecut peste toate aceste inconveniente, căci tocmai unde eră mai puțină pregătire formală, unde au fost scene improvizate, tocmai acolo lumea a fost mai doritoare de teatru și în orășelele unde drumul a fost mai greu, cu șoselele și străzile mai strâmte și mai înoroiate, sufltele au fost mai curate și mai doritoare de lumina frumosului».

* * *

În activitatea mea din Ardeal, de până acum, am avut următorul repertoriu:

1. *Jean-Marie*, dramă 1 act de A. Theuriet.
2. *Greva Fierarilor*, de Fr. Coppée.
3. *Don Piedro Carusso*, dramă 1 act de R. Bracco.
4. *Frații*, dramă 1 act de H. Bang.
5. *Mărioara*, idilă dram. 2 acte de Carmen Sylva.
6. *Năpasta*, 2 acte de Caragiale.
7. *Supliciul unei femei*, 3 acte de Girardin.
8. *Drepturile sufletului*, 1 act de Giacosa.
9. *Instinctul*, 3 acte de Kestemaekers.
10. *Fântâna Blandusiei*, 3 acte de V. Alexandri.
11. *Necinstiții*, 3 acte de G. Rovetta.
12. *Papa Lebonard*, 4 acte de Jean Aicard.
13. *La Turnu Măgurele*, 1 act de Alexandri.
14. *Ovidiu*, (act. V) de Alexandri.

15. *Lăutarul din Cremona*, 1 act de Fr. Coppée.
16. *Trecătorul*, 1 act de Fr. Coppée.
17. *Noaptea de Octombrie*, de A. de Musset.
18. *Steaua*, 1 act de Richépin și Gill.
19. *Scân-teia*, 1 act, de Pailleron.
20. *Trei pălării*, de damă, 3 acte, localizare.
21. *Furtuna casnică*, 1 act de P. Ferieu.
22. *Ursul*, 1 act de A. Cehov.
23. *Cârlanii*, de Negruzzi.
24. *Între patru ochi*, 1 act de Fulda.
25. *Năzdrăvăniile divorțului*, 3 acte de Labiche.
26. *Răzbunarea amorului*, 1 act.
27. *Herșcu Boccegiul*, de Alexandri.
28. *Sărutarea*, de Banville.
29. *Dela Nord la Sud*.
30. *Câinele și Pisica*.
31. *Capriciul unui tată*.
32. *Învățata*.
33. *Steaua mea*.
34. *Cântecul cocoșului*.
35. *Nervosul*.
36. *Slugă la 2 stăpâni*.
37. *Luna de miere*.
38. *Un prieten*.
39. *Drepturile sufletului*.

Comedii în câte un
act traduse și loca-
lizate de mine din
italienește și fran-
tuzește.

Am fost învinuit că unele din piesele acestea sunt imorale, dar nu mi-a oferit *nimeni* una morală: s'o iau în repertoriu. Și am jucat cu aceste piese, așa cum sunt, peste două sute de reprezentații.

Mișcarea eră pornita, *pornită de mine* și socie-tatea m'a ajutat în ultimele două turneuri, într'unul cu 1200 și în celalalt cu 1500 coroane. Acesta e ade-vărul! Nu cum se spune — am auzit — în anuarul

din urmă al Societății că »Societatea a făcut în ultimul timp un real progres la care a contribuit și Z. Bârsan«. Invers!; *Z. Bârsan a făcut în ultimul timp o mișcare teatrală, pornind cele dintâi două turnee, iar la cele din urmă două, venindu-i societatea în ajutor cu sumele mai sus citate. Acesta e adevărul, pe care nu-l poate contesta nimeni!*

Mie îmi pare foarte rău că Societatea n'a primit planul meu de activitate în care mă oferiam să-i fac 3 turnee pe an, fiecare de câte 2 luni, deci o stagiune de teatru de 6 luni de zile pe an. Îi ceream 600 cor. pe lună pentru mine, nevastă-mea și bursierul de atunci al societății, A. P. Banuțiu; pentru fiecare câte două sute de coroane. Pe an venia 7200. Mai ceream încă 200 de coroane pentru începutul fiecărui turneu, deci în total $600 + 7200 = 7800$. Mai ceream încă câte o sută de coroane pe lună pentru alte 2—3 persoane pe cari le-am fi luat cu noi, dar *numai pe timpul turneelor*. Să zicem deci pentru *trei* persoane: ar fi venit pe șase luni 1800 cor., cari adaugate la 7800 fac 9600 cor.

Aceasta este suma pe care am cerut-o eu Societății din venitul ei de aproape 30.000 cor., și nu cum a zis... nu știu cine, în adunarea dela Oravița, c'am ridicat o pretenție de 17.000!!! Zău, ce sunt aceste... exagerări, aruncate în opinia publică?!!

Și mai mult: I-am spus d-lui secretar Dr. Iosif Blaga, că sunt gata să reîntorc societății această sumă în parte, sau întreagă, sau poate și mai mult, dându-i jumătate din venitul fiecărei reprezentații, rămânându-ne nouă cealaltă jumătate pentru acoperirea cheltuielilor.

Faptul rămâne însă acesta: *M'am oferit să fac 6 luni de teatru în Ardeal în schimbul sumei de*

aproape 10.000 cor., din venitul fondului de 25—30.000. Societatea n'a primit. De ce? Nu știu!

Societatea vrea *diletantism* și susține că nu e încă timpul cel puțin 20 de ani pentru o trupă ambulantă. Motivul?

Eu cred că vremea a sosit, publicul așteaptă și o trupă mică ambulantă ar putea să facă mult pentru cultura românească. **Cele 4 turnee ale mele susțin îndestul credința mea!**

Dar... Nu ne înțelegem. Și nu ne rămâne decât să mergem fiecare pe căi osebite. Înainte cu D-zeu! Și cine știe... dacă ne vom întâlni vre-odată!!...

Voci de presă.

Câte-va fragmente din dărilor de seamă, pe care le am la îndemână despre reprezentațiile noastre mai însemnate:

(Sieb. D. Tgbltt.) De un șir de ani, de când am avut ocaziune să urmărim prestațiunile artistului dra-

matic Z. Bârsan, a trebuit întotdeauna să-i aducem laudă. Astfel de laude, se cuvin și pentru reprezentația de Vineri seara. În rolul lui Papa Lebonard, dl Z. B. a jucat cu atâta căldură și naturaleță încât și-a câștigat în *sbor* laurii serii.

* * *

În *Năpasta* de Caragiale dl Bârsan a jucat rolul lui Ion Nebunul cu un naturalism sfâșietor, o creație proprie a tînărului nostru artist, care n'a avut ocazia a se conforma vre-unui model și astfel ne oferă o figură cu totul originală.

* * *

Debutul de aseară a lui Bârsan a fost un adevărat triumf. Este un privilegiu al talentelor superioare de a se ști identifica cu individualitatea personajului ce reprezintă, așa încât nici o notă discordantă să nu tulbure plăcerea estetică. Și Bârsan a făcut-o aceasta cu atâta desăvârșire, încât a transportat publicul într'un adevărat delir de admirație.

În scena din act. II unde L. aduce pe cei 2 amoroși sfioși laolaltă și le spune să se ia, B. e de-o gingășie neîntrecută. Cum șade el pe scaun la o parte și se uită când la tînăra păreche fericită, când înaintea sa, îngrijat par'că de consecințele îndrăznelii sale — mimica lui Bârsan, ținuta lui ireproșabilă, elocvența mută a faptei nobile ce a săvârșit, fac din el un tip clasic al tatălui bun și oropsit.

Și caracterul lui Lebonard în interpretarea dată de Bârsan evoluează mereu în fața publicului, energia lui capătă consistență și când în act. III după un sbucium negrăit, se avântă la eroismul suprem de care e capabil un suflet rănit și spune nevestei sale, care se împotrivesc căsătoriei cu un bastard, că și fiul ei Robert

e tot un bastard; când Lebonard îi răgnește lui Robert ce vine să insulte pe tatăl său — că e un copil născut din adulter și sare la el să-l sugrume, efectul dramatic și-a ajuns culminația!

Apoi act. IV cu împăcarea și căința și din o parte și din alta — unde să găsești zugrăvire mai fidelă a faptelor și patimilor omenești în fluxul și refluxul lor, ca aici, și cine ar putea interpreta tranziția dela vijelie și cataclismă — la soare și liniște, cu măiestria cu care a făcut-o Zaharie Bârsan aseară?

»Gaz. Trans.«

Delaletca.

* * *

Distinsul nostru prozator, părintele I. Agârbiceanu despre Ion nebunul: Infățișarea e nespus de trudită. Un trup slab îmbătrânit, aplecat înainte în cămașa lungă, deschide încet ușa fricos, tremurând par-că din genunchi intră în casă, unde e Anca. Un fior de groază îți trimite deja arătarea lui. Dar când începe să vorbească, — glasul acela stâns, amărât, moale câte-odată ca al unui copil fricos, — ca sulii reci îți pătrund în inimă. Cere așa de curios, așa de »nebunește« să zic, — dar un nebun liniștit — să-i dea ceva de mâncare. Ochii rătăciți a lui Ion nu știu unde să privească, — el începe îndată să mănâce. Povestea lui cum a scăpat dela ocne, e clasică și în scrisul d-lui Caragiale și în predarea lui Bârsan. Ca fineță și pătrundere desăvârșită e partea unde Ion Nebunul spune și arată cum l'a călăuzit veverița, trimisă de Maica Domnului.

Cu mâinile slabe imitează salturile veveriții, iar când o vede pe aceasta, privirile lui Ion strălucesc par-că s'ar aprinde, — ai convingerea că într'adevăr Ion vede și acum ochii veveriții. Când îi spune lui

Dragomir povestea din ocne, cum un frate vine și ia osânda fratelui vinovat în omorul părintelui, d-l Bârsanu a fost o duioșie atât de mare, încât ochii multora erau plini de lacrimi și totuși nu putea nimeni să aplaudeze. Vorbele acelea »Vezi măi frate așa eră unul la noi în ocne...« umpleau de groază pe Dragomir, deși le spunea așa de liniștit. O singură dată în Ion nebunul a putut recunoaște ori-cine pe d-l Z. Bârsan din Greva Ferarilor, când Anca-i spune, arătându-i pe Dragomir: El e ucigașul! Atunci glasul adânc, puternic și înfiorător al nebunului se aude și el, Ion, se năpustește asupra lui Dragomir.

* * *

Ca încheiere, dau rândurile ce urmează găsite în »Lupta« și scrise de-un corespondent dela Sângiorgiul-românesc:

Reprezentările teatrale ale dlui Z. Bârsan.

Poate nicidecum nu s'a strâns în Sângiorgiul românesc atâta lume românească din toate părțile ca tocmai în cele două zile cari au urmat după sărbătoarea Sfântului Ilie, când aceste părți de sus ale Transilvaniei au putut avea în mijlocul lor pe tot mai mult iubitul artist dramatic, pe dl Zaharie Bârsan, care venea, pentru întâia oară pe aici, cu mica sa trupă teatrală în fruntea căreia și-a mai luat un tovarăș nedespărțit, pe cunoscuta artistă Olimpia Brașoveanu, azi spre bucuria tuturor, domna Olimpia Z. Bârsan.

Deși din oarecare neprevădere, ca să-i zic așa, în ziua de Sfântul Ilie a fost și un concert internațional aici, al dsoarei Valeria Papp, vestea venirii dlui Bârsan a adunat la oaltă mai mult public doritor de teatru decât s'ar fi crezut. Dl. B. s'a putut încredința aici, poate mai bine ca în cele mai multe locuri, nu numai

de dragostea neclintită ce i-o poartă lumea românească din întreaga noastră țară, dar totodată și de dragostea pentru artă, care, încolțită odală, se desvoltă cu o putere, în adevăr, încântătoare. Din depărtări uimitor de mari a venit lume doritoare de teatru ca să ia parte la sărbătorile artistice pe cari le pune la cale, cu o râvnă din ce în ce tot mai mare, însuflețitul închinător al întârzierii noastre Thalii române, și n'a fost cel care să plece cu o rază de nemulțumire sau de indiferentism.

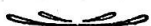
Fiecare simțea că teatrul român dela noi *a luat ființă*, că dacă publicul românesc a ajuns pretutindenea la o treaptă culturală atât de înaltă încât să simtă nevoia sufletească a teatrului, a ajuns și acesta încât să aibă artiști de seamă cari să mulțumească pe deplin această nevoie. Un lucru mai întârzie, și el nu e departe de realizare: o înțelegere între dl B. și societatea pentru fond de teatru, pentru ca să se poată organiza o mișcare pretutindenea, și o mișcare puternică de care să nu rămâie neatinsă mai cu seamă acele părți românești încremenite unde oficialitatea a înghițit orice viață națională mai puternică, și unde, prin urmare, e mai mare nevoie de o lumină.

Scriitorul acestor rânduri are o convingere foarte sigură că *zorii teatrului nostru s'au arătat și că cei chemați nu vor mai tândăli, despicând fire de păr și încurcând lucruri cari de mult trebuiau descurcate și limpezite*. Adunarea fondului de teatru care se va ținea în anul acesta e datoare în fața opiniei publice să realizeze ceva concret în ce privește acel »Plan de acțiune«, devenit banal în urma atâtor vorbe fără nici o ispravă. Ea va ști să pornească acum o acțiune care să dovedească cum că nici la noi arta nu e condamnată la soarta de miloagă, care stă înaintea ușilor, cerșind milă.

Și încă ceva. Cine nu se uită cu dispreț la țărani cari se îmbulzesc pela ferestrele saelor de reprezentații, unde stau ceasuri întregi mulțumindu-se să vadă măcar un simplu colțișor de scenă, va înțelege că nici țărănimea noastră nu va mai trebui lăsată în brațele ignoranței de veacuri ci va trebui scoasă din ea și prin ajutorul teatrului care moralizează și cultivă. Și va trebui pus într-o câțiva capăt, și *diletantismului atât de diletant, care la țară e de cele mai multeori o adevărată pacoste și pentru diletanți și pentru cei cari îi privesc numai ca să râdă de câte o năzbâtie sarbădă și să poată spune că au fost la teatru. Dacă teatrul e o școală, desigur că e vremea ca și aceia cari îl fac să aibă puțină școală.*

* * *

Deși un talent pronunțat dramatic, dl B. joacă cu o deosebită ușurință și în comedie. Cine l-a văzut în Sângiorgiu nu-l va uita pentru minunata satiră a III-a a lui Eminescu în care s'a urcat la un grad de interpretare cu nimic mai pe jos de acela al nemuritorului poet care a eternizat figura războinică a lui Mircea cel Bătrân, — nu-l va uita pentru cele două roluri din Jean Marie a lui A. Theuriet, cari au stârnit lacrimi, — pentru rolul din comedia »Un prieten« în care, totuși, e mai multă duioșie decât orice altceva, duioșie pe care dl B. a interpretat-o storcând lacrimi din ochii ascultătorilor. Și nu-l va uita nici *pentru a cea limbă curată, pentru acea pronunție aleasă și fină care pentru orice obișnuit cu accentul dur ardelenesc e o adevărată revelație pe lângă un puternic îndemn spre curățirea limbii atât de plină de barbarisme.*

DE ACELAȘ:

„Visuri de noroc“, poezii, 1903, editura »Minervei«
epuizat.

„Ramuri“, proză editura »Luceafărului«, volum premiat
de »Asociațiunea pentru literatura și cultura po-
porului român din Ardeal«.

„Poezii“, un volum, editura »Minervei« 1907.

„Salomea“, dramă într'un act de O. Wilde. Traducere
în »Biblioteca pentru toți«.

